RAKENTEELLISEN VANHUSTYÖN KÄYTÄNTÖ SOSIAALITYÖN JA VANHUSPALVELUIDEN KEHITTÄMISYHTEISTYÖNÄ

Susanna Huupponen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden laitos

Huhtikuu 2016

TIIVISTELMÄ

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Yhteiskuntatieteiden laitos, Sosiaalityö

HUUPPONEN, SUSANNA: Rakenteellisen vanhustyön käytäntö sosiaalityön ja vanhuspalveluiden kehittämisyhteistyönä

Pro gradu -tutkielma, 80 sivua, 5 liitettä (8 sivua)
Tutkielman ohjaajat: Professori Sari Rissanen, Yliopistonlehtori Riitta-Liisa Kinni

Huhtikuu 2016

Avainsanat: vanhustenhuolto, keski- ja lähijohto, rakenteellinen gerontologinen sosiaalityö, työorientaatio, kehittäminen, vaikuttava työ

Tutkimuksessa kuvataan rakenteellista työorientaatiota kunnallisessa vanhuspalvelujärjestelmässä sosiaalityön ja vanhuspalveluiden kehittämisyhteistyön näkökulmasta sekä osana vanhustyön johtajien käytännön työtä. Tutkimusaihe on muodostunut rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön teoriaperustasta. Aihetta lähestytään kolmen tutkimuskysymyksen kautta: 1) Miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön? 2) Mitä on vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntö? ja 3) Mikä on tai ei ole vaikuttavaa rakenteellista työtä vanhuspalveluissa?

Laadullista, tieteenfilosofisesti kriittiseen teoriaan pohjautuvaa tutkimusta varten haastateltiin Pohjois-Savon kunnista kuutta (n=6) vanhustyön johtajaa. Teema-haastattelun avulla kerätty asiantuntija-aineisto analysoitiin kokonaisaineistona aineistolähtöisesti, kyseessä on osin faktaluentaan ja osin fenomenografiaan painottunut sisällönanalyysi. Tutkimuksessa ei tehty kuntien välistä vertailua vaan tavoiteltiin haastateltavien käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimuskysymyksiin vastattiin osin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen, mutta pääosin empiirisen aineiston avulla. Tutkimuksessa yhdistyy yhteiskuntatieteellinen ja haastateltavien osalta terveystieteellinen näkemys rakenteellisesta vanhustyöstä. Rakenteellinen työ määrittyi tässä tutkimuksessa kehittämis- ja vaikuttamistyöksi, jonka tavoitteena on positiivinen muutos vanhuspalveluissa asiakkaiden näkökulmasta.

Tulokset kuvaavat sosiaalityön marginaalista asemaa vanhuspalvelujärjestelmässä ja osoittavat sosiaalityön kehittymisen tarpeita vanhuspalveluiden rakenteellisen tason kehittämistyössä vanhustyön johtajien arvioimina. Uudistuneen sosiaalihuoltolain vaatimus rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisesta kunnassa (1301/2014, 7§) ei ole näkynyt vanhuspalveluiden osalta käytännössä lainkaan. Vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntöä koskevista tutkimustuloksista keskeisimpiä ovat konkreettiset rakenteelliset toimintamuodot iäkkäiden parissa, palvelutasolla sekä yhteiskunnallinen vaikuttamisen ja asianajotyön tasolla. Tulokset kuvaavat myös vaikuttavan ja ei-vaikuttavan rakenteellisen vanhustyön piirteitä. Tieteenalakohtainen ajattelu on laajentunut tutkimuksessa kohti poikkihallinnollista ajattelua yhteisen asiakasryhmän hyvinvoinnin edistämiseksi. Jatkossa olisi tarpeen tutkia kehittämisyhteistyön esteitä ja mahdollisuuksia, iäkkäiden osallisuutta ja osallisuuden tukemista sekä vanhuspalveluiden vaikuttavuutta, varsinkin inhimillisen vaikuttavuuden näkökulmasta.

ABSTRACT

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Social Sciences and Business Studies, Department of Social Sciences, Social Work

HUUPPONEN, SUSANNA: The Practice of Structural Elderly Care - Collaborative Development Work between Social Work and Elderly Care

Master's thesis, 80 pages, 5 appendices (8 pages)
Advisors: Professor Sari Rissanen, Senior Lecturer Riitta-Liisa Kinni

April 2016
Keywords: elderly care, middle and front-line manager, structural gerontological social work, work orientation, developing, effective work

This qualitative research has roots on the theory of structural social work. The perspective arises from the critical theory base and the special focus is on the structural co-operational and efficient work in the elderly care services. There were three research questions: 1) How the structural work in the elderly care services construes with the gerontological social work? 2) What is the practice of elderly care managers structural work? and 3) What is or is not efficient structural work in elderly care services? The research background has been described by literary review but this research has also empirical material. Six elderly care managers from the Northern Savonia have been interviewed in this study by using the method of theme interview. All the respondents had the background of the health sciences. The analysis of interviews is based on reading facts and the philosophy of phenomenography. There haven't been made a comparison between interviews, the material have been analyzed as a whole instead. According to the philosophy of phenomenography, the insights of interviewees were examined.

Instead of a special social or health branch of science perspective to the topic, the perspective based on the results has rather been across-administrative and multiprofessional. The structural work aims to achieve a positive change in elderly care services from the clients perspective. The main goal is to secure and advance the welfare of elderly people.

The results describe social work's marginal situation in the whole elderly care system, and reveals also the social work's need to develop in a structural improvement work. These results have been formulated from an elderly care manager's view. The new Social Welfare Act (1301/2014, 7 §) includes a demand of structural social work in municipalities but according to this research this kind of practice have not been seen at all in elderly care services. The main results of this research are the concrete forms of structural work activity in the managers' work, in the client level, in the service level and in the societal level. The results of analysis describe also the characteristics of efficient and not-efficient structural work in the elderly care system. There still exist barriers in the collaborative practice so the examination of these barriers and possibilities is needed. The research of the effectiveness of elderly care services is also needed, especially from the humane perspective. Also researching the elderly people's participation and how to support their participation would be significant.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO ... 3
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ... 3
1.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen taustamotiivit ... 5
1.3 Kriittinen lähestymistapa laadullisessa tutkimuksessa ... 7
1.4 Tutkimusraportin rakenne ... 10
1.5 Strateginen johtaminen vanhustyön johtajien työkäytäntönä ... 11
2 AINEISTO JA MENETELMÄT ... 16
2.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus ... 16
2.2 Fenomenografia tiedonhallinnan strategiana ... 16
2.3 Vanhustyön johtajien haastattelu ... 17
2.4 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin kuvaus ... 20
2.5 Haastateltavien kuvaus ... 23
3 RAKENTEELLINEN GERONTOLOGINEN SOSIAALITYÖ ... 30
3.1 Sosiaalityön ydintehtävä ja suhde sosiaalipolitiikkaan ... 30
3.2 Gerontologisen sosiaalityön rakenteellinen orientaatio ... 33
3.3 Vanhuspalveluiden rakenteellisen työn jäsentyminen suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön ... 39
3.3.1 Rakenteellisen vanhustyön määrittelyä ... 40
3.3.2 Gerontologisen sosiaalityön rooli vanhuspalveluissa ... 41
3.3.3 Sosiaalihuoltolain (1301/2014 7 §) rakenteellista sosiaalityötä koskevan vaatimuksen toteutuminen kuntien vanhuspalveluissa ... 45
3.3.4 Vanhustyön johtajien odotukset rakenteelliselle gerontologiselle sosiaalityölle ... 47
4 VANHUSTYÖN JOHTAJIEN RAKENTEELLISEN TYÖN KÄYTÄNTÖ ... 49
4.1 Vanhuspalveluiden yhteiskunnallinen, poliittinen ja paikallinen toimintaympäristö sekä kansallisen tason ohjaus ... 49
4.2 Analyysin tulokset vanhustyön johtajien rakenteellisesta käytännöstä ... 54
4.2.1 Vanhuspalvelujärjestelmän keskeiset kehittämisen tarpeet ja rakenteellisen vanhustyön tavoitteet ... 55
4.2.2 Vanhustyön johtajien kokemukset rakenteellisen työn käytännöstä ... 58
4.2.3 Konkreettisia rakenteellisen työn toimintamuotoja ... 59

4.2.4 Vaikuttava ja ei-vaikuttava rakenteellinen vanhustyö 64
5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET 70
5.1 Eettiset kysymykset ja arviointia tutkimuksen luotettavuudesta 70
5.2 Oman tieteenalan ajattelusta kohti poikkihallinnollista rakenteellista vanhustyötä 72
5.2.1 Rakenteellinen vanhustyö kehittämis- ja vaikuttamistyönä 74
5.2.2 Kohti vanhuspalveluiden vaikuttavuuskeskustelua 80
5.3 Tutkimuksen keskeinen sanoma ja havaitut jatkotutkimuksen tarpeet 81
LÄHTEET 83
LIITTEET (5) 89

KUVIOT

KUVIO 1. Niirasen malli kunnan sosiaalipalvelujen johtamisen toimintaympäristöstä ja tehtävistä 13
KUVIO 2. Analyysin luokkien tasot ja analyysin kulku (a-e) 22
KUVIO 3. Rakenteellisen sosiaalityön malli Muotkan mukaan 37
KUVIO 4. Analyysin tuottama pääluokka ja yläluokat 1. tutkimuskysymyksen osalta 40
KUVIO 5. Rakenteellisen työn toimintamuodot eri toiminnantasoilla 60
KUVIO 6. Rakenteellisen työn edellytykset eri toiminnantasoilla 61
KUVIO 7. Vanhustyön johtajien rakenteellisessa työssä korostuvat toimintamuodot .. 62
KUVIO 8. Vaikuttavan toiminnan ja vaikuttavuuden tietämisen tasot sekä rakenne organisaatiossa Paasion (2003, 67) mukaan 66

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Käsityksen muodostaminen gerontologisen sosiaalityön roolista vanhuspalveluiden kokonaisuudessa 42
TAULUKKO 2. Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 7 §) rakenteellista työtä käsittelevän kohdan yhteneväisyydet suhteessa ns. vanhuspalvelulakiin (980/2012) ja lain toteutumisen käytäntö vanhuspalveluissa 46
TAULUKKO 3. Vanhustyön johtajien odotukset sosiaalityön ammattikunnalle 48

TAULUKKO 4. Vanhuspalvelujärjestelmän haasteet, muutostarpeet ja kehittämisen kohteet vanhustyön johtajien kuvaamana 56
TAULUKKO 5. Rakenteellista työtä mahdollistavia ja haasteellisuutta tuovia tekijöitä 59
TAULUKKO 6. Rakenteellisen työn toimintamuotojen sisältö..... 62
TAULUKKO 7. Vanhuspalveluiden vaikuttavaksi koetut tai tutkitut toimintatavat 67

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Sosiaalityön tutkimuksessa olen kiinnostunut gerontologisesta sosiaalityöstä, rakenteellisesta sosiaalityöstä sekä sosiaali- ja terveysalan johtamisesta. Pro gradu -tutkimuksessani nämä teemat kiteytyvät yhdeksi aihealueeksi. Tutkimukseni kuvailee vanhustyön johtajien käsityksiä rakenteellisesta vanhustyöstä osana strategista johtamista, mitä se heidän työssään tarkoittaa ja millaista käytännön toteutus on. Kyseessä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, joka pohjautuu kriittiseen teoriaan ja on tutkimusmetodologisesti fenomenografiaan ja faktaluentaan painottunut.

Käsitteenä rakenteellinen sosiaalityö on monimerkityksinen ja oletuksenani on, että käsite voi olla monelle käytännön työntekijälle sisällöltään epäselvä tai tuntematon. Suomalainen sosiaalityö on painottunut vahvasti yksilökeskeiseen sosiaalityöhön ja sosiaalityön rakenteisiin vaikuttava poliittinen ulottuvuus on jäänyt vähemmälle (Pohjola 2014, 17). Rakenteellisen sosiaalityön alalla kaivataan tutkimusta erityisesti käytännön toteuttamisesta sekä rakenteellisen sosiaalityön vaikuttavuudesta (Muotka 2013, 76). Suomalaisessa tutkimuksessa rakenteellista sosiaalityötä on paikannettu lähinnä käsitteellisesti, sisällöllisesti ja historiallisesti. Sosiaalityön tutkimuksen seura näkee rakenteellisen sosiaalityön merkittäväksi aihealueeksi ja on julkaissut teemaan liittyen viimeisimmän vuosikirjansa (2014), joka Pohjolan, Laitisen ja Seppäsen toimittamana käsittelee rakenteellista sosiaalityötä monesta eri näkökulmasta.

Rakenteellisen orientaation myötä sosiaalityö pyrkii vaikuttamaan alistaviin tai muutoin epäinhimillisiä tilanteita aiheuttaviin sosiaalisiin rakenteisiin. Sosiaalityöntekijällä on hyvät mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa mutta se vaatii aktiivista otetta ja verkostoitumista, vahvaa sosiaalisen asiantuntijuutta ja kykyä tuoda tämä asiantuntijuus osaksi moniammatillista yhteistyötä. Pohjola (2014, 19) kirjoittaa rakenteellista sosiaalityötä käsittelevässä artikkelissaan, että: ”Asiakasta saatetaan auttaa parhaiten vaikuttamalla hänen elinolosuhteitaan muovaaviin tekijöihin”. ”Kysymys ei ole valinnasta joko yksi-

löiden auttamisen ja rakenteellisen työn välillä, vaan ne kietoutuvat toisiinsa” (emt., 23). Johtamiseen puolestaan liittyy yleensä odotus asioiden eteenpäin saattamisesta. (Rissanen & Hujala 2011, 82).

Rakenteellinen sosiaalityö on ytimeltään yhteiskuntakriittistä muutostyötä, pyrkimystä paremmin ihmisten tarpeita vastaavien palvelurakenteiden luomiseen ja resurssien oikein kohdentamiseen päämääränä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, humanismin ja kansalaisten tasa-arvon toteutuminen. Sosiaali- ja terveyspalveluiden kokonaisuudistuksessa sosiaalityön on oltava aktiivisesti mukana muiden toimijoiden kanssa kehittämässä palvelurakenteita, myös vanhuspalveluissa.

Uudessa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 7§) kunnille on kirjattu velvollisuus toteuttaa rakenteellista sosiaalityötä. Kirjaaminen selvästi lakiin merkitsee rakenteellisen sosiaalityön tarvetta ja ajankohtaisuutta, ”uutta tulemista” 1980-luvun jälkeen ja paikkansa vakiinnuttamista. Rakenteellinen sosiaalityö työorientaationa ja asiantuntijuuden alueena ei ole ilmiönä uusi mutta se ei ole edelleenkään vakiintunut osaksi sosiaalityön käytäntöä ja on jäänyt marginaaliseen asemaan myös sosiaalityön koulutuksessa (Kairala, Lähteinen & Tiitinen 2012). Sosiaalityön erityisalana myös gerontologinen sosiaalityö on sosiaalityön kokonaisuudessa marginaalisessa asemassa, samoin kuin ikääntyneet kansalaiset yhteiskunnassamme (Ray & Seppänen 2014, 243).

Käytännössä sosiaalityö on hyvin näkymätön vanhuspalveluissa ja terveydenhuollon asema vanhuspalveluissa on ollut keskeinen. Vanhustyö itsessään ei ole sosiaalityötä, mutta on sosiaalipalvelua. Vanhuspalvelut on sijoitettu eri kunnissa ja yhteistoimintaalueilla eri hallintokuntien alle, esimerkiksi joko sosiaalihuollon, terveydenhuollon tai molempien hallinnonalaan. Kuntien vanhuspalveluiden johtamisen järjestäminen vaihtelee kunnittain (esim. Turtio 2005, 5). Myös johtajien nimekkeet vaihtelevat (emt., 19), samoin työnkuvat voivat erota paikkakunnittain. Työnkuvaan vaikuttaa, mille johtamisen tasolle vanhustyön johtaminen kuntaorganisaatiossa sijoittuu. Nykyisin vanhustyönjohtajista suurin osa toimii terveydenhuollon koulutustaustalla.

Tässä tutkimuksessa rakenteellista sosiaalityön orientaatiota tarkastellaan osana kuntien vanhustyön strategista johtamista ja aihetta lähestytään tutkimuksen empiirisessä osassa rakenteellisen vanhustyön käsitteen tai rakenteellisen työn käsitteen kautta. Pro gradu -

tutkimus asemoituu hyvin marginaalisiin osa-alueisiin niin käytännön vanhustyön, kuin tutkimuksen ja koulutuksenkin näkökulmasta. Käsillä on tärkeä tutkimusaihe gerontologisen sosiaalityön kehittämisen kannalta nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa rakenteelliselle orientaatiolla nähdään olevan kokonaisvaltaisen sosiaalityön ja myös vanhustyön kannalta tilaus ja selkeä kehittymisen sekä juurtumisen mahdollisuus.

Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat vanhustenhuolto, keski- ja lähijohto, rakenteellinen gerontologinen sosiaalityö, työorientaatio, kehittäminen ja vaikuttava työ. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on muodostettu kuvailevan, narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla (kts. Salminen 2011). Kriittinen teoria (Marx; Horkheimer) sekä rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön (Mullaly; Pease & Fook; Viirkorpi; Pohjola) ja vanhustyön strategisen johtamisen (Niiranen; Rissanen & Lammintakanen; Caldwell) jäsentelyt muodostavat tämän tutkimuksen keskeisen teoreettisen sisällön.

Rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön tarkastelu kytkeytyy luonnollisesti yhteiskunnallisen tilanteen sekä vanhus-, sosiaali- ja ylipäätään hyvinvointipoliittisen ilmapiirin kuvailuun. Rakenteellinen sosiaalityö yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia paljastamaan ja niihin vaikuttamaan pyrkivänä toimintana korostaa sosiaalisen näkökulman, inhimillisyyden ja humanismin tärkeyttä vastalauseena uusliberalistiselle, yksilön vastuuta ja kilpailua korostavalle talouspainotteiselle ajattelulle. Tutkimuksen tarkastelun kontekstuaalisina lähtökohtina toimivat myös gerontologisen sosiaalityön ydintehtävä, rakenteellisen sosiaalityön keskeiset arvot ja sosiaalityön eettiset periaatteet sekä sosiaalityölle nykyaikana asetetut odotukset ja vaateet osana hyvinvointipalveluiden kokonaisuutta.

1.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen taustamotiivit

Tutkimustehtäväni on sosiaalityön ja vanhuspalveluiden rakenteellisen kehittämisyhteistyön sekä vanhustyönjohtajien rakenteellisen työn käytännön tarkastelu (osana strategista johtamista). Kuvaan myös vanhuspalveluissa vaikuttavaksi koettuja tai tutkittuja toimintatapoja. Tutkimuksessani on kaksi aineistoa, osin vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla, mutta pääosin empiirisen aineiston avulla. Olen rajannut laadullisen, haastatteluihin perustuvan tutkimukseni toteutettavaksi Pohjois-Savon alueella. Pohjois-Savossa on 19 kuntaa ja alue jakautuu viiteen

seutuun: Kuopion seutu, Sisä-Savon seutu, Koillis-Savon seutu, Ylä-Savon seutu ja Varkauden seutu (Pohjois-Savon liitto 2016). Jokaiselta viideltä Pohjois-Savon seutualueelta on vanhustyön johto edustettuna ainakin yhden kunnan tai kuntayhtymän verran. Haastattelu on suunniteltu siten, että rakenteellista näkökulmaa pystytään tavoittamaan poikkihallinnollisesta näkökulmasta käsin (tutkija edustaa yhteiskuntatieteitä, haastateltavat terveys- ja hoitotieteitä). Haastatteluista muodostuu kokonaisuutena tarkasteltava aineisto, tässä tutkimuksessa ei tehdä kuntien välistä vertailua.

Suhteutan tarkasteluni rakenteelliseen gerontologiseen sosiaalityöhön, sekä sosiaalityön kriittiseen teoriaan. Tutkimuksellani on niin teoreettinen, kuin käytännöllinen taustamotiivi: gerontologisen sosiaalityön kehittäminen rakenteellisen orientaation kautta ja myös gerontologisen sosiaalityön tarpeen osoittaminen moniammatillisessa vanhustyön kokonaisuudessa tai hyvinvointityössä.

Rakenteellinen sosiaalityö työorientaationa kuuluu lähtökohtaisesti kaikille sosiaalityöntekijöille ja läpäisee sosiaalityön erilaiset toiminnantasot, joita kuvataan mikro-, meso- ja makrotason käsittein. Kohdennan tarkasteluni kuitenkin tutkimuksellisen kiinnostukseni mukaisesti vanhustyönjohtaja -näkökulmaan, minkä näen oivallisena näköala- ja toiminta-, myös kehittämisen paikkana rakenteellista vanhustyötä ajatellen. Tarkasteluni vastaa osaltaan rakenteellisen työn käytännön toteuttamista koskevaan tutkimukselliseen tarpeeseen.

Tarkennetut tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön?
2. Mitä on vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntö?
3. Mikä on tai ei ole vaikuttavaa rakenteellista työtä vanhuspalveluissa?

1.3 Kriittinen lähestymistapa laadullisessa tutkimuksessa

Pro gradu -tutkielmani tieteenfilosofinen ajattelu perustuu kriittiseen teoriaan, jota voidaan kutsua myös eksistentiaalis-fenomenologis-hermeneuttiseksi filosofiaksi (Metsämuuronen 2006, 84 & 86 viitaten Guba & Lincoln 2000, 110). Kyseinen tieteenfilosofinen orientaatio soveltuu rakenteellisen sosiaalityön teoriaperustaksi (esim. Pohjola 2014, 21). Kriittisellä teorialla yhdistettynä rakenteellisen sosiaalityön ideologiaan nähdään olevan paljon mahdollisuuksia (Mullaly 2007, 42). Sisäisesti monifilosofisen (muun muassa uusmarxismi, feminismi, materialismi, osallistuva tutkimus) kriittisen teorian mukaan käsitys ontologiasta, eli todellisuuden olemuksesta, on realistista ja se muodostuu ”erilaisten sosiaalisten, poliittisten, kulttuuristen, ekonomisten, eettisten ja sukupuoleen liittyvien tekijöiden kokonaisuudessa”. Näin muodostunut käsitys todellisuudesta on luonteeltaan historiallis-kriittinen. (Metsämuuronen 2006, 84 & 86 viitaten Guba & Lincoln 2000, 110; Guba & Lincoln 2004, 195.)

Ihmiskäsityksellä on merkitystä kriittisen teorian mukaisessa tutkimuksessa. Myös epistemologia korostuu, koska uuden tiedon syntymisen edellytyksenä on muutos merkitystodellisuudessa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 66.) Epistemologisesti, eli mitä oppi tiedosta ja sen olemuksesta on, yhteistä kriittisen teorian eri suuntauksille on se, että tutkijan ja tutkittavan nähdään olevan toisiinsa sidoksissa ja metodologisesti tutkimustieto hankitaan tutkijan ja tutkittavan välisen dialogin avulla. Tutkijan omien arvojen tiedostetaan vaikuttavan tutkimuksen lopputulokseen. (Metsämuuronen 2006, 84, 86.)

Kriittisen teorian todellisuudesta saatavaan tietoon liittyvä käsitys on siis se, että ”todellisuuden muuttaminen ei ole vain mahdollisuus vaan uuden tiedon välttämätön ehto” (Tuomi & Sarajärvi 2002, 58). Kriittinen teoria pyrkii muutokseen teorian avulla (Huttunen & Heikkinen 2013, 1). Kyseessä on tieto emansipatorisessa merkityksessä, johon ”päästään käsiksi vain purkamalla instrumentaalisen tai praktisen tiedonintressin esineellistämää tietoa.” (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 58.) ”Marxin poliittisen taloustieteen kritiikkiin pohjautuva kriittinen teoria” lähtee siitä, että subjekti on olennainen osa tiedon tuottamista ja rakentumista. Havaintomaailma ymmärretään valmiina annetun sijaan tiedostavan yksilön oman aktiivisuuden tuotteeksi. Havaintoja tekevän aktiivisen ihmisen pyrkimyksenä on olevan todellisuuden muuttaminen havaintoja luokittelemalla

ja rakentamalla niistä teoriaa. Itse asiassa havaintojen tekemisen lähtökohta on kiinnostus todellisuuden muuttamiseen. (Töttö 1982, 108, 109–110.)

Kriittisen teorian lähtökohdat paikantuvat 1800-luvun lopulle, Karl Marxin ja Friedrich Engelsin teorioihin. Marx halusi edistää teoriaa ja tiedettä, joka muuttaisi maailmaa tai auttaisi alistettuja ryhmiä muuttamaan maailmaa. (Huttunen & Heikkinen 2013, 1.) Marxin filosofiaa voidaan määritellä toiminnalliseksi ja sosiaaliseksi filosofiaksi (Mäntysaari 2009, 87). Varsinaisesti kriittisen teorian koulukunta on peräisin 1920-luvun loppupuolelta, saksalaisten marxistien keskuudesta (Alasuutari 2001, 91; Huttunen & Heikkinen 2013, 1-2.) Frankfurtin yliopiston Sosiaalitutkimuksen instituutissa Max Horkheimer perusti Frankfurtin koulukunnan ja kehitti kriittisen teorian idean (Huttunen & Heikkinen 2013, 2). Frankfurtin koulukunnan kriittinen teoria vaikutti länsimaisen marxilaisuuden syntyyn, joka siis erosi marxismi-leninismistä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 37; Huttunen & Heikkinen 2013, 2). Suuntauksen lähtökohtana oli institutionaalinen riippumattomuus ja tutkimuksen keskeinen tehtävä oli eritellä ja kyseenalaistaa muiden esittämiä tai yhteiskunnassa vallitsevia ”totuuksia”, sekä osoittaa niiden rajallisuus ja historiallisuus (Alasuutari 2001, 91).

Kriittisesti suhtauduttaessa yhteiskunnallisiin funktioihin ei suhtauduta itsestäänselvyyksinä ja automaattisesti noudatettavina. Kriittisen lähestymistavan mukaan yhteiskunnalliset funktiot voidaan kyseenalaistaa ja tarkastella niitä suunnitelmallisempien ratkaisujen ja tavoitteiden järkevyyden näkökulmasta. (Horkheimer 1991, 23.) Tutkimuksen kohteena on siis yhteiskunta ja kritiikki kohdistuu olemassa olevaan yhteiskunnalliseen käytäntöön (Huttunen & Heikkinen 2013, 2).

Tyypillistä kriittiselle teorialle on ollut positivismin ja objektivismin, traditionaalisen teorian kritiikki (Tuomi & Sarajärvi 2002, 37; Huttunen & Heikkinen 2013, 2). Kriittisen teorian maailmankuva on hermeneuttinen, koska kiinnostuksen kohteena on tietämisen sisältö (Tuomi & Sarajärvi 2002, 41). Jo kriittisen teorian alkuvaiheissa (Marx & Horkheimer) on ollut pyrkimys käytännön ja teorian yhdistämiseen sekä yhteiskunnallisen toiminnan kehittämiseen (Huttunen & Heikkinen 2013, 2). Huttunen & Heikkinen (2013, 3) Horkheimeria (1991, 46) reflektoiden: ”Teorian ja käytännön kohdatessa teoria muuttuu todelliseksi voimaksi, kun se muuttaa ihmisten itsetietoisuuttaan heidän itsensä ja yhteiskunnan välisistä suhteista”.

Kriittisen teorian historia vaihtelee sen suhteen, kuinka käytännön ja teorian välistä suhdetta on koulukunnassa painotettu. Alkuperäinen, marxilainenkin ajatus teorian yhteydestä käytäntöön jäi Horkheimerin aikaan pelkäksi ihanteeksi ja kriittinen teoria alkoi etääntyä käytännön kysymyksistä sekä muuttua Horkheimerin ja Theodor Adornon myötä pessimistisemmäksi kulttuurikritiikiksi, valistuskriittiseksi ajatteluksi. 1940-luvulla teorian ja käytännön välistä suhdetta alettiin lähestyä toisesta näkökulmasta, amerikkalaisen Kurt Lewinin toimintatutkimuksen kautta. 1950-luvulla Horkheimerin ja Adornon seuraaja, vaikuttavan uran tehnyt filosofi ja yhteiskuntateoreetikko Jürgen Habermas, palasi teoksessaan ”Theorie und Praxis” kriittisen teorian alkuperäiseen ajatukseen käytännön ja teorian yhdistämisestä. (Huttunen & Heikkinen 2013, 3-4.)

Tutkimuksellisesti kriittinen teoria kiinnittyy nykyisin vahvasti toimintatutkimukselliseen tai osallistavan tutkimuksen perinteeseen (esim. Huttunen & Heikkinen 2013). Tässä tutkimuksessa kriittinen teoria itsessään nähdään tutkimuksen taustavaikuttajana ja ydinteoriana. Nykypäivän kriittinen teoria kohdistaa kritiikkinsä modernia, kapitalistista yhteiskuntaa kohtaan ja teorian kannattajat haluavat toimia olosuhteiden muuttamiseksi (Erath 2010). Lähestymistapaan kuuluvat sorron vastustaminen ja empowerment – voimauttaminen ja valtauttaminen – ovat (rakenteellisen) sosiaalityön ajattelussa keskeisiä. Suomalaisessa kulttuurissa koetaan vieraaksi kriittiseen teoriaan liitetty ajatus radikaalisuudesta (kts. Mäntysaari 2009, 91; Pohjola 2014, 27–28; Muotka 2013, 67) mutta kriittinen voi olla ilman radikaalisuuttakin. Humanistiseen ideologiaan ei sovi ”aatteen puolesta taistelu yhteiskuntarauhaa uhkaamalla”, sen sijaan arvomaailmaa voidaan yrittää muuttaa luovalla ja rakentavalla tavalla (vrt. Vilkko-Riihelä 1999, 539). Ray & Seppänen (2014, 245) toteavat, että ”- - tiiviimmän yhteyden rakentaminen kriittisen tutkimuksen ja sosiaalityön kriittisten näkökulmien välille voisi rikastuttaa sosiaalityön käytännön tieto- ja taitopohjaa.”

Payne (2005, 315) nostaa esiin näkökulman, että yhteiskuntakriittisen näkemyksen mukainen valtaistava ja asiakkaan omaa toimijuutta korostava toiminta ei ole sosiaalityön käytännössä aina mahdollinen. On tilanteita, jolloin asiakkaalla ei yksinkertaisesti ole mahdollisuuksia, kykyjä tai voimia tällaiseen toimintaan, eikä sitä ole eettistä vaatia, esimerkiksi tapauksissa, joissa asiakas tarvitsee ennemminkin huolenpitoa, suojelua tai asianajotyötä. Tällaisia tilanteita tulee vanhustyössä usein vastaan.

1.4 Tutkimusraportin rakenne

Tutkimusraportin esittämismuodoksi on valittu pääluvuttainen tarkastelu, joka yhdistää teoreettisen ja empiirisen tarkastelun. Varsinainen teoreettinen tausta aiheittain esitellään siis päälukujen alussa, jonka jälkeen esitetään tämän tutkimuksen haastatteluanalyysin tieto.

Johdannon viimeisessä alaluvussa kuvataan strategista johtamista vanhustyön johtajien työkäytäntönä kontekstiksi tutkimusaiheelle. Kuvaus perustuu kirjallisuuteen ja näihin kysymyksiin palataan vanhustyön johtajien kuvauksen yhteydessä. Luvussa kaksi esitellään tutkimuksen varsinainen toteutus eli aineistot ja käytetyt menetelmät. Myös haastateltavien kuvaus esitetään luvun päätteeksi ennen varsinaisen sisällön käsittelyä. Luvussa kolme tarkastellaan aluksi sosiaalityön ydintehtävää ja suhdetta sosiaalipolitiikkaan sekä rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön teoreettista perustaa keskeisen kirjallisuuden avulla. Kirjallisuuskatsauksen jälkeen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastataan aineiston avulla.

Luvussa neljä käsitellään tutkimuksen toinen keskeinen aihealue empiiriseen aineistoon perustuen. Ennen tuloksia kuvataan kirjallisuuden avulla kuitenkin se yhteiskunnallinen, poliittinen ja paikallinen konteksti, jossa rakenteellisen vanhustyön käytäntöä toteutetaan. Analyysin tulokset kuvaavat rakenteellisen vanhustyön käytäntöä, konkreettisia rakenteellisia toimintamuotoja eri toiminnantasolla sekä niiden edellytyksiä. Luvun lopuksi esitetään analyysin tulokset vaikuttavan ja ei-vaikuttavan rakenteellisen vanhustyön piirteistä. Luvussa vastataan toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseen. Tutkimus alkaa siis rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön käytännön kuvaamisesta ja etenee rakenteellisen vanhustyön käytäntöön (osana vanhustyön strategista johtamista). Kriittinen ajattelu läpäisee koko työn.

Raportin päättävässä luvussa viisi arvioidaan aluksi tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta, jonka jälkeen muodostetaan käsitystä poikkihallinnollisesta rakenteellisesta vanhustyöstä ja suhteutetaan tätä käsitystä teoreettisen viitekehyksen ytimeen. Johtopäätösten ja pohdinnan jälkeen tuodaan esiin jatkotutkimustarpeita.

1.5 Strateginen johtaminen vanhustyön johtajien työkäytäntönä

Tässä alaluvussa kuvataan strategisen johtamisen (strategic management) teoriaperustaa strategisen johtamisen, strategisen ajattelun, strategian ja strategiaprosessin käsitteiden avaamisen kautta. Strategisen johtamisen käsittely kohdentuu sosiaali- ja terveysalan johtamiseen, erityisesti vanhustenhuollon johtamiseen tutkimustehtävän mukaisesti.

Aluksi esitellään yksi suomalainen, vanhustyön johtamista koskeva opinnäytetasoinen tutkimus yli kymmenen vuoden takaa, taustoitukseksi vanhustyön strategiselle johtamiselle. Kuopion yliopistosta Taina Turtio (2005) tutki terveyshallintotieteellisessä pro gradussaan sitä, kuinka vanhustyötä johdetaan Suomessa ja kyseessä oli Turtion mukaan ensimmäinen tutkimus, joka tutki vanhustyön johtajien työn sisältöä. Turtio toteaa tutkimuksensa alussa, että aihetta on tutkittu välillisesti sosiaalitoimen ja hoitotyön tutkimusten kautta. Työn sisällön tutkimisen lisäksi Turtio tutki toimintaympäristön vaikutusta työn sisältöön. Vanhustyön johtajiksi hän käsitti kuntien vanhustyötä johtavat viranhaltijat, eli esimerkiksi vanhustyön johtajat, sosiaalijohtajat tai perusturvajohtajat. Vanhustyön, vanhustenhuollon ja vanhuspalveluiden käsitteitä hän käytti rinnasteisesti. (Turtio 2005, 8.)

Turtio sovelsi tutkimuksessaan systeemiajatteluun pohjautuvaa ja monimuotoista sekä tilannesidonnaista toimintaa ymmärtävää kontingenssiteoriaa. Tutkimuksessa tarkasteltiin vanhustyön johtamista vuorovaikutuksellisena suhteena toimintaympäristöön eli kuntaorganisaatioon, jonka osa-systeemi vanhustyö on. (emt., 10–11.) Johtajuutta tarkasteltiin moniulotteisuuden näkökulmasta, kilpailevien arvojen mallin mukaisesti (emt., 17–18). Tutkimusaineisto muodostui 150 otoksen postikyselystä Suomen kuntiin, vastausprosentti oli 70. Aineisto analysoitiin tilastollisesti ja laadullisesti. (emt., 8.) Turtio (2005, 56) kokosi tutkimuksessaan vanhustyön johtajan työnkuvaa seuraavasti: ”Vanhustyönjohtajan työ koostuu henkilöstöhallinnosta, taloushallinnosta, toiminnan suunnittelusta ja kehittämisestä, päätöksenteosta, yhteistyöstä ja tiedottamisesta. Osalle kuuluvat myös johtoryhmätyöskentely, esittelijänä toimiminen ja asiakastyö. Työnkuva vaihtelee hieman virkanimikkeittäin ja kunnittain.” (emt., 56.)

Vanhustyön johtajuutta lähestytään tutkimuksessa Rissasen ja Lammintakasen (2011) toimittaman teoksen ”Sosiaali- ja terveysjohtaminen” kautta. Teoksessa tarkastellaan

sosiaali- ja terveydenhuollon johtamista poikkeavasti yhdessä sillä perusteella, että käytännön johtaminen edellyttää tällaista kokonaisvaltaista ymmärrystä palvelujärjestelmästä ja sen logiikasta. Johtajilta edellytetään myös verkostoituvaa toimintatapaa sekä ”ymmärrystä alan johtamisen erityispiirteistä”. Sosiaali- ja terveydenhuollon perinteiset rajat, kuten ”julkinen ja yksityinen”, ”sosiaali- ja terveys”, ovat jatkuvassa muutoksessa. (Rissanen & Lammintakanen 2011a, 10–11.) Johtamista tarkastellaan perinteisesti eri tasojen kautta, lähijohto, keskijohto ja ylin johto. Rissasen ja Lammintakasen (2011) toimittamassa teoksessa tarkastellaan johtamista kahdella tasolla, poliittisen ja strategisen johtamisen tasolla sekä keski- ja lähijohdossa. He yhdistävät siis poliittisen ja strategisen johtamisen ja erottavat strategisesta johtamisesta keski- ja lähijohdon. Strateginen ajattelu kuuluu kuitenkin kaikille johtamisen tasoille. (Rissanen & Lammintakanen 2011a, 10.) Kaikilla johtamisen tasoilla tavoitellaan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden lisäämistä sosiaalipalveluissa. (Kananoja ym. 2011, 354).

Sosiaalityön käsikirjassa (2011) sosiaalihuollon ja sosiaalipalvelujen johtamisen osa-alueiksi määritellään 1) strateginen johtaminen, 2) hallinnollinen johtaminen, 3) ammatillisen työn johtaminen ja 4) asiakasprosessien johtaminen. Strateginen johtaminen käsitetään joskus osaksi hallinnollista johtamista. Strateginen johtaminen määritellään toiminnan kaikkia elementtejä koskevaksi pitkäjänteiseksi johtamistyöksi ja hallinnollinen johtaminen puolestaan ydintoiminnoille hallinnollisia edellytyksiä luovaksi johtamiseksi. (Kananoja ym. 2011, 354.)

Kunnan johtamisen tasot jakautuvat poliittiseen johtamiseen ja ammattijohtamiseen. Poliittisten päättäjien tehtävä on vastata pidemmän aikavälin tavoitteista, sosiaalihuollon rakenteista sekä resursseista. Ammatillisen johdon tehtävänä on toiminnan sosiaalipoliittisen sisällön yhdenmukaistaminen palveluiden yhteiskunnallisen tehtävän, lainsäädännön vaatimusten sekä asiakkaiden tarpeiden ja sosiaalisten olosuhteiden kanssa, päätettyjen tavoitteiden ja voimavarojen puitteissa. (Kananoja ym. 2011, 353.) Sosiaalihuollon strateginen johtaminen koostuu siis perustehtävälähtöisyydestä, tavoitteiden saavuttamisesta ja strategisuudesta, joka suuntautuu toimintaympäristöön (Niiranen 2012, 34). Sosiaalihuollon johtamisen kenttä ja ulottuvuudet on hahmottuvat hyvin seuraavasta mallista (Kuvio 1., emt., 34):

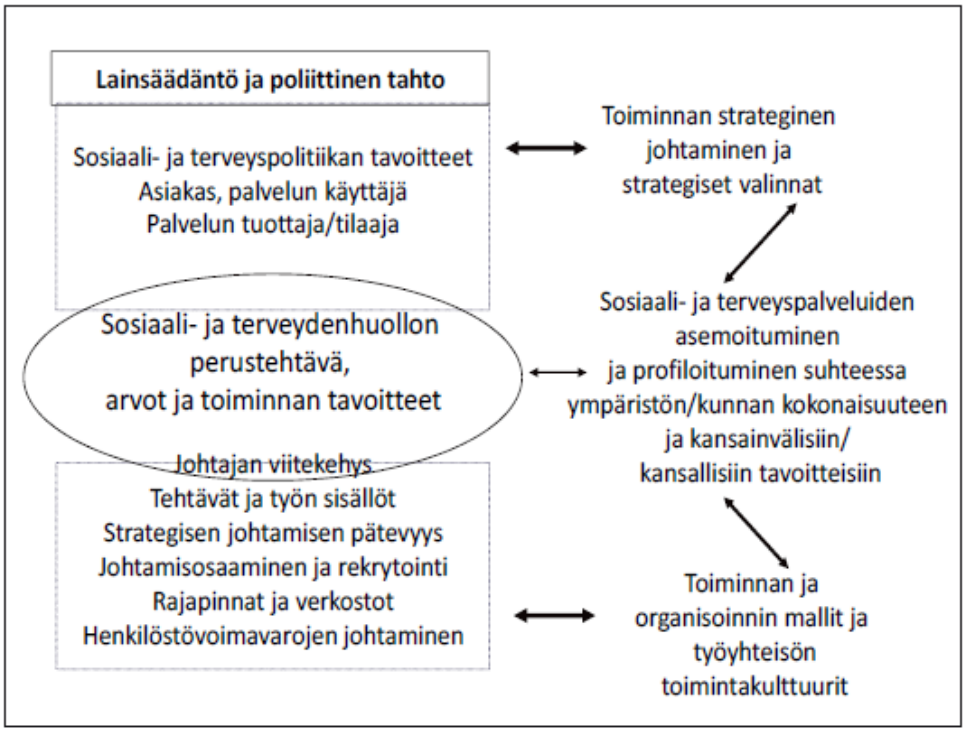

KUVIO 1. Niirasen malli kunnan sosiaalipalvelujen johtamisen toimintaympäristöstä ja tehtävistä

Tässä tutkimuksessa perehdytään vanhustyön rakenteelliseen työhön strategiseen johtamisen tai strategisen ajattelun näkökulmasta, haastateltavat ovat keskijohtoa. Vanhuspalvelut ovat sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistä toiminta-aluetta, jossa molemmilla sektoreilla on merkittävä rooli. Vanhuspalveluissa sosiaali- ja terveydenhuolto on yhtenäinen kokonaisuus, joka käsitteenä kattaa niin palvelujen tavoitteet kuin järjestämisen kokonaisuudessaan. Kuntien sosiaali- ja terveysjohtaminen ovat samantyyppistä toimintaa. (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 24, 25.)

Strategisen johtamisen keskeisiä elementtejä ovat organisaation mission eli toiminta-ajatuksen ja vision eli tulevaisuuden tavoitetilan asettaminen sekä toimintavaihtoehtojen asettaminen päämäärän saavuttamiseksi. Keskeisiä ovat myös voimavarat, joita käyttäen visio saavutetaan. Alkuperäisessä merkityksessään strategia sodankäynnistä lainattuna käsitteenä tarkoittaa valittua reittiä tai keinovalikoimaa, joilla päämäärä saavutetaan. Strategia käsitetään yhä enenevissä määrin pysyvän tilan sijasta prosessina, johon eri osapuolten tulisi osallistua. (Kananoja ym. 2011, 354–355.) Strateginen johtaminen koostuu siis strategian luomisesta, toimeenpanosta ja arvioinnista (Rissanen & Hujala 2011, 91), strategiaprosessin eri vaiheista.

Strateginen johtaminen tai strateginen ajattelu on korostunut viime vuosikymmeninä kunnissa (Kananoja, ym. 2011, 354; Lammintakanen & Rissanen 2011a, 58; Niiranen, Seppänen-Järvelä, Sinkkonen & Vartiainen 2010, 85), mikä ilmenee esimerkiksi vanhuspalvelustrategioiden tuottamisena. Strategioihin sisältyvät organisaation toiminta-ajatus, visio sekä käytettävissä olevat reitit ja voimavarat. (Kananoja, ym. 2011, 354; Lammintakanen & Rissanen 2011a, 58.) Vanhuspalvelustrategiasta kuvastuu kunnan arvopohja ja tahtotila, vanhusväestön tämän hetkiset ja tulevaisuuden ennakoidut palvelutarpeet sekä valtakunnallisesti asetetut hyvinvointipoliittiset tai vanhuspoliittiset tavoitteet palvelujärjestelmälle. Kananojan ym. (2011, 354) mukaan strategisia kysymyksiä ovat esimerkiksi, minkälaiseen toiminta-ajatukseen organisaation rakenne pohjautuu, mitä palveluita kunta tuottaa itse tai hankkii ostopalveluina muilta palveluntuottajilta ja painotetaanko toiminnassa ennaltaehkäisyä vai korjaavaa toimintaa. Strategia määrittelee organisaatiossa tarvittavaa osaamista ja yhteistyötä (emt., 2011, 355).

Perinteinen strateginen ajattelu liittyy hierarkkiseen organisaatioon ja julkisten palveluiden byrokratiaan. Strategian muotoilu voidaan käsittää rationaalisena politiikan suunnitteluprosessina, jonka toimeenpano toteutetaan alastrategioiden kautta. (Caldwell 2009, 77). Strategiat tuotetaan luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden yhteistyönä. Viranhaltijoina johtajien tulee varmistaa sitoutuminen strategiaan käytännön toiminnassa. (Lammintakanen & Rissanen 2011a, 58.) Keskijohdon rooli strategian toimeenpanossa on keskeinen, keskijohdon rooli strategiaprosessissa on vahvistunut ja samalla toiminnan merkityksellistäminen (sensemaking interpretation) on korostunut myös julkisissa palveluissa. (Caldwell 2009, 76, 77.) Hyvän johtamisen edellytys on yhteistyön sujuminen niin kuntalaisten, muiden kunnan viranhaltijoiden, kuin poliittisten päätöksentekijöidenkin kanssa. (Lammintakanen & Rissanen 2011a, 58.)

Uusimmassa vanhusten palvelujen laatusuosituksessa nostetaan vanhuspalveluiden johtaminen keskeiseksi sisällöksi. Suosituksessa johtaminen jaetaan palveluiden järjestämiseen liittyvään johtamiseen, eli kuntien sosiaali- ja terveystoimen strategiseen johtamiseen, ja toimintayksiköiden lähijohtamiseen tai toimintayksikkö- ja lähijohtamiseen. (STM 2013, 3, 51–55.) Tässä tutkimuksessa haastateltavat vanhustyönjohtajat paikantuvat keskijohtoon, pienempien kuntien vanhustyönjohtajan työnkuvaan kuuluu myös lähiesimiehen tehtäviä. Vanhustyönjohtajat kunnassa eivät ole varsinaisia strategisia johtajia mutta strategiatyöskentely on keskeistä työnkuvaa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisen kohteet ja tavoitteet vaihtelevat sen mukaisesti, kuinka hyvinvointi tai terveys määritellään ja pyritäänkö johtamistoiminnalla ehkäisevään vai korjaavaan työhön, vai molempiin. Myös johtajien näkemykset tai johtamistehtävät vaihtelevat sen suhteen, kuinka laajaa johtamistyö on - keskittyykö johtaminen asiakastason prosesseihin vai laajemmin alueellisen hyvinvoinnin johtamiseen. Kunnissa ja kuntayhtymissä on kehitetty sosiaali- ja terveydenhuollon sisäistä rakennetta ja perinteisestä sektorilähtöisestä organisaatiorakenteesta on siirrytty ja siirrytään yhä useammin elinkaarimalleihin tai prosessimalleihin. (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 19, 32–33.) Tässä tutkimuksessa käsitellään haastatteluissa vanhustyön strategista johtamista ja strategista kumppanuutta Pohjois-Savon alueella.

2 AINEISTO JA MENETELMÄT

2.1 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Tutkimuksen keskeinen teoreettinen sisältö koottiin kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella. Narratiivinen katsaus kuvailevan kirjallisuuskatsauksen suuntauksena on metodisesti kevyin kirjallisuuskatsauksen muoto (Salminen 2011, 6-7) ja sopi tämän tutkielman viitekehyksen laatimiseen. Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla pyritään kokoamaan käsiteltävää aihetta laajasti. Myös käsiteltävän aiheen historiaa ja kehityskulkua pystytään kuvaamaan. Narratiivinen katsaus voidaan toteuttaa kolmella tapaa, toimituksellisesti, kommentoivasti ja yleiskatsauksena. (Emt., 7.) Tässä pro gradu -tutkimuksessa kuvaileva, narratiivinen kirjallisuuskatsaus tutkielman viitekehyksen muodostamiseksi on tehty yleiskatsauksena.

Tarkoituksena on tiivistää olemassa olevaa tutkimustietoa, analyysin muoto on kuvaileva synteesi, pyrkimyksenä ytimekkyys ja johdonmukaisuus. Katsauksen luonne voi olla jopa kriittinen, vaikkei kriittisyys oletusarvo olekaan. Kuvaileva tai traditionaalinen kirjallisuuskatsaus on yleiskatsaus ilman tarkkoja sääntöjä, toisin kuin systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Ilmiön kuvaaminen laaja-alaisesti ja tutkittavan ilmiön ominaisuuksien luokittelu tarvittaessa on mahdollista. (Salminen 2011, 6-7.)

2.2 Fenomenografia tiedonhallinnan strategiana

Tämän pro gradu -tutkimuksen tiedonhankinnan strategia pohjautuu pääasiassa fenomenografiaan (phenomenographia), eli ilmiön kuvaamiseen. Fenomenografiassa tutkitaan maailman ilmenemistä ja rakentumista ihmisten tietoisuudessa, yhdestä maailmasta eri ihmiset muodostavat erilaisia käsityksiä. Tutkimuksen kohteena ovat ihmisten käsitykset asioista, jotka voivat poiketa toisistaan paljonkin. Käsityksiin vaikuttavat esimerkiksi ikä, koulutustausta, kokemukset ja sukupuoli ja ne ovat dynaamisia eli käsitykset voivat myös muuttua. Fenomenografiassa ollaan kiinnostuneita käsitysten sisällöllisistä

eroista. Käsitys ymmärretään konstruktiona, jonka varassa ihminen jäsentää uutta asiaan liittyvää informaatiota. Fenomenografia startegiana on kehittynyt Ference Martonin opiskelijoiden oppimiskäsityksiä koskeneista tutkimuksista Göteborgin yliopistossa 1970-luvulla. (Ahonen 1994, 114–117; Metsämuuronen 2006, 108 Ahosen 1994 teokseen viitaten.)

Fenomenografisessa tutkimuksessa lähdetään siitä, että ”ihminen on tietoinen olento, joka tietoisesti rakentaa itselleen käsityksiä ilmiöstä ja osaa kielellään ilmaista tietoiset käsityksensä” (Ahonen 1994, 121–122). Fenomenografinen tutkimus laadullisena tutkimuksena kuuluu humanistisen tutkimuksen traditioon. Tutkimuksen kulku on pääpiirteittäin seuraava: 1) Kiinnostutaan asiasta tai käsitteestä, josta näyttää esiintyvän erilaisia käsityksiä, 2) perehdytään asiaan tai käsitteeseen teoreettisesti sekä jäsennellään alustavasti siihen liittyviä näkökohtia, 3) suoritetaan haastattelut, joissa haastateltavat ilmaisevat käsityksensä tutkittavasta asiasta ja 4) luokitellaan käsitykset niiden merkityksen perusteella. Käsitysten erilaisuuden osoittamiseksi käsitykset kootaan vielä ylemmän tason merkitysluokiksi. (Ahonen 1994, 115 & 122.)

Kuvailevan laadullisen tutkimuksen tavoitteena on luoda teoriaa ilmiöstä, fenomenografisessa tutkimuksessa tavoitteena on kuvauskategoriajärjestelmän luominen. Käsitysten dynaamisuuden vuoksi tutkimuksessa on mahdollisuus saavuttaa vain kontekstisidonnainen poikkileikkaus käsityksistä. (Metsämuuronen 2006, 109.)

2.3 Vanhustyön johtajien haastattelu

Tutkimusaiheen valinnan jälkeen oli selvää, että vanhustyön johtajien käsitykset ja kokemukset rakenteellisen vanhustyön käytännöstä saavutettaisiin luontevasti haastattelun avulla. Tutkimusta varten haastattelin Pohjois-Savon kunnista vanhustyön johtajia (n=6), haastattelun muotona oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Aineistonkeruuta suunnitellessani tutustuin Pohjois-Savon liiton kuntayhtymän internetsivuihin sekä Pohjois-Savon alueen karttaan. Samalla minulla oli listat Pohjois-Savon sote-palveluiden tuottaminen -hankkeen (PoSoTe) Ikäihmiset sisältötyöryhmän kokoonpanosta sekä jo päättyneen Itä-Suomen yliopiston johtaman IKÄINNOVAATIO 2012–2014 -hankkeen ohjausryhmän kokoonpanosta, molemmat listat ovat julkisesti saatavilla Internetistä.

IKÄINNOVAATIO-hanke käynnisti Itä-Suomen yliopiston Kuopion hyvinvointitutkimuskeskuksen (KWRC) ikääntymiseen varautumisen toimenpideohjelman (2012–2021). Pohjois-Savon liitto koordinoi PoSoTe -hanketta.

Kartoitin vanhustyönjohtajat jokaisesta Pohjois-Savon kunnasta kuntien internetsivujen kautta 30.10.2015. Tässä vaiheessa alkoi hahmottua ajatus kuntien valikoitumisesta niin, että jokaisesta seutualueesta olisi edustettuna ainakin yksi kunta / kuntayhtymä. Tekemäni kartoituksen jälkeen minulla oli lista mahdollisista haastateltavista yhteystietoineen. Valintakriteeriksi (ei kuitenkaan poissulkevaksi) alkoi muodostua tehtävänkuvan lisäksi edellytys haastateltava-ehdokkaan osallistumisesta ainakin toiseen edellä mainituista hankkeista, jotka liittyvät keskeisesti rakenteellisen vanhustyön käytännön toteutukseen Pohjois-Savon alueella. Tutkimukseen valikoitui 7 kuntaa, joiden vanhustyön johtajiin otin yhteyttä. Haastateltavia oli melko haastavaa tavoittaa. Ensisijaisesti tavoittelin muutaman kerran puhelimitse kahden viikon ajan ja sitten laitoin sähköpostia niille, joita en ollut vielä tavoittanut. Kun sähköposteihin ei alkanut kuulua vastauksia, soitin jälleen ja tavoitin loputkin henkilöt, jolloin he olivatkin jo tietoisia aiheesta sähköpostin perusteella.

Kerroin mahdollisille haastateltaville tutkielmani aiheesta ja tavoitteesta jo tietysti yhteydenoton hetkellä mutta lähetin osallistuville vielä saatekirjeen (Liite 1), jossa kerroin aiheesta tarkemmin. Lähetin kaikille myös tutkimussuunnitelmani. Yhteydenoton hetkellä kysyin myös, edellyttääkö haastateltavan kunta tutkimuslupaa vai riittääkö haastateltavan henkilökohtainen suostumus (Liite 2). Haastateltavista suurin osa suhtautui aiheeseen todella kiinnostuneesti ja ilmaisi halukkuutensa osallistua haastateltavana graduuni. Yksi haastateltava kyseenalaisti yhteydenoton hetkellä ylipäätään laadullisen tutkimusotteen ja kysyi, mitä hyötyä tällaisesta tutkimuksesta on muuta kuin itselleni, että avaan kyseistä käsitettä. Toin esiin tutkimuksen tavoitteita avata nimenomaan rakenteellisen orientaation käytäntöä. Kerroin tavoitteenani olevan myös gerontologisen sosiaalityön kehittäminen rakenteellisen orientaation kautta. Korostin haastateltaville, että haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista.

Ennen varsinaista aineistonkeruuta suoritin kasvokkaisen koehaastattelun 16.11.2016, jossa testasin puolistrukturoidun teemahaastattelu -rungon toimivuutta. Koehaastateltavaa informoin samaan tapaan kuin varsinaisia haastateltavia. Koehaastattelun avulla oli

mahdollista paikantaa kehitettäviä kohtia eli tehdä havaintoja siitä, kuinka haastatteluteemat kokonaisuudessaan haastateltavalle näyttäytyivät, oliko teemoihin ja tarkentaviin alakysymyksiin helppo lähteä vastaamaan, puuttuiko jokin oleellinen kysymys, oliko päällekkäisyyttä ja oliko kysymysjärjestys luonteva, jne. Koehaastattelun perusteella ajattelin voivani hahmottaa myös haastattelun kestoa vaikka todellisuudessa haastattelun kestoon vaikuttivat haastateltavan puhetyyli sekä ottautuminen aiheeseen. Koehaastattelukokemuksen perusteella muokkasin haastattelurunkoa (Liite 3) lisäämällä siihen muutaman kysymyksen.

Kolme kuntaa edellytti tutkimusluvan, vaikka lopulta kaksi päätöstä sain. Yhteen kuntaan, johon olin lupahakemuksen tehnyt, ei edellyttänytkään lopulta lupaa ja toisen kunnan osalta, josta päätös oli jo myönnetty, haastattelu lopulta peruuntui. Varsinainen aineistonkeruu tapahtui ajalla 3.12.2015–19.1.2016. Puolistrukturoidun teemahaastattelun teemarungon haastateltavat saivat etukäteen, jotta heillä oli halutessaan mahdollisuus orientoitua haastatteluhetkeen. Tämä palveli mielestäni myös tutkimuskysymysten mukaisen tiedon tavoittamista. Ensimmäisen varsinaisen haastattelun perusteella runko tuntui toimivalta. Teemat olivat tutkimuskysymysten mukaiset ja haastattelu oli suunniteltu siten, että (sosiaalityön) rakenteellista näkökulmaa pystyttiin tavoittamaan, vaikka haastateltavat toimivat vanhustyön johtajina terveydenhuollon tai hoitotyön koulutustaustalla. Varsinaisista haastatteluista neljä suoritettiin kasvokkain ja kaksi haastattelua tehtiin puhelimitse. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Haastatteluita oli sovittu seitsemän mutta viimeinen haastattelu peruuntui aivan viime hetkellä haastateltavan aikataulussa tapahtuneen muutoksen vuoksi. Empiirinen aineistoni koostuu siis kuudesta haastattelusta.

Haastattelemalla vanhustyön johtajia katsoin voivani tavoittaa parhaiten heidän näkemyksensä rakenteellisesta työstä sekä sen toteuttamisen mahdollisuuksista ja esteistä. Haastatteluiden kautta pyrin tutkimuksessani avaamaan pieneltä osin rakenteellisen vanhustyön käytäntöä. Haastattelumateriaali on asiantuntija-aineistoa ja kuvaa nimenomaan vanhustyönjohtajien työnkuvaa sekä käytäntöä ja käsityksiä haastattelun teemoista tai käsitteistä. Aihetta kommentoitiin haastavaksi ja rakenteellista käsitettä uudeksi vanhuspalveluiden kontekstissa. Siksi oli perusteltua, että haastateltavilla oli mahdollisuus perehtyä haastattelurunkoon ja myös tutkimussuunnitelmaan ennen haastattelun toteutusta.

2.4 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin kuvaus

Nauhoitetut haastattelumateriaalit litteroin sisällöllisellä, ei-diskursiivisella tarkkuudella mahdollisimman pian haastatteluiden suorittamisen jälkeen. Litterointisuunnitelma olisi mahdollistanut litteroinnin tarkoituksenmukaisin osin mutta haastattelut olivat pääasiassa sisällöllisesti napakoita ja litteroin ne käytännössä kokonaan. Haastattelut olivat keskimäärin noin tunnin mittaisia. Koehaastattelu kesti 1h 46min, lyhyin haastattelu 35 min ja pisin haastattelu 1h 25min. Litteroitua aineistoa kertyi 99,5 (ei sisällä koehaastattelua) liuskaa Word-tiedoston asetuksilla Times New Roman, riviväli 1,5 ja tasaus vasempaan reunaan.

Kyseessä oli laadullinen, aineistolähtöinen sisällönanalyysi – asiantuntija-aineiston fakta-analyysi fenomenografisesti painottaen. Alun perin olin ajatellut teoriaohjaavaa analyysia mutta lopulta halusin nähdä, mitä aineistosta itsestään jäsentämisen jälkeen ilmenee. Analyysia toki ohjasi esiymmärrykseni rakenteellisesta sosiaalityöstä, joka on tutkimukseni lähtökohta ja ydin. Teoriaa ei kuitenkaan fenomenografisessa tutkimuksessa tuoda käsitysten luokitteluun ennakolta, sillä näin hukattaisiin suuri osa informaatiosta ja uudesta tiedosta, jota aineistolähtöisesti analysoiden on mahdollisuus saavuttaa (Ahonen 1994, 123).

Kerätty aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja analyysissa tutkittavasta ilmiöstä luodaan sanallinen ja selkeä kuvaus (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110), joka tekee aineistosta löytyneet merkitykset ymmärrettäviksi asiayhteyksissään (Ahonen 1994, 126). Asiantuntijahaastattelun fakta-analyysi keskittyy vanhustyönjohtajien käsityksiin, tulkintoihin ja merkityksiin (vrt. Alastalo & Åkerman 2010, 372). Faktat tuotetaan yhdessä haastateltavan kanssa haastattelutilanteessa, haastattelussa on esillä niin tutkijan esiymmärrys aiheesta, kuin haastateltavan ymmärrys ja näitä ymmärryksiä testataan, kiistetään tai täydennetään prosessissa. Haastattelujen faktaluentaan perustuva analyysi edellyttää lähteiden kriittistä ristiinluentaa. Asiantuntija-aineiston analyysiprosessi alkaa itse asiassa jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa, kun muodostetaan esiymmärryksen perusteella haastattelurunkoa tai mahdollista oheismateriaalia haastatteluun. (Emt., 372.) Tässä tutkimuksessa lähteiden kriittinen ristiinluenta merkitsi käsitysten yhtäläisyyksien ja eritoten eroavaisuuksien etsimistä, vaikkakin aineistoa käsiteltiin kokonaisaineistona.

Haastattelusta oli erotettavissa kahdentyyppisiä kysymyksiä, faktaluenta korostui analyysissa taustatietojen kokoamisessa ja kontekstin kuvaamisessa, fenomenografinen ote korostui puolestaan käsitteiden määrittelyjä koskevassa analyysissa.

Analyysiprosessi oli seuraava. Haastatteluiden litteroinnin jälkeen aloin redusoida eli pelkistää aineistoa (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2002) kokonaisuutena tarkastellen. Kävin kokonaisaineiston läpi haastatteluteema kerrallaan. Haastatteluteemat olivat: rakenteellisen vanhustyön käytäntö, sosiaalityön rooli rakenteellisessa vanhustyössä, rakenteellinen työ osana strategista johtajuutta sekä rakenteellisen vanhustyön vaikuttavuus. Loin teema-kohtaisen tiedoston ja otin kopiot alkuperäisistä litteroiduista haastatteluista, muuttaen kopioitujen tekstien väriä siten, että jokaisen haastatteluteksti oli oman värisensä. Kokosin analyysivaiheen ensimmäiseen tiedostoon haastateltavien vastaukset alkuperäisessä muodossaan allekkain, tarkentavien alakysymysten mukaisesti jaotellen. Vastaukset olivat erotettavissa toisistaan värikoodin perusteella. Aineiston järjestäminen haastattelurungon mukaan oli mahdollista, koska haastattelut käytännössä etenivät tarkentavien kysymysten mukaan. Kun olin koonnut kaikki haastateltavien teemaan liittyvät vastaukset samaan tiedostoon, lisäsin koottuun tiedostoon rivinumeroinnin.

Seuraavaksi loin uuden tiedon, johon aloin jälleen tarkentavien alakysymysten mukaisesti edeten poimia kokonaisaineistosta redusoitavia eli tutkijan kielelle pelkistettäviä alkuperäisilmauksia. Loin kaksisarakkeisen taulukon, jonka vasempaan sarakkeeseen merkitsin aluksi rivinumeron, jolla alkuperäisilmaus oli paikannettavissa edellisestä tiedostosta sekä oleelliseksi katsomani havaintoyksikön alkuperäisilmauksesta kopioituna, värikoodillisena edelleen. Taulukon oikeaan sarakkeeseen merkitsin havaintoyksikköä koskevan pelkistetyn ilmauksen.

Pelkistämisen jälkeen loin kolmannen tiedoston, johon jälleen kaksisarakkeisen taulukon. Nyt poimin taulukon vasempaan reunaan edellisestä tiedostosta pelkistetyt ilmaukset ja samalla klusteroin eli ryhmittelin näitä pelkistettyjä ilmauksia (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2002), laitoin samaan asiaan liittyvät tai samaa tarkoittavat ilmaukset allekkain. Samalla kirjasin oikeaan sarakkeeseen alaluokkia tutkijan kielellä. Menin hieman pidemmällekin alaluokkien suhteen, ja kirjasin ylös alaluokkien eri ulottuvuuksia, kun niitä selkeästi esiintyi. Yläluokat alkoivat alustavasti hahmottua.

Tutkijan omaksuma teoreettinen tarttumapinta auttaa analyysivaiheessa päättämään, mitkä käsitykset kuuluvat yhteen ja muodostuvat merkityskategorioiksi. Fenomenografisessa tutkimuksessa tutkija on kiinnostunut merkitysten laadullisesta erilaisuudesta, ei määrästä tai edustavuudesta. Näin ollen kategoriaa voi aineistossa joskus tukea vain yksi ilmaisu merkityksineen, joskus monetkin ilmaukset. (Ahonen 1994, 127.) Fenomenografisessa tutkimuksessa puhutaan kategorioista mutta itselleni oli luonnollisempaa käyttää luokka-käsitettä. Kategoriat ja luokat ovat rinnasteisia käsitteitä.

Neljänteen tiedostoon ryhmittelin ja järjestelin uudestaan alaluokat taulukon vasempaan sarakkeeseen ja oikealle nimesin alaluokkia yhdistävän yläluokan. Pääluokkia en heti muodostanut taulukkoon, vaan aloin keskeisten tulosten hahmottuessa ja jäsentyessä kirjoittaa tuloksia välittömästi auki. Kirjoittamisen myötä tulokset jäsentyivät mielessäni edelleen ja auki kirjoitetuista tuloksista oli hahmotettavissa niin sanotut pääluokat raportin alaotsikoiden tasolla (Kuvio 2.). Kuvio 2 kuvaa tulosten esittämistä raportissa pääluokkien ilmentäessä asian ja yläluokat sekä alaluokat syventävät pääluokan sisältöä. Analyysin vaiheet ilmenevät kuviosta myös, alkaen kohdasta a ja päätyen kohtaan e.

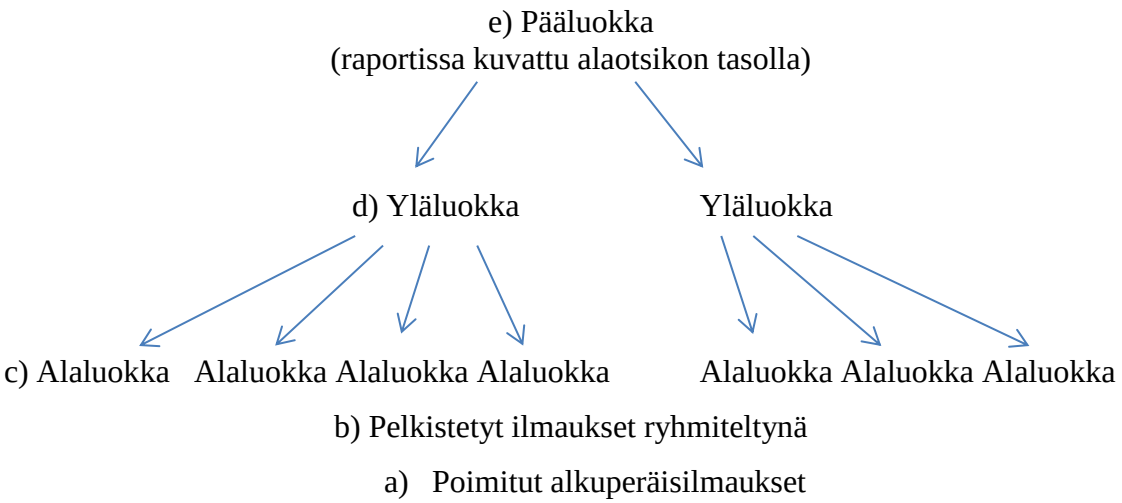

KUVIO 2. Analyysin luokkien tasot ja analyysin kulku (a-e)

Samalla tavalla vaiheittain analysoin loputkin kolme teemaa. Jokaisella teemalla oli analyysivaiheessa oma kansio muistitikulla, joka sisälsi kyseisen teeman analyysitiedostot. Näin analyysiin on mahdollista palata tarvittaessa jälkikäteen. Tulosten esittämisen

selkeyttämiseksi jouduinkin palaamaan analyysiin vielä siten, että kirjasin selkeästi ylös tutkimuskysymyksittäin pääluokat ja yläluokat, tarvittaessa alaluokat mukana pitäen.

Analyysin edetessä oli tarkoituksenmukaista jättää yksi tutkimuskysymys pois kokonaan (strateginen johtaminen), koska analyysin tulokset kuvasivat paremminkin tutkimuksen kannalta keskeisintä sisältöä, rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön sekä rakenteellisen vanhustyön käytäntöä konkreettisine toimintamuotoineen. Näitä sisältöjä halusin tutkimuksessani korostaa. Lisäksi raportista on pro gradu -tutkielman laajuuden rajaamiseksi jätetty vaikuttavuuden teemaa koskeva osio pääsääntöisesti pois. Kokonaisaineiston analyysi tuotti kyseisestä teemasta paljon tietoa mutta päädyin kuvaamaan rakenteellista vanhustyötä vaikuttavan ja ei-vaikuttavan työn näkökulmasta yhden alaluvun verran vanhustyön rakenteellisen työn käytäntöä käsittelevän luvun päätteeksi.

Koottuani tulokset mielekkääseen muotoon, lähetin haastateltaville haastatteluhetkellä sovitun mukaisesti tulokset taustoituksineen (johdanto, tutkimustehtävä, tutkimuksen toteutus ja haastateltavien kuvaus) luettavaksi sähköpostitse 29.3.2016. Haastateltavilla oli siis mahdollisuus kommentoida koottuja tuloksia ennen johtopäätösten kirjoittamista, kommentointiaikaa annoin 1,5 viikkoa mutta kenelläkään ei ollut kommentoitavaa.

2.5 Haastateltavien kuvaus

Aineistonkeruuvaiheessa pystyin tunnistamaan sekä jäsentämään vanhuspalveluiden johtamiseen liittyviä yleisiä seikkoja, lähinnä kontekstia, haastateltavien kertomasta Turtion (2005) pro gradu -tutkimuksen avulla. Kaikki haastateltavat olivat naisia. Johtajien nimekkeet vaihtelevat (vrt. Turtio 2005, 19), mutta haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi nimikkeitä ei tässä tutkimuksessa raportoida eikä se ole aiheen kannalta merkityksellistä.

Turtion (2005, 28) mukaan johtamisosaaminen korostuu sosiaali- ja terveydenhuollossa ja hän päätteli, että tulevaisuudessa johtamiskoulutus tulee lisääntymään. Tässä tutkimuksessa haastatelluilla vanhustyön johtajilla oli lähes kaikilla (yhtä lukuun ottamatta) terveydenhuollon peruskoulutus, useimmiten sairaanhoitajan tai erikoissairaanhoitajan ammattikorkeakoulututkinto ja lisäksi terveystieteitten maisterin tutkinto. Yhdellä haas-

tateltavista ei ollut sairaanhoitajan tutkintoa, vaan terveystieteiden maisterin tutkinto, pääaineenaan terveyshallintotiede. Lähes kaikilla haastatelluilla vanhustyön johtajilla on johtamisen erikoisammattitutkinto suoritettu tai sitä suoritetaan. Yhden haastateltavan osalta ei ole tietoa, onko kyseistä koulutusta. Nykyisin työnantajat edellyttävät johtamisopintoja johtamistehtäviin hakeutuvilta tai ainakin valmiutta lähteä opiskelemaan johtamisen tutkintoa työn ohella.

Vanhustyön johtajina haastateltavilla oli kokemusta työn kestona tarkasteltuna 3kk-14v. Useimmilla haastateltavista oli taustalla paljon kokemusta sairaanhoitajana tai terveydenhoitajana työskentelemisestä ja myös aiempaa johtamistyön kokemusta sosiaali- ja terveysalalta eri kunnista, kokemusta oli myös poliittisena päätöksentekijänä toimimisesta sosiaalilautakunnassa. Yksi haastateltavista oli hankkinut sosiaalityön osaamista opiskelemalla sosiaalityön perusopinnot avoimen yliopiston kautta.

Moni haastateltavista oli valmistautunut haastatteluun lukemalla tutkimussuunnitelman ja teemahaastattelurungon etukäteen lävitse sekä etsimällä Internetin kautta tietoa, mitä rakenteellisen työn käsitteellä tarkoitetaan. Kaikki ilmaisivat haastattelussa, että aihe on kovin vaikea hahmottaa, eikä oikein tiedä, saako aiheesta kiinni. Tämän tiedostin itsekin jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Rakenteellinen työ on yhteiskuntatieteellinen, käytännön kentällä vieraampi, suhteellisen uusi käsite. Sen sijaan strateginen johtaminen on tutkitumpi aihe-alue. Toinen haastava tutkimuksen toteuttamisvaiheessa käytetty käsite on vaikuttavuus. Yksi haastateltava kertoi oikein innostuvansa tutkimuksen aiheesta, viitaten ehkä lähinnä vanhustyön strategisen johtamisen teemaan, jonka koki oman johtajuutensa perustaksi. Aihetta kommentoitiin kiinnostavaksi.

Vaikka sisällöllisesti haastattelut olivat hyvin samansuuntaisia, jokaisella haastattelulla oli jokin ominaispiirre, joka erotti haastattelun muista. Tällaisiksi ominaispiirteiksi tai tyypeiksi ensi- ja kokonaisvaikutelman sekä haastatteluissa ilmenevän näkökulman perusteella tulkittiin: ”Poliittisesti korrekti”, ”Strateginen johtaminen työn perustana”, ”Kritiikki käsitteellistä tarkastelua kohtaan, käytännön realisti”, ”Strategiapainotteisuus, rakenteellinen työ rinnasteisena strategiatyölle”, ”Valtakunnallinen vanhustyön normi-, resurssi- ja informaatio-ohjaus rakenteellisen työn puitteina ja työtä ohjaavana” ja ”Kehittäminen keskiössä, uusien ratkaisumallien löytäminen”.

Tämän tutkimuksen valossa vanhuspalveluita hallitsee edelleen terveydenhuolto ja sosiaalisen hyvinvoinnin tukeminen on marginaalisempaa Pohjois-Savon alueella (vrt. Turtio 2005, 5), tämä suuntaus on viime vuosikymmeninä vain vahvistunut. Eräs haastateltava tosin arveli, että kääntyyköhän suuntaus vähitellen sosiaalista vahvistavampaan suuntaan ja oli sitä mieltä, että sosiaalityön osuutta tulisi vahvistaa vanhuspalveluissa. Sitä ei vielä tiedetä, kuinka sote-uudistus tulee vaikuttamaan palveluiden järjestämiseen. Pohjois-Savon alueella sote-keskustelu on ollut vielä aika abstraktia, on keskusteltu, mitä ovat lähipalvelut ja mitä ovat alueelliset palvelut. Sote-keskusteluakin on hallinnut terveyspainotteinen näkökulma, vaikka tavoitteena on sosiaali- ja terveysalan integroiminen ja sektorityöskentelyn sijaan palvelujen prosessimaisuus. Aineistonkeruun edetessä joulukuun 2015 ja tammikuun 2016 aikaan valtakunnallinen sote-uudistukseen liittyvä keskustelu oli tosin laimennut kuntien odottaessa poliittisen tahon päätöstä alueista ja linjauksia toiminnasta.

Johtajuutta koskevaan tutkimukseen ja kirjallisuuteen perehtyessäni aloin hahmottaa johtajuuden tasoja selkeämmin ja aineistoa kerätessä alkoi muodostua käsitys, että kyse ei taida olla lähijohdosta. Vasta neljännessä haastattelussa kysyin haastateltavalta itseltään, sijoittuuko hän vanhuspalveluissa lähi- vai keskijohtoon ja vastaus oli että keskijohtoon. Tämän tutkimuksen vanhustyön johtajat ovat pääasiassa keskijohtoa, vaikka tutkimusta suunniteltaessa aluksi käsitin tavoiteltavat haastateltavat lähijohdoksi. Koehaastateltavan nimike oli sosiaalityön ammatillinen esimies, eli hän sijoittuu lähijohtoon. Aineistosta oli muutenkin erotettavissa jako lähijohtamiseen ja keskijohtamiseen. Vanhuspalvelujen lähijohtamisessa edellytetään myös vanhustyön substanssiosaamista, joka on suureksi osaksi terveydenhuollon koulutusta vaativaa. Keskijohto sijoittui kehittämistehtäviin, strategioiden suunnittelun ja toteutuksen tasolle, jossa myös sosiaalityön taustaisella johtajalla nähtiin enimmäkseen olevan yhtäläisiä mahdollisuuksia toimia, kuin mitä terveydenhuollon koulutustaustalla.

Tutkimuksessani pyysin haastateltavia kuvaamaan lyhyesti työnkuvaansa haastattelun esitiedoksi. Haastateltavien työnkuvat erosivat hieman paikkakunnittain, jossakin työtehtävät painottuivat kehittämistyöhön ja henkilöstöhallintoon, jossakin työhön kuului edellisten lisäksi myös asiakastyötä. Tämä oli yhtenevää Turtion (2005) tutkimustulosten kanssa. Vanhustyön johtajan työnkuva määritellään kunnan johtosäännössä mutta usein johtajalla on myös vapaus määritellä itse työnkuvaansa. Johtamisen ammatillinen

ulottuvuus ja rationaalinen ulottuvuus ovat suhteessa kuntakokoon (Niiranen 2012, 41). Tutkimuksessa tuli esiin, että pienemmillä paikkakunnilla työ on laaja-alaista sisältäen myös asiakastyötä ja päätöksentekoa, suuremmilla paikkakunnilla korostuvat hallinto, henkilöstöjohtaminen, verkostojohtaminen ja kehittäminen.

Haastateltavat viittasivat aineistossa useasti Lakiin ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012), eli niin sanottuun vanhuspalvelulakiin johtamisensa perustana. Uudistunut Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) on haastateltavien puheesta tulkittuna jäänyt vanhuspalveluiden johtamisessa vanhuspalvelulakia vähäisemmälle soveltamiselle. Kunnan johtosäännöt, talousarviot, vanhuspoliittiset ohjelmat ja laatusuositukset keskeisen lainsäädännön lisäksi olivat Turtion (2005, 8) tutkimuksen mukaan vanhustyönjohtajien toimintaa keskeisesti ohjaavia. Myös tässä tutkimuksessa nousivat lähes joka haastattelussa esiin vanhuspalvelulain lisäksi taloudelliset kysymykset ja kunnalliset vanhusstrategiat suhteessa Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Kuntaliiton antamaan Laatusuositukseen hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (STM 2013) vanhustyön strategisen johtamisen perustana (lisää luvussa 4.1 Vanhuspalveluiden yhteiskunnallinen, poliittinen ja paikallinen toimintaympäristö sekä kansallisen tason ohjaus).

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa strateginen johtaminen nähtiin keskeiseksi sisällöksi mutta analyysissa kyseinen aihealue osoittautui melko suppeaksi. Oli tarkoituksenmukaista jättää strategista johtamista käsittelevä tutkimuskysymys pois (rakenteellisen sosiaalityön suhteutuminen vanhustyön strategiseen johtamiseen). Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä tutkimuskysymysten muokkautuminen tutkimuksen edetessä, kuten analyysin aikaan (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 116–117). Strateginen johtaminen on kuitenkin keskeistä vanhustyön johtajien työnkuvaa, ja liittyy olennaisesti tutkimusaiheeseen, joten haastateltavien kuvauksen päätteeksi esitetään tutkimuksen kontekstina se näkemys, mikä haastatteluista vanhustyön strategisesta johtamisesta ja kumppanuudesta Pohjois-Savon alueella muodostui.

Haastateltavia pyydettiin aluksi määrittelemään, mitä strateginen johtaminen heille merkitsee. Haastateltavien suhtautuminen strategiseen johtamiseen vaihteli ”hyvin innostuneesta, strategisen johtamisen työorientaatiokseen määrittelevästä” ”johtamistapaan, joka ei perustu sinänsä mihinkään strategiaan palvelujohtamista lukuun ottamat-

ta”. Yksi haastateltava määritteli siis strategisen johtamisen palvelujohtamiseksi, erotettuna asiakaspalvelutyön johtamisesta, jonka määritteli asiakaspalvelutyöksi. Strateginen johtaminen aihealueena oli haastateltaville tuttu ja mieluinen, esimerkiksi johtamisen erikoisammattitutkintoon kuuluvien opintojen ja haastateltavalle ominaisen strategisen ajattelutavan myötä.

Yleisesti strategista johtamista luonnehdittiin moniselitteiseksi käsitteeksi ja laajaksi kokonaisuudeksi. Vanhustyön johtajan työn nähtiin perustuvan strategiseen johtamiseen: kuntastrategia toimii strategisen johtamisen perustana ja toiminnan johtaminen perustuu yksikön strategisiin linjauksiin. Strateginen johtaminen on kuntastrategian käytäntöön viemistä. Haastateltavien mukaan strateginen johtaminen on vuorovaikutteista toimintaa, ehdottomasti suunnitelmallista työtä ja aina valintojen tekemistä ja tasapainottelua eri asioiden välillä. Strategiseen johtamiseen kuuluu, että asiaa tarkastellaan kaikista näkökulmista ja päätetään sitten painopistealueet. Käytännössä johtamista toteutetaan toteutusohjelmien kautta, asioissa pyritään etenemään suunnitellusti ja määritellään myös, kuinka prosesseja johdetaan.

Strateginen johtaminen tiedostettiin arvosidonnaiseksi toiminnaksi, erään haastateltavan mukaan arvot vaikuttavat strategisessa johtamisessa hyvin paljon. Arvojen tulee olla sisäistettyjä ja niiden tulee näkyä strategian käytännön asioissakin. Määrittelyistä oli erotettavissa strategiaprosessin kuvausta suunnitelmallisena ja kokonaisuutta hahmottavana työnä. Haastateltavat määrittelivät strategiaprosessin vaiheet yleisen käytännön mukaisesti: 1) Visio tavoiteltavasta tulevaisuudesta, 2) Strategian laatiminen (tavoitteet päämäärään pääsemiseksi ja menetelmät, joilla päästään asetettuihin päämääriin), 3) Käytettyjen menetelmien arviointi ja 4) Tarvittaessa prosessin uudelleen suuntaaminen.

Strategisen johtajan määriteltiin tarvitsevan seuraavia ominaisuuksia: ”On kiinnostunut oman toimintaympäristönsä muutoksesta, myös laajemmin”, ”Osaa asettaa visioita ja strategioita päämäärähakuisesti”, ”Pystyy ajattelemaan, kuinka päämäärät saavutetaan ja kuinka arvioidaan saavutettuja päämääriä” ja ”Laaja-alaisuus, johtajalla oltava ymmärrys työstä ja sen nivoutumisesta ja verkostoitumisesta ympäristöön sekä johtajalla itsellään oltava työn ydin kirkkaasti mielessä, eli mitkä linjaukset, päämäärät ja tavoitteet ovat, ja toimintaa tulee johtaa sen mukaisesti”.

Koska tutkimus on rajattu toteutettavaksi Pohjois-Savon alueella, haluttiin haastatteluiden kautta muodostaa myös paikallista käsitystä. Haastattelussa kysyttiin, mitä vanhustyön strateginen johtaminen Pohjois-Savon maakunnassa on ja millaista strategista kumppanuutta alueella on. Vanhustyön strategiseen johtamiseen liittyvä kysymys koettiin vaikeaksi, johon ei ole tietoa, koska maakuntatasoista strategista johtamista tai yhteistyötä Pohjois-Savon alueella ei juuri ole. Vanhustyön strategisen johtamisen todettiin olevan kuntakohtaista, strateginen johtaminen on joka kunnassa eri asia. Pohjois-Savon pienissä kunnissa toimitaan ihan omalla tavalla, ei ole oikein tietoa, mitä muissa kunnissa tehdään, eikä sitä koeta hyväksi asiaksi. Johtaminen on hyvää ja huonoa, yleensä keskivertoa. Asiat tehdään kuitenkin, annetuilla resursseilla. Isommissa kaupungeissa strateginen yhteistyö on lähinnä ylimmän johdon tehtävä.

Pohjois-Savon maakunnan strategista johtajuutta ja kumppanuutta käsittelevissä kysymyksissä vastaukset kiteytyivät toimintansa lakanneisiin / tauolla (toiminnan tilasta tai jatkosta ei ole tarkempaa tietoa / SH) oleviin vanhustyön yhteistyöfoorumeihin, Itä-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskuksen (ISO) Pohjois-Savon vanhustyön foorumiin ja Kuopion seudun vanhustenhuolto -työryhmään. Strategista johtamista ja kumppanuutta hahmoteltiin vastauksissa kuitenkin kuntien välisen yhteistyön kautta. Varsinkin pienemmissä kunnissa yhteistyön merkitys korostuu mutta käytännön kokemus on osoittanut että kuntien välinen yhteistyö vaatii aikaa, paljon töitä ja yhteensovittamista järjestyäkseen ja toimiakseen:

> ”*Mut että aina kun kunnat lähtee tekemään yhdessä töitä, niin menee monta monituista vuotta ennekuin päästään synkrooniin siitä, mitä kuka tekee ja millä tavalla tekee ja harmonisoidaan ne toimintatavat ja mitenkä jaetaan työt. Että kyllä se nyt on nähty, että näin se vaan on.*” (H3)

Yksittäisenä mainintana esiintyi Kysteri-liikelaitoksen selkeä yhteistoiminta, joka liittyy vanhustenhuoltoon terveydenhuollon osa-alueena. Jonkin tasoista strategista johtamista tai strategista ajattelua ja kumppanuutta ymmärrettiin haettavan Pohjois-Savon hankkeiden kautta. Kuntien tai seutukuntien välisten hankkeiden lisäksi mainittiin ISOn hankkeet ja kokoukset, vaikka ISOn painopisteiden arveltiin tällä hetkellä olevan muualla, kuin vanhustyössä. Lisäksi mainittiin Itä-Suomen Yliopiston päättynyt IKÄINNOVAATIO-hanke (2012–2014), joka kattoi kaikki Pohjois-Savon alueen kunnat yhtä

kuntaa lukuun ottamatta. Haastatteluissa mainittiin myös sote-uudistukseen liittyvän alueellisen PoSoTe-hankkeen Ikääntyneet alatyöryhmä -työskentely. PoSoTe-työskentelyssä on mukana laajasti vanhustyön johtajia, esimiehiä ja kehittäjiä. Yksi haastateltavista ei mieltänyt PoSoTe-yhteistyötä vielä nykyisessä muodossaan strategiseksi kumppanuudeksi eli strategisen tason yhteistyöverkostoksi, koska työskentely on ollut lähinnä mielipiteiden vaihtoa.

IKÄINNOVAATIO- ja PoSoTe-hankkeiden esiintymiseen aineistossa vaikutti tutkijan kysyminen haastateltavien osallistumisesta mainittuihin hankkeisiin ja tutkijan oletus kyseisistä hankkeista rakenteellisen kehittämisen paikkoina. Ennakko-oletuksista poiketen kyseisistä hankkeista puhuminen ei itsestään korostunutkaan haastateltavien keskuudessa, vaan ennemminkin kaikki haastateltavat puhuivat ISOn vanhustyön foorumin toiminnasta, josta tutkijalla ei ollut aiempaa tietoa.

Niin vanhustyön strategisen johtamisen kuin kumppanuudenkin todettiin olevan Pohjois-Savon alueella liian vähäistä ja toimivaa yhteistyöfoorumia kaivataan. Vanhustyön yhtenäisen linjan hakemiseen ja hyvien käytäntöjen jakamiseen on siis Pohjois-Savon alueella ollut yrityksiä aikaisempien yhteistyöfoorumien ja erilaisten hankkeiden myötä mutta tällä hetkellä odotus jonkinlaisesta yhtenäisestä vanhustyön linjauksesta kohdistuu PoSoTe-työskentelyyn jatkossa:

> *”- - siinähän joudutaan pakostiki miettimään että mitä se kokonaisuus täällä Pohjois-Savon maakunnassa on. Ja tuota minkälaiset johtamisjärjestelmät siinä on ja mikä on ihan oikeesti sitten se meidän päämäärä, mihinkä siinä halutaan, et kenenkä hyväks tätä työtä tehdään.*” (H1)

3 RAKENTEELLINEN GERONTOLOGINEN SOSIAALITYÖ

3.1 Sosiaalityön ydintehtävä ja suhde sosiaalipolitiikkaan

Sosiaalityö professiona on yhteiskunnallinen instituutio, yksi yhteiskunnan osajärjestelmä, jonka toiminta perustuu lakiin. Sosiaalityön ydintehtävä on auttaa ja tukea vaikeissa elämäntilanteissa tai puutteellisissa sosiaalisissa oloissa eläviä yksilöitä, perheitä ja yhteisöjä. Ennen kaikkea sosiaalityössä tulee auttaa ihmisiä lisäämään ongelmanratkaisu- ja selviytymiskykyään ja tällä tavoin vahvistaa vähävoimaisten yksilöiden ja ryhmien toimintaedellytyksiä sekä elämänotetta. Ammatillisen sosiaalityön kohteena on yksilön ja ympäristön välinen suhde ja tavoitteena on tuottaa hyvinvointia pyrkimällä vaikuttamaan positiivisesti tähän suhteeseen, sosiaalityö on siis luonteeltaan muutostyötä. (Kanaoja 1997, 18; Koskinen 2008, 437.) Lisäksi tulee vahvistaa ihmisten osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä. Asiakas- ja asiantuntijatyössä rakennetaan tarpeisiin vastaava sosiaalisen tuen ja palveluiden kokonaisuus, työ tulee sovittaa yhteen yhteistyötahojen kanssa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Malcolm Paynen (2005) mukaan erityisesti länsimaisesta keskustelusta on hahmotettavissa kolme vallitsevaa ja yleisesti hyväksyttyä näkemystä sosiaalityöstä sekä sen tavasta tuottaa hyvinvointia. Refleksiivis-terapeuttinen suuntaus korostaa sosiaalityön terapeuttista luonnetta sekä muutosta yksilötasolla. Sosialistis-kollektivistinen näkemys lähtee siitä, että muutoksen tulee tapahtua yhteiskunnallisissa olosuhteissa ja että sosiaalityön kohde on ryhmät ja yhteisöt, tätä kautta epäsuorasti tietenkin myös yksilöt. Individualistis-reformistinen näkemys korostaa yksilön vastuuta ja liberalismia yhteiskunnassa ja uskoo huollolliseen sosiaalityöhön sekä sosiaaliseen järjestykseen. (Payne 2005, 7–14; Raunio 2000, 46–48.)

Raunio (2004, 148) on suomentanut Paynen individualistis-reformistisen perspektiivin palvelujärjestelmäkeskeiseksi, refleksiivis-terapeuttisen terapeuttiseksi ja sosialistis-kollektivistisen yhteiskuntakriittiseksi. Myös hyvinvointivaltion sosiaalireformistinen sosiaalipolitiikka voidaan nähdä yhtenä sosiaalityön toiminnallisena kehyksenä. ”Sosiaalipolitiikka toteuttaa yhteiskunnallisella tasolla samaa tavoitetta, kuin individualistis-

reformistinen sosiaalityö yksittäisen asiakkaan tasolla.” (Raunio 2000, 50–51.) Paynen (2005, 14) määrittelemät sosiaalityön perspektiivit muodostavat kattavan kuvan sosiaalityön luonteesta. Johtamisessa ja sosiaalityössä ylipäätään on tärkeää hahmottaa systeemisesti kokonaisuuksia, joten eri perspektiivit ja niiden lähestymistavat ovat perusteltuja kontekstista riippuen. Esimerkiksi miltä organisaatiotasolta tai mistä näkökulmasta asiaa tarkastelee. Tämä tutkimus on yhteiskuntakriittisesti painottunut.

Sosiaalityötä määrittävät arvot, moraali ja eettiset periaatteet. Sosiaalityön keskeinen arvo on jokaisen ihmisen yhtäläinen ihmisarvo, jonka kunnioittaminen tulee näkyä käytännössä asiakkaan aitona kokemuksena ihmisarvosta, kuulluksi tulemisesta sekä mahdollisuutena osallistua tilanteensa käsittelyyn. Muita sosiaalityön kirjallisuudessa mainittuja sosiaalityön arvoja ovat oikeudenmukaisuus, yhteinen vastuu yhteisön jäsenistä ja itsemääräämisoikeus. Arvot sosiaalityön perustana ja ideologisena kivijalkana koskevat sosiaalityön kaikkia tasoja, tehtäväalueita ja ammatillisia yhteistyösuhteita. (Kananoja ym. 2011, 128.) Kysymykset oikeasta ja väärästä ovat moraalisia kysymyksiä. Sen sijaan se, ettei toimita oikein siitä huolimatta, että tiedetään kuinka tulisi toimia, on eettinen kysymys. (Airaksinen 1987, 17.)

Arvojen, moraalin ja eettisten periaatteiden toteuttaminen tapahtuu aina suhteessa yhteiskunnalliseen kontekstiin. Valtakunnallinen lainsäädäntö ja kunnallinen päätöksenteko säätelevät sosiaalityön käytettävissä olevia rajallisia resursseja ja niiden jakautumista. Käytännössä on haastavaa, kun toimijoiden näkemykset priorisoinnista koskien eri väestöryhmien tarpeita tai auttamisen kiireellisyysjärjestystä ovat eriäviä. Hyvät asiat kamppailevat keskenään toiminnallisista mahdollisuuksista ja taloudellisista resursseista. Toimintapoliittisten linjausten tekeminen ja resursseja koskeva päätöksenteko kuuluvat kunnassa poliittisille luottamushenkilöille mutta sosiaalityön tulee tuoda asiakaskunnan kannalta keskeisiä näkökulmia tai intressiristiriitoja päätöksenteon tasolle tiedoksi. Sosiaalityön tulee kuvata esimerkiksi yhteisöille aiheutuvia seurauksia. Käyttökelpoinen tiedon tuottamisen työväline voi olla sosiaalinen raportointi, arvojen ja periaatteiden lisäksi tulee analysoida sosiaalisia kysymyksiä ja tavoitteiden toteuttamista sekä kyetä arvioimaan vaikutuksia. (Kananoja ym. 2011, 131–132.)

Sosiaalityön oletuksena on, että yksilöiden kohtaamat ongelmat johtuvat usein taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä. Sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus

vaikuttaa käytäntöihin ja linjauksiin, joilla on vaikutusta asiakasryhmien kohtaamiin ongelmiin ja jotka edellyttäisivät muutosta. On myös sosiaalityön moraalinen velvollisuus sitoutua sosiaaliseen muutokseen ja mahdollisuus osallistua tähän. (Gal & Weiss-Gal 2013, 2–3.)

Sosiaalityön suhde sosiaalipolitiikkaan voidaan nähdä kahtalaisena, joko ”organisaatioista riippumattomana ammattina, jolla on oma yhteiskunnallinen tehtävänsä, oma tietopohjansa” tai suomalaiseen tapaan ”sosiaalipoliittisen järjestelmän instrumenttina, joka saa tehtävänsä ja sisältönsä järjestelmästä, sen sisältämistä etuuksista ja palveluista”, eli sopeuttavana toimintana, palvelujen ja etuuksien välittäjänä ja toteuttajana. On tarpeen kuitenkin korostaa sosiaalityön ihmisten ja yhteisöjen suhdetta koskevaa ydintä, joka on sosiaalipoliittisista rakenteista tai lakisääteisistä tehtävistä riippumatonta. (Kananoja ym. 2011, 26, 27): ”Yhteiskunnallisten muutosten sosiaalisten vaikutusten ja sosiaalisten tekijöiden laaja-alaisten yhteyksien vuoksi tarvitaan ytimeltään vahvaa, monipuolista ja kontekstista toiseen siirrettävää sosiaalityön osaamista, joka ei ole riippuvainen kulloinkin vallitsevista yhteiskunnallisista suuntauksista, organisatorisista rakenteista taikka käytettävissä olevista voimavaroista.” (Emt., 28.)

Tässä tutkimuksessa rakenteellisen sosiaalityön orientaation mukainen työskentely nähdään juuri tällaisena humaanina, ytimeltään vahvana ja kontekstista toiseen siirrettävänä toimintatapana. Rakenteellinen sosiaalityö on luonteeltaan poliittista toimintaa ja myös politiikkaan vaikuttamista. Työn poliittiset, yksilöiden elämään vaikuttavat keskeiset tavoitteet ovat ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen sekä ihmisten osallisuus ja valtaistuminen toimintaympäristössään (Pohjola 2014, 19 & 28). Rakenteellinen sosiaalityö tähtää ihmisten elämäntilanteiden ja elinolosuhteiden parantamiseen eli hyvinvoinnin lisäämiseen vaikuttamalla rakenteisiin yksilökohtaisen ja sopeuttavan sosiaalityön sijaan (emt., 2014, 33), parhaimmassa tapauksessa yhteistyössä kansalaisten kanssa voimauttamisen tai valtaistamisen kautta. Aina ihmisiltä itseltään ei voi kuitenkaan odottaa aktiivista toimijuutta ja siksi rakenteellinen sosiaalityö voidaan nähdä myös heikoimpien asianajo- ja hyvinvointityönä (”policy practice as social advocacy” – Gal & Weiss-Gal 2013, 7), esimerkiksi tämän tutkimuksen intressien mukaisesti yhteiskunnan marginaalissa olevien iäkkäiden asioissa ja erityisesti kaikista heikoimmassa asemassa olevien ja paljon tukea tarvitsevien iäkkäiden asioissa (kts. Ray & Seppänen 2014, 234).

3.2 Gerontologisen sosiaalityön rakenteellinen orientaatio

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: ”*Miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön?*” vastataan kirjallisuuden ja empiirisen aineiston perusteella. Tässä alaluvussa jäsennetään kirjallisuuden kautta rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön teoreettista perustaa.

Tutkimuksen taustalla vaikuttavalla kriittisellä teorialla ja rakenteellisen sosiaalityön ideologialla on paljon yhteneväisyyksiä. Rakenteellinen sosiaalityö emansipatorisena lähestymistapana juontaa juurensa 1970-luvulta, brittiläisistä, yhdysvaltalaisista, kanadalaisista ja australialaisista radikaalin kriittisistä kirjoituksista (Mullaly 2007, preface xi; Pease & Fook 1999, 8). Pease ja Fook (1999, 12) käsittävät postmodrnin kriittisen teorian (postmodern critical theory) mukaisen toiminnan sosiaalityön kontekstissa poliittisena kamppailuna sortavia ilmiöitä (kuten rasisimia, seksismiä ja kolonisaatiota) vastaan. Lähestymistapa arvostaa monimuotoisuutta ja legitimoi erilaisuuden. Kriittisen sosiaalitieteen perinteeseen kuuluu aktivistisiksi määriteltyjä suuntauksia, kuten marxistinen sosiaalityö, rakenteellinen sosiaalityö, radikaali yhteisötyö ja osallistava toimintatutkimus (Healy 1999, 115–116). Marxismilla on ollut vaikutusta näkökulmaltaan kriittisen sosiaalityön tutkimukseen, kriittisen sosiaalityön ajattelussa sosiaalisilla ongelmilla nähdään olevan yhteisöllinen luonne (Mäntysaari 2009, 100 & 104).

On tärkeää kannatella universalistista, humanistista ja myös relativistista näkemystä, joka korostaa erilaisuutta ja hyväksyy, jollei ylistä monimuotoisuutta, jota ilmenee yksilöiden inhimillisten pyrkimysten ilmauksissa ja toteuttamisessa. (Ife 1999, 219). Kriittinen teoria sallii ja erityisesti rohkaisee vastakohtien keskinäisen suhteen ja yhteyksien tarkasteluun, kuten teorian ja käytännön tai henkilökohtaisen ja poliittisen näkökulman tarkasteluun (emt., 221). Sosiaalityö professiona on siinä mielessä jännitteisessä asemassa, ja erityisessä roolissa sosiaalipolitiikan prosessissa, että sosiaalityö itse on osa järjestelmää mutta sen tulee myös pyrkiä vaikuttamaan tähän järjestelmään (Gal & Weiss-Gal 2013, 3). Sosiaalityön tulee pyrkiä vaikuttamaan siten, että järjestelmä vastaisi asiakkaiden tarpeisiin mahdollisimman hyvin ja edistäisi sitä kautta yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoisuutta ja humanismia kansalaisten näkökulmasta.

Sosiaalityön tulee olla järjestelmän ehdoilla toimivaa mutta myös eettistä ja humaania. Kananoja ym. (2011, 131–132) kirjoittavat, että sosiaalityössä tulee noudattaa lakia, demokraattisesti syntyneitä päätöksiä ja organisaation hyväksyttyä toimintalinjaa. On tunnettava päätöksenteon perusteet ja realiteetit sekä perustelut, joiden pohjalta ratkaisut on tehty. Silti on oltava herkkänä tunnistamaan ne ratkaisut ja prosessit, jotka edellyttävät muutosta sosiaalityön arvojen ja etiikan näkökulmasta tarkasteltuna. Rakenteellisen sosiaalityön menetelmin pitää vaikuttaa käytäntöihin, jotka eivät mahdollista eettistä tapaa toimia. Rakenteellisen sosiaalityön menetelmiä ovat esimerkiksi tilanneanalyysit, raportit ja tutkimustietoa hyödyntävät esitykset. Kriittisyyden tulee koskea myös itse sosiaalityön ammattikuntaa sekä jokaisen sosiaalityöntekijän omaa työtapaa. (Emt., 131–132.)

Gerontologinen sosiaalityö on sosiaalityön marginaalinen erityisala (Kananoja ym. 2011, 228). Gerontologinen sosiaalityö rakentuu sosiaalityön yleiselle tietoperustalle mutta työ edellyttää lisäksi myös vanhusspesifiä tietoa (Koskinen 1993, 126; Koskinen 2008, 440; Seppänen 2010, 215). Tieto- ja taitovaatimusten lisäksi gerontologisessa sosiaalityössä korostuvat usein eettiset kysymykset (Koskinen 1993, 125; Koskinen 1994, 45; Koskinen 2008, 441).

Rakenteellisen orientaation kautta nähdään mahdolliseksi kehittää ja vahvistaa gerontologisen sosiaalityön asemaa sosiaalityön kokonaisuudessa. Rakenteellinen eli kriittinen, progressiivinen tai konstruktiivinen sosiaalityö, englanniksi structural social work ja ruotsiksi strukturinriktade insatser, määrittyy kriittiseksi, ennaltaehkäiseväksi ja pidemmän tähtäimen muutostyöksi, joka kohdistuu yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen eri sektoreilla eli toiminnantasoilla (Pohjola 2014, 19, 22, 27 & 29; Viirkorpi 1990, 1–2, 30). Anneli Pohjola (2011, 215–216) on jaotellut rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueet tietotyöhön, strategiatyöhön, inkluusiotyöhön ja oikeudenmukaisuustyöhön. Kyseessä ei ole uusi orientaatio, vaan yksi sosiaalihuollon peruskysymyksistä josta on keskusteltu eri aikakausina erilaisin käsittein (Viirkorpi 1990, 12) ja orientaation ajoittainen korostuminen sosiaalityön keskusteluissa (Pohjola 2011, 213) heijastelee yhteiskunnallista kehitystä, johon myös sosiaalityön on luonnollisesti reagoitava.

Rakenteellisen sosiaalityön suomalaisena klassikkona voidaan pitää Paavo Viirkorven (1990) julkaisua ”Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet”. Kyseinen ra-

kenteellisen sosiaalityön käsitettä tarkasteleva julkaisu on sisällöltään edelleen keskeinen rakenteellisesta sosiaalityöstä käytävässä keskustelussa. Huomattavaa on, että kysymykset ovat nykyisinkin samoja ja edelleen voidaan kysyä, onko rakenteellinen työ vain käsitteellis-teoreettinen konstruktio (Heikkilä 1990). Viirkorpi (1990, 15) kysyy, missä rakenteellinen sosiaalityö alkaa ja missä sosiaalipolitiikka alkaa? Millainen on kokonaisvaltaisen yksilötyön ja laaja-alaisemman muutostyön suhde? Mitä ovat rakenteet? Sosiaalityön kehittymisen historiaa tarkastelemalla laaja-alaisen rakenteellisen työn näkemyksen tavoitteleminen on kuitenkin perusteltua (emt., 1990, 17) – edelleen.

Ensimmäisen kerran rakenteellinen sosiaalityö sisällöllisesti yhteisötason työnä, toimintamuotona kirjattiin vuonna 1984 sosiaalihuoltolakiin ja siihen nojaavaan asetukseen. Periaatteelliset viralliset kannanotot esitettiin jo edeltävällä vuosikymmenellä komiteanmietinnöissä. Vuoden 1984 sosiaalihuoltolain yhteydessä julkaistiin lisää rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyviä virallisia kirjoituksia, kuten Sosiaalihuolto 1984-julkaisu, sosiaalihallitusta edustavien Heikkilän ja Virkkalan (1984) Teematiedote aiheesta sekä vuonna 1985 sosiaali- ja terveysministeriön asettaman rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio. Viimeksi mainitussa rakenteellisen työn käsitettä lähestyttiin yhteisötason työn lisäksi yhteiskunnan tason työnä. (Viirkorpi 1990, 18–19).

Uudistuneessa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 7§) käytetään ensimmäistä kertaa lainsäädännön tasolla käsitettä rakenteellinen sosiaalityö, joka määritellään hyvinvointia ja terveyttä edistäväksi työksi. Lain mukaan rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluu 1) asiakastyöhön perustuvan tiedon tuottaminen asiakkaiden tarpeista sekä niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä ja tiedon tuottaminen sosiaalipalvelujen ja -huollon vaikutuksista. 2) Rakenteellisessa sosiaalityössä tulee tehdä tavoitteellisia toimia ja toimenpideehdotuksia ennaltaehkäisevällä otteella ja myös pureutua rakenteellisin keinoin epäkohtien korjaamiseksi. Rakenteellinen sosiaalityö on osa asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämistoimintaa. 3) Laissa on vaatimus sosiaalihuollon asiantuntemuksen käytöstä osana kunnan muiden toimialojen suunnittelua, sekä vaatimus kunnan sosiaalityön sekä palvelujärjestelmän kehittämiseen yhteistyössä yksityisten palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa.

Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (STM 2015, 15–16) korostetaan tiedontuottamista rakenteellisen sosiaalityön keinona. Asiakastyöhön perustuvan tiedon tuottamisen

lisäksi edellytetään myös tutkimuksellisen tiedon tuottamista. Kirjattuna näin lakiin, oletetaan ja edellytetään sosiaalityön aseman kunnan hyvinvointiin ja terveyteen liittyvissä suunnittelutehtävissä olevan vahvempi. Lakitekstiin (SHL 1301/2014, 7§ 2 mom 3. kohta) on kirjattu vaatimus sosiaalihuollon asiantuntijuudesta osana muiden toimialojen suunnittelua, kun soveltamisoppaassa on sosiaalihuollon asiantuntijuus käsitetty myös osana päätöksentekoa (STM 2015, 16).

Rakenteellista sosiaalityötä käsittelevässä kirjallisuudessa ymmärtämistavat rakenteellisesta sosiaalityöstä tuntuvat painottuvan joko systeemiteoreettiseen ja ekososiaaliseen tai yhteiskuntakriittiseen ja sosiaalipoliittiseen lähestymistapaan. Systeemiteoreettisessa ja ekososiaalisessa lähestymistavassa korostuvat kaikkien osapuolten osallisuus ympäristössään ja keskinäinen vuorovaikutus muutoksen välineinä, yhteiskuntakriittisessä ja sosiaalipoliittisesti painottuneessa lähestymistavassa puolestaan tiedon tuottaminen ja välittäminen sekä yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Molemmat lähestymistavat ovat tarpeellisia rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuudessa. Suhteutettuna Pohjolan (2011, 215–216) määrittelemiin rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueisiin, tietotyö, strategiatyö ja oikeudenmukaisuustyö istuvat yhteiskuntakriittiseen ja sosiaalipoliittisesti painottuneeseen lähestymistapaan, inkluusiotyö ja myös tietotyö systeemiteoreettiseen lähestymistapaan.

Henri Muotka (2013, 69) Itä-Suomen yliopistosta laati rakenteellista sosiaalityötä käsittelevässä käsiteanalyyttisessa pro gradu -tutkimuksessaan uudistetun rakenteellisen sosiaalityön mallin, jossa rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuus eri tasoilla on tavoitettu ansiokkaasti (Kuvio 3.).

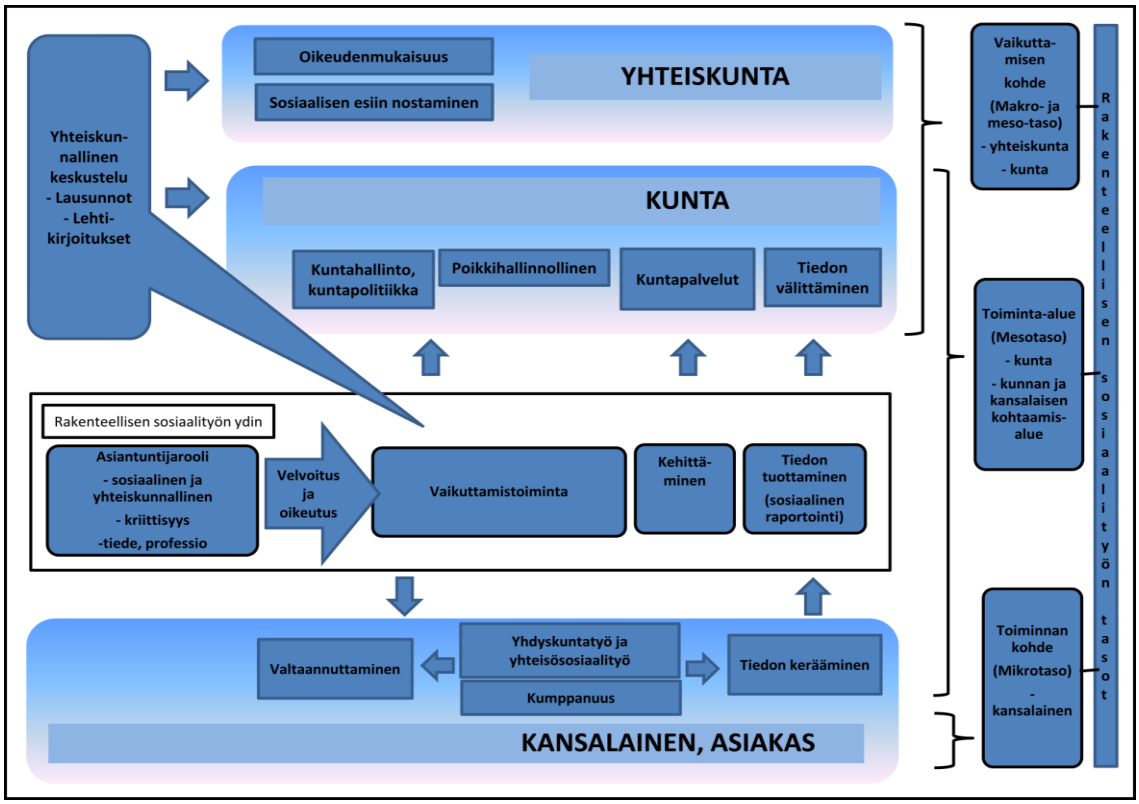

KUVIO 3. Rakenteellisen sosiaalityön malli Muotkan mukaan

Rakenteellisen sosiaalityön orientaatio vanhuspalveluissa on ajankohtainen ja keskeinen. Sosiaali- ja terveyspalveluiden kokonaisuudistuksen suhteen on tehty juuri hallitustasolla merkittäviä päätöksiä ja tämän tutkimuksen mukaisella rakenteellisella gerontologisella sosiaalityöllä nähdään olevan erityinen tarve ja mahdollisuus vanhuspalveluiden kehittämisen kentällä. Lähtökohtaisena ajatteluna on, että ihminen on fyysis-psyykkis-sosiaalinen kokonaisuus ja sosiaalisella on merkittävä vaikutus ihmisen kokonaisterveyteen ja -hyvinvointiin. Järjestelmää tulee kehittää ihmisten tarpeita vastaavaksi ja hyvinvointia tuottavaksi. Kuten Viirkorpi jo 1990-luvulla kirjoitti, sosiaalityöntekijöillä sosiaalisen asiantuntijoina on oikeus ja velvollisuus välittää tietoa julkisuuteen ja päätöksenteon perustaksi. Sosiaalityöntekijöiden tulee myös vaikuttaa hallinnolliseen suunnitteluun, valmisteluun ja päätöksentekoon sekä muuhun hallinnonalojen toimintaan. Vaikuttamisen keinoja ovat esimerkiksi tiedotteiden, aloitteiden tai lausuntojen laatiminen ja hakeutuminen yhteistyöhön. Vaikuttamisen tavoitteena on, että sosiaaliset näkökohdat toteutuisivat paremmin eri tahojen toiminnassa. (Viirkorpi 1990, 20.)

Ray & Seppäsen (2014, 247) mukaan rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön haasteina ovat ikääntyneiden, erityisesti paljon tukea tarvitsevien ihmisten asemaan vaikut-

taminen, sosiaalityön saatavuuden puolustaminen ikääntyneiden erilaisissa elämäntilanteissa, sosiaalityön asiantuntijuuden näkökulman turvaaminen palveluissa, erityisesti arviointitilanteissa sekä ikääntyneiden valtaistamiseksi toimiminen.

Seuraavaksi avataan hieman, kuinka rakenteellisen sosiaalityön muutoskohteena tai toiminnan areenoina olevia rakenteita voidaan hahmottaa. Pohjola (2014, 18) kirjoittaa, että rakenteista vapaata sosiaalityötä ei ole. Sosiaaliset rakenteet eivät ole pysyviä, vaan ne ovat luotuja. Sosiaalisiin rakenteisiin on siis mahdollista vaikuttaa. Tämä on myös kriittisen teorian lähtökohta, yhteiskunnalliset funktiot voidaan asettaa kyseenalaisiksi ja tarkastella niitä suunnitelmallisempien ratkaisujen ja tavoitteiden järkevyyden näkökulmasta (Horkheimer 1991, 23). Vaikuttaakseen on kuitenkin tiedettävä, mistä nämä sosiaaliset rakenteet muodostuvat. Rakenteiden ymmärtämisessä on oleellista ymmärtää ilmiöiden syntyrakenteet eli rakenteellisen muutostyön kohteet sekä rakenteellisen sosiaalityön toimintarakenteet niin yhteiskunnallisella tasolla, kuin sosiaalityön erityisala- tai ilmiökohtaisella tasolla.

Sosiaalityön kohtaamia rakenteita voidaan tarkastella kahden peruskategorian kautta kirjoittaa Pohjola (2014, 24) Ben Carnioliin (1992) viitaten. Alun perin Moreaun (1979) jaottelu, Carniolin (1992) tulkitsemana, jakaa rakenteet ensisijaisiin ja toissijaisiin rakenteisiin. ”Primaareiksi, syrjiviksi rakenteiksi” voidaan käsittää esimerkiksi rasismi, kapitalismi ja ikäsyrjintä. Tällaiset rakenteet uusintavat epätasa-arvoisuutta yhteiskunnassa. ”Sekundaariset, neutraaleiksi olettamamme rakenteet’, kuten persoonallisuus, perhe, byrokratia, media, sisältävät kompleksisia suhteita ja valtakysymyksiä. Rakenteellisessa sosiaalityössä tulisi pyrkiä vaikuttamaan lähinnä näihin ensisijaisiin sortaviin ja epätasa-arvoa synnyttäviin rakenteisiin, vaikka työskentelemme toissijaisten rakenteiden kanssa (Närhi 2015).

Rakenteellisen sosiaalityön toiminta-areenoita kokonaisvaltaisesti kuvaavat esimerkiksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion sektorirakenteet. Heinonen (2014, 44) mainitsee suomalaisen pohjoismaisen hyvinvointimallin ensimmäiseksi sektoriksi ”hyvinvointivaltion”, toiseksi sektoriksi ”markkinat”, kolmanneksi ”ei-voittoa tavoittelevan järjestöjen toiminnan sekä vapaaehtoistoiminnan” ja neljännen sektorin muodostavat ”kotitaloudet, naapuriapu sekä löyhät sosiaaliset verkostot”. Eri sektoreiden toiminta nähdään rinnakkaisina (emt., 44). Sosiaalityössä työskennellään luonnollisesti kaikkien sektoreiden

kanssa. Aiemmin kuvattiin sosiaalityön ydintehtäviä tarkasteltuna erilaisten toiminnallisten perspektiivien kautta (Payne 2005, Raunio 2000, 2004), jotka voidaan nähdä myös sosiaalityön toiminnan tason rakenteina.

Konkreettisemmin rakenteiksi voidaan käsittää yhteiskunnallisen todellisuuden yleispiirteitä, kuten väestörakenne, elinkeinorakenne ja aluerakenne. Rakenteilla voidaan viitata myös väestön kuten taloudellisten, poliittisten, koulutuksellisten ja tiedollisten resurssien ja rajoitusten jakautumiseen, jotka vaikuttavat suoraan toiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksiin yhteiskunnallisissa järjestelmissä. Yleisimmin yhteiskuntarakenteilla käsitetään ”yhteiskunnallisten järjestelmien toimintaa ja keskinäisiä yhteyksiä, niistä muodostuvaa yhteiskunnan systeemistä kokonaisuutta ja siinä tapahtuvia muutoksia”. (Viirkorpi 1990, 35–36.) Viirkorven tarkastelu rakenteista makroteoreettisiin ja mikroteoreettisiin näkemyksiin perustuen kokoaa aiemmin tässä luvussa esitetyt rakenteiden tarkastelut. Makrotason tarkastelut ovat laajempia, yhteiskunnallisia kokonaisuuksia käsitteleviä ja mikrotason tarkastelut, joissa analysoinnin kohteena ovat yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutus sekä välitysprosessit yksilöiden toiminnasta lähtien. (Emt., 36 & 37).

Rakenteellinen sosiaalityö on luonteeltaan poliittista toimintaa ja myös politiikkaan vaikuttamista. Työn poliittiset, yksilöiden elämään vaikuttavat keskeiset tavoitteet ovat ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen sekä ihmisten osallisuus ja valtaistuminen toimintaympäristössään (Pohjola 2014, 19 & 28). Rakenteellinen sosiaalityö tähtää siis ihmisten elämäntilanteiden ja elinolosuhteiden parantamiseen eli hyvinvoinnin lisäämiseen vaikuttamalla rakenteisiin yksilökohtaisen ja sopeuttavan sosiaalityön sijaan (emt., 33), parhaimmassa tapauksessa yhteistyössä kansalaisten kanssa voimauttamisen tai valtaistamisen kautta.

3.3 Vanhuspalveluiden rakenteellisen työn jäsentyminen suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: ”*Miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön?*” vastataan seuraavaksi aineiston perusteella. Pääluokiksi analyysissa muodostuivat rakenteellisen vanhustyön määrittely,

gerontologisen sosiaalityön rooli ja mahdollisuudet vanhuspalveluiden rakenteellisessa työssä, sosiaalihuoltolain edellyttämän rakenteellisen sosiaalityön toteutuminen kuntien vanhuspalveluissa sekä vanhustyön johtajien rakenteellista gerontologista sosiaalityötä koskevat odotukset (Kuvio 4.).

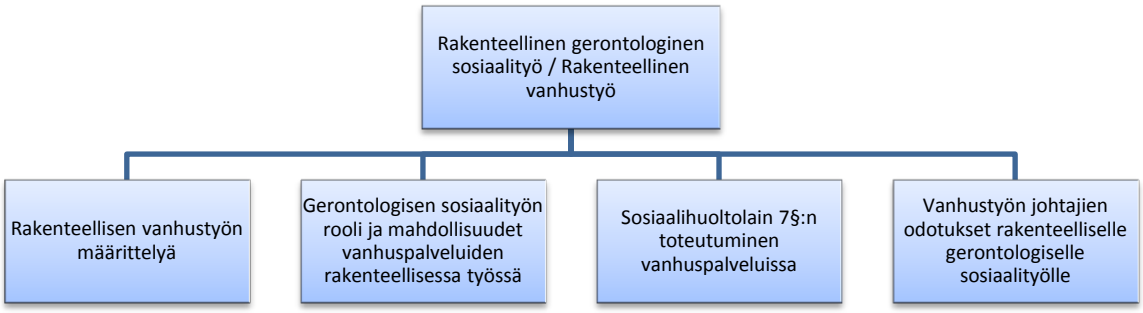

KUVIO 4. Analyysin tuottama pääluokka ja yläluokat 1. tutkimuskysymyksen osalta

Tutkimusprosessin edetessä rakenteellinen vanhustyö alettiin nähdä rinnakkaisena käsitteenä sosiaalityön rakenteelliselle orientaatiolle vanhuspalveluissa. Seuraavissa alaluvuissa kuvataan yläluokkien sisältöä tarkemmin alaluokkien kautta.

3.3.1 Rakenteellisen vanhustyön määrittelyä

Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, kuinka vanhustyön johtajat ymmärtävät rakenteellisen vanhustyön käsitteen ja millaisista sisällöistä rakenteellinen vanhustyö käytännössä muodostuu. Haastateltavia pyydettiin haastattelun alussa määrittelemään rakenteellisen työn käsitettä. Tutkimuksessa havainnoitiin tietoisesti aluksi, millaisia sisältöjä haastateltavat itse antavat käsitteelle mutta aiheeseen sisälle pääsemiseksi käsitettä avattiin tarvittaessa myös yhdessä. Haastateltavien käsitykset rakenteellisesta työstä kuvastuvat parhaiten heidän vastauksiaan kuvaavista suorista sitaateista, jotka on kuvattu tutkimuksen liitteenä 4 olevassa taulukossa. Yleensä ei ole tarkoituksenmukaista raportoida runsaasti suoria lainauksia, mutta koska tämä tutkimus perustuu rakenteellisen työn käsitteeseen, halutaan haastateltavien määrittelyt osoittaa myös alkuperäisilmauksina. Näin lukija voi seurata ja arvioida käsitteen sisällöllistä kehittymistä aina rakenteellisen

gerontologisen sosiaalityön lähtökohdista sosiaali- ja terveystieteiden välisen keskustelun kautta kohti poikkihallinnollista rakenteellista vanhustyötä.

Analyysi tuotti yksittäisiä alaluokan tasoisia määrittelyjä, että rakenteellinen vanhustyö on käsite tai sosiaali- ja terveydenhuollon työn rakenne. Yleisesti rakenteellista vanhustyötä kuvailtiin seuraavien osa-alueiden kautta: vaikuttaminen, tavoitteena muutos, kehittäminen, asiakasnäkökulman korostaminen, asiakastason tiedon välittäminen ylöspäin, johtaminen, työorientaatio ja yhteiskunnallinen ohjaus.

Analyysi osoitti, että vanhustyön johtajat rinnastavat rakenteellisen työn pääosin kehittämis- ja vaikuttamistyöksi, muutostyöksi. Rakenteellinen vanhustyö kehittämistyönä tai vaikuttamistyönä on vanhustyön johtajien keskeistä työnkuvaa. Osin rakenteellinen työ rinnastetaan strategiatyöskentelyksi, osin taas valtakunnallisen vanhustyön ohjauksen toteuttamistyöksi, paikallistason mukauttamiseksi valtakunnallisia suosituksia tai lakia vastaaviksi. Nämä käsitykset olivat selkeästi tunnistettavia erityisesti kahdesta haastattelusta. Kehittämisnäkökulma on asiakaslähtöinen mutta myös palveluiden tuottamisen näkökulma on vanhustyön johtajan roolissa keskeinen.

3.3.2 Gerontologisen sosiaalityön rooli vanhuspalveluissa

Aluksi muodostetaan analyysin tulosten perusteella käsitystä gerontologisen sosiaalityön nykytilasta kunnan vanhuspalveluissa. Analyysissa sosiaalityön roolia vanhuspalveluiden käytännössä sekä rakenteellisella tasolla jäsenneltiin taulukossa 1 esitettyjen alaluokkien kautta:

TAULUKKO 1. Käsityksen muodostaminen gerontologisen sosiaalityön roolista vanhuspalveluiden kokonaisuudessa

a) Rooli vanhuspalveluissa:

- Sosiaalityön asema kunnan vanhuspalveluissa
- Terveydenhuollon, sosiaalihuollon ja sosiaalityön välinen suhde vanhuspalveluissa
- Sosiaalityön ymmärtäminen vanhuspalveluissa
- Sosiaalityön tarve vanhuspalveluissa
- Vanhuspalveluiden ja sosiaalityön toteutuksen tason yhteistyö käytännössä
- Iäkkäiden sosiaaliasioiden hoitaminen

b) Rooli rakenteellisella tasolla

- Haasteellisuutta sosiaalisen näkemyksen esiin saamiseksi vaikka edustus työskentelyssä olisikin
- Moniammatilliset toimijaverkostot
- Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma-työskentely

Haastateltavilta kysyttiin, millaisessa roolissa he näkevät sosiaalityön olevan vanhuspalvelujärjestelmässä. Vastauksista kuvastui gerontologisen sosiaalityön marginaalinen asema kunnallisissa vanhuspalveluissa vaikka sen tarve tunnistetaankin. Ylipäätään sosiaalityön asema kunnassa ja sosiaalityö vanhuspalveluissa näyttäytyvät marginaalisina osa-alueina. Sosiaalityön yhteys vanhuspalveluihin on heikko vaikka vanhuspalveluissa tätä osa-aluetta enemmistö haastatelluista vanhustyön johtajista kaipaa ja kokisi sosiaalityön tuovan vanhuspalveluiden kokonaisuuteen tarvittavaa erityisosaamista: sosiaalista näkemystä ihmisen hyvinvoinnista, sen edistämisestä ja tukemisesta, ylipäätään laajempaa hahmottamista asioista.

Vastauksista oli tunnistettavissa pohdintaa terveydenhuollon, sosiaalihuollon ja sosiaalityön välisistä suhteista vanhuspalveluissa, joita terveydenhuolto vahvasti määrittää. Vanhustyön johtajien näkemykset yleisesti sosiaalityön tarpeesta vaihtelivat: harvoin tarvetta – tarve lisääntyy – äärimmäisen paljon tarvetta. Sosiaalityöllä on mahdollisuuksia rakenteellisessa vanhustyössä mutta haastetta tuo terveydenhuoltopainotteisuus. Mainittiin, että olisi tarpeen pohtia ihmisen hyvää muustakin kuin medikaalisesta näkökulmasta.

Mielenkiintoista oli tarkastella, kuinka sosiaalityö ylipäätään ymmärrettiin vanhuspalveluissa. Ymmärtäminen vaihtelee esimerkiksi haastateltavan työkokemuksista ja lisäkouluttautumisesta riippuen, mutta huomattavaa oli, että käsitteellisellä tasolla sosiaalihuolto ja sosiaalityö rinnastettiin vaikka todettiin, että usein kuntaorganisaatiossa sosiaalihuoltoon kuuluvana vanhuspalvelut eivät kuitenkaan ole puhtaasti sosiaalityötä. Niin sosiaalityö kuin vanhuspalveluiden osa-alueista kotipalvelu, kotihoito, asumispalvelut ja laitospalvelut ovat kunnallisia sosiaalipalveluita (kts. SHL 1301/2014, 3. luku). Vastauksista kuvastui, että pari vuosikymmentä sitten arjessa tukemiseen painottunut kotipalvelutyö, jota kodinhoitajat toteuttivat, vaikuttaa edelleen käsityksiin sosiaalityöstä. Kotipalvelun muututtua hoitopainotteiseksi kotihoidoksi, sosiaalityön osuuden vanhuspalveluissa nähtiin vähentyneen.

Sosiaalityö nähtiin työksi, jota kaikki vanhuspalveluiden toimijat tai lähihoitajat tekevät, eli yleisen tason ohjauksena, tukemisena ja neuvontana. Tai sosiaalityön elementtejä nähtiin kuuluvan kaikkien työhön. Sosiaalityö miellettiin myös itsenäiseksi asiantuntijuuden alueekseen, lähinnä talousasioiden asiantuntijuudeksi. Sosiaalityöllä tiedostettiin olevan erilainen lähestymistapa ja näkemys ihmisen kokonaishyvinvointiin vaikuttavista asioista ja tätä näkemystä arvostettiin sekä kaivattiin.

Haastatteluissa havaittiin, että sosiaalialan työn erottaminen sosiaalityöstä oli helpointa työtehtävien kuvaamisen kautta (tutkijan näkemys). Tämän eronteon ja sosiaalityön kohdentumisen kautta haastateltavien oli helpompi arvioida sosiaalityön tarvetta vanhuspalveluissa (tutkijan tulkinta haastattelun etenemisestä ja asioiden käsittelyn tasosta).

Haastateltavat näkivät professionaalisen sosiaalityön osuuden liian vähäiseksi. Sosiaalityön tulisi olla yhteistyötahona ja helposti tavoitettavissa, toisaalta esiintyi näkemys että sosiaalityön tulisi olla kiinteä osa vanhuspalveluita, ei vain tarpeen mukaan tavoitettavissa. Vastauksista ilmeni, kuinka iäkkäiden sosiaaliasiat pääpiirteittäin on tähän asti hoidettu ja millaista vanhuspalveluiden ja sosiaalityön toteutuksen tason yhteistyö käytännössä on.

Tarve professionaalisen sosiaalityön osaamiselle ilmaistiin voimakkaasti. Tarpeen arveltiin korostuvan isommilla paikkakunnilla. Tarve koskettaa lähinnä tapauksia, joissa kotihoidolla ja sosiaalityöllä on yhteisiä asiakkaita. Kotihoidon resurssit iäkkäiden autta-

miseksi haastavimmissa asiakastapauksissa ovat haastateltavien mukaan yksistään riittämättömiä. Laaja-alaista selvittelyä edellyttävät tilanteet, kuten edunvalvonta-asiat, taloudelliset asiat sekä päihde- ja mielenterveysongelmat, edellyttävät selkeästi sosiaalityön asiantuntemusta. Sosiaalityöntekijää luonnehdittiin palvelujärjestelmän tuntijaksi ja yhteistyötahojen koordinoijaksi, jolle olisi moniammatillisessa työskentelyssä selkeä rooli. Ylipäätään sosiaalityön puuttuessa vanhuspalveluista nähtiin olevan riski, että vanhusasiakkaiden ääni jää vaimeammaksi verrattuna muihin väestöryhmiin, joihin sosiaalityötä on kohdennettu.

Haastattelussa kysyttiin myös, kuinka sosiaalityö näyttäytyy vanhustyön rakenteellisella tasolla, moniammatillisessa toimijaverkostossa. Gerontologisen sosiaalityön yleisesti marginaalinen asema heijastuu myös vanhuspalveluiden rakenteelliselle tasolle, vanhuspalvelujärjestelmän laajemmalla kehittämisen ja vaikuttamisen tasolle. Moniammatillisiksi toimijaverkostoiksi haastatteluissa määrittyivät Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (ISO) Pohjois-Savon vanhustyön foorumi, jonka toiminta on ainakin toistaiseksi lakannut, PoSoTe-hankkeen Ikääntyneiden alatyöryhmä, sekä muut kunnalliset, kuntien väliset tai alueelliset vanhustyön hankkeet, yksittäisenä mainintana kunnallinen vanhusneuvosto.

Ajankohtaisena kuntien työtehtävänä mainittiin ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmatyöskentely, joka voidaan käsittää myös yhtenä moniammatillisena, laajemman tason yhteistyörakenteena. Yhdessä haastattelussa sosiaalityön rakenteellisen tason edustus konkretisoitui kyseisen kunnan osalta juuri hyvinvointisuunnitelma-työskentelyn kautta. Kyseissä työskentelyssä on sosiaalityön edustus mukana vanhustyönjohtajan kutsumana ja sosiaalityö sisällöllisenä kohtana itse suunnitelmassa. Haastateltavan kokemus yhteistyöstä on se, että sosiaalityöntekijöitä pyydetään mukaan työskentelyyn ja halutaan tai yritetään ottaa mukaan yhteistyöhön, mutta sosiaalityöntekijät eivät ole kovin aktiivisia. Haastateltava on kokenut, että kyseisessä kunnassa sosiaalityöntekijät haluavat ehkä ylläpitää totuttua toimintakulttuuria palveluissa ja sosiaalityö on näyttäytynyt tähän asti poikkihallinnollisessa työskentelyssä lähinnä sivustaseuraajana. Haastateltavan mukaan sosiaalityöntekijät keskittyvät asiakastason työskentelyyn eikä kehittäminen ole ensisijaista, sosiaalityöntekijöiltä ole koskaan tullut vanhuspalveluiden puolelle aloitetta kehittämiseen vaikka yhteisiäkin asiakkaita on. Haastateltava mainitsee kuitenkin, että

sosiaalityön tehtävä on edistää hyvinvointia, joten sosiaalityön tulisi näkyä nykyistä vahvemmin heidän kunnassaan myös hyvinvointityöryhmä-työskentelyssä.

Vastauksena sosiaalityön näkymiseen vanhuspalveluiden rakenteellisella tasolla on, että gerontologisen sosiaalityön osuus kuntatason palvelusuunnittelussa ja kehittämisessä on hyvin vähäinen. Yhteiskunnallisen tason keskustelussa gerontologinen sosiaalityö näyttäisi olevan vielä vähäisempi. Vanhuspalvelujärjestelmässä sosiaalityön osuus rakenteellisella tasolla näkyy osittain siinä tapauksessa, kun esimiehinä on sosiaalityön koulutuksen saaneita. Todetaan, että pitäisi näkyä nykyistä enemmän. Haastatteluissa mainittiin, että esimerkiksi PoSoTen alatyöryhmätyöskentelyssä on kuntien sosiaalijohtajia mutta sosiaalityö keskittyy sote-uudistuksessa muihin sosiaalityön alueisiin, kuin gerontologiseen sosiaalityöhön.

3.3.3 Sosiaalihuoltolain (1301/2014 7 §) rakenteellista sosiaalityötä koskevan vaatimuksen toteutuminen kuntien vanhuspalveluissa

Sosiaalihuoltolain vaatimus rakenteellisesta sosiaalityöstä ei ole haastateltavien mukaan ilmennyt kunnissa millään tavalla. Käytännön kentällä vanhustyön johtajat eivät ole kuulleet puhuttavan rakenteellisesta sosiaalityöstä vielä lainkaan tai edes mainintaa orientaatiosta rakenteellinen sosiaalityö. Vaikka uudistunutta sosiaalihuoltolakia on luettu, rakenteellinen työ ei ole sieltä korostunut. Yksittäinen maininta oli siitä, että rakenteellinen työ mielletään helpommin lasten asioiden kehittämiseen liittyen, kuin ikääntyneiden palveluihin liittyen.

Rakenteellinen työ koetaan oikeanlaiseksi suuntaukseksi seuraavanlaisin perustein: Ehdottomasti pitää pyrkiä vaikuttamaan laajemmin yhteiskunnassa ja siten, ettei ongelmia pääsisi muodostumaan. Rakenteiden muuttaminen tulee muuttaa asiakasta kuunnellen. Rakenteita on muutettava, koska yhteiskunta muuttuu. Rakenteellisilla ratkaisuilla, kuten yhteisöllisen asumismuodon kehittämisellä, voidaan vaikuttaa iäkkäiden kokeman turvattomuuden vähenemiseen sekä yksinäisyyden lievittämiseen. Vanhuspalveluiden rakenteellinen kehittäminen paikantuu haastatteluiden mukaan asumismuotoihin sekä palvelutuotannosta erityisesti kotihoidon kehittämiseen.

Vaikka rakenteellinen sosiaalityö laissa oli sinänsä tuntematon, haastateltavien mukaan käytäntö vanhuspalveluissa on kuitenkin ”lain hengen mukaista” niin toiminnassa, kehittämisessä ja toiminnan arvioinnissakin. Aineistosta ei ollut selvästi erotettavissa, tarkoitettiinko ”lain hengen toteutumisella” sosiaalihuoltolain 1301/2014 7 §:ää vai yleisesti vanhuspalvelulakia 980/2012. Toki vanhuspalvelulaissa ja sosiaalihuoltolaissa on yhteneväisyyksiä (kts. Taulukko 2.), vanhuspalvelulaki erityislakina syventää sosiaalihuoltoa yleislakina ja sen periaatteita.

TAULUKKO 2. Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 7 §) rakenteellista työtä käsittelevän kohdan yhteneväisyydet suhteessa ns. vanhuspalvelulakiin (980/2012) ja lain toteutumisen käytäntö vanhuspalveluissa

Sosiaalihuoltolain ja vanhuspalvelulain välinen suhde	**Vanhuspalveluiden ”lain hengen mukainen” käytäntö vanhustyön johtajien mukaan**
• Vanhuspalveluita koskevan tiedon tuottamisesta säädetty vanhuspalvelulaissa • Vanhuspalvelulaissa myös edellytys yhteistyöstä ja mainitussa esimerkissä lähinnä asiakkaan lähiverkoston kanssa • Sosiaalihuoltolaissa puhutaan selvästi laajemmasta tasosta tai monitasoisesti asiakastasolta aina yhteiskunnalliseen toiminnan tasoon • Vanhuspalvelulaki edellyttää vanhustyön painopistealueiden määrittämistä ja kohdentamista riskiryhmiin ennaltaehkäisevässä mielessä	• Eräässä haastattelussa mainittiin esimerkiksi hanke, jossa tavoitteena verkoston luominen vanhuspalveluiden ympärille • Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma -työ • Moniammatillinen ja poikkihallinnollinen hyvinvointikertomus -työ kunnassa • Toiminta tavoitteellista vanhuspalveluissa • Näkyvämpään toimintaan pyrkiminen • Elämän eri osa-alueet hyvin kattavat asiakaspalautekyselyt, kyselyt omaisille sekä henkilöstön kyselyt kotihoidossa ja asumispalveluissa • Resurssien saamisen edellytys on, että toiminnalla on tavoitteet, keinot, toimenpiteet ja seuranta • Vuosittaiset toimintasuunnitelmat • Suunnitelmat asiakkaiden tarpeista lähtien • Toiminnan tavoitteiden toteutumisen arviointi tilinpäätöstoimintakertomuksessa

3.3.4 Vanhustyön johtajien odotukset rakenteelliselle gerontologiselle sosiaalityölle

Kootusti aineistosta poimittiin vanhustyön johtajien näkemyksiä siitä, mitä annettavaa sosiaalityöllä olisi vanhuspalveluille ja mitä mahdollisuuksia sosiaalityöllä olisi rakenteellisella tasolla toimittaessa. Sosiaalityölle ominainen tapa ymmärtää ja nähdä asioita on kokonaisvaltainen ja rikas. Sosiaalityön näkemys laaja-alaistaisi kokonaisnäkemystä vanhuspalveluissa. Erään haastateltavan sanoja lainaten, sosiaalityöllä on mahdollisuus auttaa muita toimijoita näkemään ”*elämän ne kaikki muutkin vivahteet, mitä siellä on, mitä myö ei osata huomioon ottaa, et mitkä vaikuttaa sen ihmisen tilanteeseen”* (H4).

Analyysi osoitti, että sosiaalityöllä tiedostetaan olevan keinoja iäkkäiden hyvinvoinnin tukemiseksi ja ylläpitämiseksi sekä elämänlaadun parantamiseksi. Vanhustyön johtajat näkevät sosiaalityön osalta mahdollisuuden erilaisen osaamisen hyödyntämiseen. Analyysin perusteella sosiaalityö näyttäytyy vanhuspalveluissa tarvittavana erityisosaamisena, samoin muiden vanhustyön toimijoiden tukena. Sosiaalityön avulla pystyttäisiin vastaamaan paremmin vanhustyössä kohdattaviin haasteellisiin asiakastilanteisiin ja kaikkein vaikeimmassa olevien tarpeisiin, sosiaalityön kautta nähdään mahdolliseksi pyrkiä tunnistamaan ongelmien perimmäiset syyt, juurisyyt, ja mahdollisuus on myös ennaltaehkäisevään toimintaan. Sosiaalityön tahto ja eettinen perusta nähdään asiakasnäkökulmasta hyvänä, sosiaalityö korostaa ihmisiä ja yksilöitä palveluiden käyttäjinä. Sosiaalityön edustaja moniammatillisessa yhteistyössä toisi näkyvämmäksi sosiaalihuollon asiakkaiden tarpeita.

Kokonaisaineistosta poimitut vanhustyön johtajien odotukset sosiaalityölle ja sosiaalityön mainitut kehittymisen tarpeet on koottu alaluokkien tasolla seuraavaan taulukkoon 3.

TAULUKKO 3. Vanhustyön johtajien odotukset sosiaalityön ammattikunnalle

- Verkostoituminen ja yhteistyön kehittäminen
- Sosiaalityön asennemuutosta
- Aktiivisuutta
- Intoa lähteä kehittämään työtä
- Sosiaalityössä tulisi ymmärtää rakenteiden kehittämisen merkitys kokonaisuuden kannalta
- Enemmän ratkaisuja tai ratkaisuehdotuksia asioihin
- Työkäytäntöjen toimivuuden laajempaa arviointia
- Rakenteellisen sosiaalityön teorian mukaista osallisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämistä sekä vaikuttamista
- Sosiaalityön ja sosiaalisen näkökulman esiin nostaminen (näkemys huomioidaan enenevässä määrin)
- Laajempaa ennakointia
- Painopisteiden asettamista
- Sosiaalityön ja vanhuspalveluiden yhteisiä laajempia linjauksia
- Sosiaalityön asiantuntemuksen laaja-alaisempi hyödyntäminen
- Enemmän asiakastason tiedon tuottamista päätöksentekijöille

Analyysissa ilmeni vanhustyön johtajien odotus sosiaalityön verkostoitumisesta ja yhteistyön kehittämisestä. Tämä tulos on siinä suhteessa yllättävä, että sosiaalityön ammattikuntaa luonnehditaan erityisesti juuri yhteistyön ja verkostotyön osaajiksi.

4 VANHUSTYÖN JOHTAJIEN RAKENTEELLISEN TYÖN KÄYTÄNTÖ

4.1 Vanhuspalveluiden yhteiskunnallinen, poliittinen ja paikallinen toimintaympäristö sekä kansallisen tason ohjaus

Tutkimusaihe edellyttää hieman kuvausta siitä toimintaympäristöstä, politiikasta ja palvelujärjestelmästä, jossa vanhustyön johtajat työskentelevät ja rakenteellisen vanhustyön käytäntöä toteutetaan. Yhteiskuntaamme luonnehditaan uusliberalistiseksi, yksilöllisyyttä ja kilpailua korostavaksi markkinayhteiskunnaksi. Tässä yhteydessä käsitellään myös vanhuspalvelujärjestelmän kansallisen ohjauksen keskeistä sisältöä, joka vaikuttaa vanhustyön johtajien työhön keskeisesti. Luvussa kuvataan nykyisen kunnallisen sosiaalipolitiikan valtiollista ja paikallista ulottuvuutta (kts. Kananoja ym. 2010, 93) yhteiskunta- tai hyvinvointipolitiikan osa-alueena (Lammintakanen & Rissanen 2011a, 40; THL 2015). Sosiaali- ja terveyspalveluissa tehdään parhaillaan hallitusvetoisesti perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehulan johdolla historiallista, suurta muutosta jota kutsutaan sote-uudistukseksi. Sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen irrotetaan kuntapohjista ja hallitus siirtää järjestämisvastuun 1.1.2019 alusta itsehallintoalueiden vastuulle (Rehula 2015, Valtioneuvosto 2015).

Hallitusohjelma poliittisen tahdon ilmentymänä, hallinnon megastrategiana, määrittää muiden toimijoiden tavoitteita ylhäältä alaspäin. Hallitusohjelman tavoitteiden mukaiset, valtakunnallisten ja alueellisten sosiaali- ja terveydenhuollon poliittisten tavoitteiden tarkoitus on luoda pohja yksittäisten sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioiden strategioille. (Lammintakanen & Rissanen 2011a, 43.) Yhteiskunta- tai hyvinvointipolitiikka on yläkäsite, jonka osa-alueita sosiaali-, terveys- ja vanhus- tai ikääntymispolitiikka ovat (Koskinen, Aalto, Hakonen & Päivärinta 1998, 265; Lammintakanen & Rissanen 2011a, 40; THL 2015), puhutaan myös hoivapolitiikasta sosiaalipolitiikan osa-alueena (Anttonen & Sointu 2006, 81–82). Hyvinvointipolitiikan keskeinen tavoite on eriarvoisuuden vähentäminen julkisen vallan toimilla, jotka turvaavat ja edistävät kansalaisten terveyttä, elinoloja ja koettua hyvinvointia. Hyvinvointipolitiikan keskeisimpiä keinoja ovat tulonsiirrot sekä sosiaali- ja terveyspalvelut. (THL 2015.)

Väestön hyvinvointi muodostuu pääosin seuraavien tekijöiden kokonaisuudesta: hyvinvointia edistävä ympäristö eri ulottuvuuksineen, taloudellinen turvallisuus, sosiaalinen turvallisuus, yhteisöjen kiinteys ja yhteisöllisyys, sosiaalinen eheys eli sosiaalisten kuilujen ja segregaation vähäisyys, tiedolliset ja toiminnalliset resurssit (esimerkiksi terveys, koulutus, työkyky ja sosiaalinen toimintakyky) ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet. (Kananoja ym. 2011, 102 viitaten Kananoja, Niiranen & Jokiranta 2008; kts. Kananoja ym. 2008, 105–106). Hyvinvointi muotoutuu yhteiskunnallisten tekijöiden ja kunnallisten toimenpiteiden yhteisvaikutuksesta. On huomattava, että kunnan sisällä hyvinvoinnin edistäminen ja aikaansaaminen ei kuulu yksinomaan sosiaali- ja terveydenhuollolle. (Kananoja ym. 2011, 102.)

Ikääntymispolitiikka nostaa ikääntyneiden ihmisten tarpeet yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja toimintaan. Ikääntymispolitiikka ikäihmisten etuja ajavana toimintana pyrkii vaikuttamaan esimerkiksi eläkkeisiin, sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä vanhusten hoivaan ja huoltoon. Kunnat ikäihmisten tarvitsemien sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäjinä ovat käytännössä ikääntymispolitiikan toteuttajia. Hallitusohjelmaan on kirjattu, että ikäihmisten terveyttä ja itsenäistä toimintakykyä tuetaan palveluilla, jotka edistävät hyvinvointia ja terveyttä, ikäihmisiä arvostetaan ja heidän itsemääräämisoikeutensa turvataan. (THL 2014.) OECD- ja EU-maissa on tavoitteena kalliin laitoshoivan vähentäminen ja ikäihmisten itsenäinen kotona asuminen mahdollisimman pitkään kehittämällä kotiin vietäviä palveluita tai tukemalla rahallisesti kotona annettavaa hoivaa (THL 2014, Anttonen & Sointu 2006, 83).

Kananoja ym. (2011, 102–103) kiteyttävät kunnallisen sosiaalipolitiikan kolmeksi tehtäväalueeksi seuraavat: ”laaja yhteistoiminta sosiaalitoimen ja kunnan muiden sektoreiden sekä hyvinvointiin vaikuttavien paikallisten ja alueellisten toimijoiden, kuten elinkeinoelämän, valtion, seurakuntien ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa”, ”palvelujen järjestäminen ja tuottaminen” sekä ”kansalaisyhteiskunnan toiminta ja sen yhteistyö kunnan sosiaalipolitiikan toimijoiden kanssa”. Kunnallinen sosiaalipolitiikka on moniulotteista ja se toimii useiden erilaisten yhteiskunnallisten instituutioiden risteyskohdassa. Sosiaalipolitiikan toteuttamiseen vaikuttavat siis eri toimialojen erilaiset toimintalogiikat, joita voi olla haasteellista sovittaa yhteen. Politiikan ja julkisen hallinnon toimintalogiikkojen lisäksi markkinoiden toimintalogiikka on ollut osa myös kun-

nallista sosiaalipolitiikkaa hankintalain hengen ja palveluiden kilpailutuksen myötä. (Emt., 101.)

Markkinalogiikan mukaista on myös kuntien tilaaja-tuottaja-mallin mukainen palveluiden järjestämisen rakenne (Kananoja ym. 2011, 101). Tilaaja-tuottaja -mallin mukaisesti kunnalla on ollut velvollisuus järjestää asukkailleen laissa säädetyt palvelut, joko itse tai sopimalla järjestämisvastuun siirtämisestä toiselle kunnalle tai kuntayhtymälle (Kuntalaki 410/2015, 8 §). Kunta on voinut joko tuottaa itse palvelut tai tilata palveluita muilta palveluntuottajilta (Kuntalaki 410/2015, 9 §). Kunnilla on ollut myös mahdollisuus tehtävien hoitamiseen erilaisten yhteistoiminnan muotojen kautta (Kuntalaki 410/2015, 49 §). New Public Management, eli NPM -julkisjohtamisen mallina on korostanut palveluiden tuottamisessa tehokkuutta ja tulosvastuuta.

Toimintatavat ja rakenteelliset kokonaisuudet ovat hajanaisia (Niiranen 2012, 41). Paikallista vanhuspalvelujärjestelmää voidaan hahmottaa asumispalveluiden sekä muiden palveluiden ja etuuksien, kunnan eri hallinnonalojen ja palvelusektoreiden toimijoiden kokonaisuutena. Vanhuspalveluille on tyypillistä monituottajuus (Koskinen ym. 1998, 267). Laitoshoidon lisäksi on asumispalveluita, kuten palveluasumisyksiköitä, tuettua asumista ja enenevissä määrin myös perhehoitoa. Keskeiset kotona asumista tukevat palvelut ovat kotipalvelu, kotihoito, päivätoiminta ja muut kotona asumiseen liittyvät tukipalvelut. Etuuksista keskeisimmät ovat eläkkeet, eläkkeensaajan asumistuki ja hoitotuki, sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain mukaiset kuljetuspalvelut ja omaishoidon tuki, tarvittaessa toimeentulotuki. Rissanen & Lammintakanen (2011b, 31) kirjoittavat olevan yleisesti tunnustettua, että palvelujärjestelmä on monimutkainen, toiminnat ovat päällekkäisiä ja järjestelmälähtöisiä. Asiakkaiden tarpeiden sijaan lähtökohtana on voinut olla melko pysyvän palvelukokonaisuuden luominen.

Kaarakaisen, Niirasen & Kinnusen (2010) toimittamassa ”Sosiaali- ja terveyspalvelut Paras-hankkeessa (SOTEPA)” -tutkimusjulkaisussa yksi tutkimuksen osa-alue oli vanhusten palvelut. Tutkimuksessa selvitettiin organisaatiorakenteita, palvelujen käyttöä ja viranhaltijoiden kokemuksia palveluiden saatavuudesta sekä laadusta. Tutkimus kohdentui vuosiin 2006–2009. (Kaarakainen ym. 2010, 9.) Vanhusten palveluita koskevan tutkimusosion päätteeksi todettiin, että yksi keskeisimpiä ratkaisuja edellyttäviä asioita

ovat uusien ja asiakaslähtöisten toimintatapojen löytäminen vanhuspalveluiden järjestämiselle. (Kaarakainen & Niiranen 2010, 97.)

Sipilän hallitus päätti 9.11.2015, että maahan perustetaan maakuntajaon pohjalta 18 itsehallintoaluetta, joista 15 tulee järjestämään sosiaali- ja terveyspalvelut itse, kolme muuta itsehallintoaluetta järjestävät sosiaali- ja terveyspalvelut tukeutuen toiseen itsehallintoalueeseen. Ylintä päätösvaltaa käyttää itsehallintoalueen valtuusto, joka valitaan suoralla vaalilla. (Valtioneuvosto 2015.) Sote-uudistuksessa on kysymys sosiaali- ja terveyspalveluiden integraatiosta, keskushallintojen muodostamisesta sekä palveluiden yksikanavaisen rahoituksen järjestämisestä nykyistä laajempiin väestöpohjiin perustuen. Tavoitteena on sosiaali- ja terveyspalveluiden pelastaminen tekemällä kustannusten hallinta paremmaksi sekä sosiaali- ja terveyserojen kaventaminen mahdollistamalla tasa-arvoiset palvelut kansalaisille. (Rehula 2015.)

Tulevaisuudessa ikääntyneitä kansalaisia suhteessa muuhun väestöön on paljon. Sote-uudistuksen myötä perinteinen kunnallinen sosiaalipolitiikka häviää, mutta kansalaisyhteiskunnan merkitys varmasti kasvaa. Kovenevien arvojen yhteiskunnassamme, jota talous vahvasti määrittää, kansalaisyhteiskunta eri muodoissaan näyttäytyy yhä tärkeämpänä osana sosiaalipolitiikkaa. Uudistusten keskellä pitäisi muistaa ihminen. Rakenteellinen työ vanhuspalveluissa lähtee juuri asiakasnäkökulmasta kaikessa kehittämiseen ja muutokseen tähtäävässä toiminnassa. Kananoja ym. (2011, 101–102) kirjoittavat, että varsinkin sellaisten ryhmien kohdalla, joiden ääni kuuluu yhteiskunnassa heikommin, on erityisen tärkeää varmistaa osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Tämä on tärkeää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Seuraavaksi kuvataan hieman vanhustyön johtajien työtä ohjaavia laatusuosituksia ja keskeistä lainsäädäntöä. Ensimmäinen iäkkäiden ihmisten palvelujen kehittämistä koskeva laatusuositus annettiin vuonna 2001. Vuoden 2008 ”Valtakunnallisen Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksen” strategiset linjaukset kohdistuivat hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen, palvelurakenteen kehittämiseen, henkilöstön määrään, osaamiseen ja johtamiseen sekä asumis- ja hoivaympäristöihin. Laatusuosituksen tavoitteina olivat ikäihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, ikääntyneiden hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen sekä palveluiden laadun ja vaikuttavuuden parantaminen. Ehkäisevä toiminta ja kotona asumisen tukeminen kirjattiin suosituksessa ensisijaiseksi,

myös kattavaa yksilökohtaista palvelutarpeen arviointia edellytettiin. (kts. STM 2008, 4 & 7.)

Vuonna 2013 tuli voimaan Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012), jota kutsutaan yleisesti vanhuspalvelulaiksi. Lain tarkoitus on taata palveluiden laatua ja saatavuutta. Vuonna 2013 Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto uudistivat laatusuosituksen. ”Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi” ottaa huomioon ohjaus- ja toimintaympäristön muutosten lisäksi uusimman tutkimustiedon. Lisäksi suosituksen tarkoitus on tukea vanhuspalvelulain toimeenpanoa. (STM 2013, 5.)

Suositus toimii ensisijaisesti iäkkäiden palveluiden kehittämisen ja arvioinnin tukena niin kunnissa, yhteistoiminta-alueiden päättäjien kuin johdon keskuudessa. Laatusuosituksen kokonaistavoite valtakunnallisena ohjauksena on mahdollisimman terveen ja toimintakykyisen ikääntymisen turvaaminen ikääntyneelle väestölle sekä laadukkaiden ja vaikuttavien palvelujen takaaminen niille, jotka palveluita tarvitsevat. Kokonaistavoitteiden lisäksi annetut suositukset koskevat osallisuutta ja toimijuutta, asumista ja elinympäristöä, oikeiden palvelujen oikea-aikaisuutta, palvelujen rakennetta, hoidon ja huolenpidon turvaajia sekä johtamista. (STM 2013, 5 & 7.)

Edellä on kuvattu valtion taholta tulevat, vanhuspalvelujärjestelmään liittyvät poliittiset tavoitteet, sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämiseen liittyvät suuret muutossuunnitelmat yleisellä tasolla sekä kunnan tämän hetkiset velvoitteet palveluiden järjestäjänä ja hyvinvoinnin tuottajina. Esimiestehtävässä toimivan on tunnettava ohjaus- ja valvontamekanismit. Johtaja toimii organisaatiossa valtiollisen ja kunnallisen ohjauksen välimaastossa, tulkkina, ja hänen tulee tehtävässään toteuttaa lain henkeä. Usein valtiollinen ohjelmaohjaus ulotetaan kuntakentälle sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioihin johtajan toteuttamien kehittämishankkeiden kautta. Johtaja joutuu työssään todennäköisesti yhteensovittamaan kansallisia ohjauskeinoja ja voi myös ilmetä tilanteita, joissa kansalliset pyrkimykset ovat ristiriitaisia tai päällekkäisiäkin. (Lammintakanen & Rissanen 2011a, 55.)

4.2 Analyysin tulokset vanhustyön johtajien rakenteellisesta käytännöstä

Seuraavien alalukujen myötä vastataan toiseen tutkimuskysymykseen: *”Mitä on vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntö?”* sekä kolmanteen tutkimuskysymykseen: *”Mikä on tai ei ole vaikuttavaa rakenteellista työtä vanhuspalveluissa?”*. Vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntöä on taustoitettu johdannon alaluvussa 1.5 strategisen johtamisen näkökulmasta ja rakenteellista vanhustyötä koskevat käsitteen määrittelyt on avattu rakenteellista gerontologista sosiaalityötä käsittelevässä luvussa 3.3.1.

Tässä tutkimuksessa tehdyt vanhustyön johtajien haastattelut muodostivat kattavan poikkileikkauksen siitä globaalista, yhteiskunnallisesta ja paikallisesta kontekstista, jossa vanhuspalveluita toteutetaan. Pääosin haastatteluissa kuvattiin yhteiskunnallista ja paikallista kontekstia.

Kaikissa haastatteluissa korostui selkeästi yhteiskunnan heikentyneen talouden vaikutus kaikkeen toimintaan rajoittavana, ellei estävänä tekijänä. Riittävät resurssit ovat toiminnan edellytys. Toinen selkeästi haastatteluissa esiintyvä aihealue oli vanhuspalveluiden valtakunnallinen ohjaus, joka määrittää työtä. Vanhuspalvelulaki mainittiin luonnollisesti jokaisessa haastattelussa. Jokaisessa haastattelussa korostui rakenteellisen työn kontekstina valtakunnallinen vanhustyön ohjaus, joissa painottuu edelleen klassisen ohjausmalliajattelun mukainen valtion kuntia koskeva normi-, resurssi- ja informaatio-ohjaus, toki rinnakkain ja päällekkäin (kts. Niiranen 2013, 209). Myös asiakastason ohjaus alkaa näkyä asiakkaiden ja omaisten antaman palautteen myötä. Kansainvälinen ohjaus ei aineistossa esiintynyt. Kolmas keskeinen aihealue koski palveluiden ja työn järjestämiseen, tuottamiseen ja kehittämiseen liittyviä tekijöitä.

Yksittäisiä mainintoja tai pohdintoja esiintyi sote-uudistuksesta, globaaleista ilmiöistä, kuten turvapaikanhakijoista, yleisen turvattomuuden ilmapiirin lisääntymisestä yhteiskunnassa median välityksellä, yhteiskunnan arvoista, vastuukysymyksistä kansalaisten hyvinvointiin ja perusturvaan liittyen, sekä tutkimustiedon hyödyntämisestä vanhustyön kehittämisessä. Edellä kirjoitettu kuvaus toimii kontekstina analyysin tuloksille vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytännöstä.

Analyysia ohjasi tutkijan esiymmärrys rakenteellisesta sosiaalityöstä, millaisia rakenteellisen työn ulottuvuuksia aineistosta tunnistettiin. Ensimmäiseksi esitetään analyysin tulokset vanhuspalveluiden kehittämisen lähtötilanteesta ja visiosta eli tavoitteista. Sen jälkeen kuvataan vanhustyön johtajien käytäntöä kokemusten ja konkreettisten rakenteellisten toimintamuotojen kautta. Tuloksia kuvaava luku päättyy kuvailuun siitä, millainen rakenteellinen vanhustyön on vaikuttavaa ja millainen ei ole vaikuttavaa. Lähtökohtien ja tavoitteiden kuvaamisen jälkeiset alaluvut ovat analyysin tuottamien pääluokkien mukaisia (Liite 5). Rakenteellisen työn käytäntöä kuvaavat pääluokat ovat: kokemukset rakenteellisen työn käytännöstä, rakenteellisen työn konkreettiset toimintamuodot, vaikuttava rakenteellinen vanhustyö ja ei-vaikuttava rakenteellinen vanhustyö. Luvuissa avataan tuloksia tarkemmin kuvaamalla yläluokkien sisältöä alaluokkien avulla.

4.2.1 Vanhuspalvelujärjestelmän keskeiset kehittämisen tarpeet ja rakenteellisen vanhustyön tavoitteet

Haastateltavilta kysyttiin, mitkä ovat keskeisiä vanhuspalvelujärjestelmän rakenteellisia ongelmia, haasteita tai työskentelykohteita, joiden kanssa parhaillaan työskennellään tai yritetään kehittää. Yhteiskunnassakin keskustelu lähtee usein maininnasta, että väestö ikääntyy – Suomessa erityisen nopeasti eurooppalaisittain verrattuna – ja että tähän haasteeseen vastaamista tulisi pyrkiä nyt ennakoimaan. Myös haastatteluissa väestön ikääntyminen kansallisena haasteena mainittiin. Ikärakenne muuttuu, ikääntyvien osuus väestöstä kasvaa:

> *”- - meille (x kuntaan / SH) tulee joka vuosi 100 uutta yli 75-vuotiasta ja kun se tapahtuu joka ikinen vuosi. Niin kyllähän se jossakin vaiheessa levahtaa ihan kerta kaikkiaan käsiin. Kaikki ei onneks tuu heti palveluiden piiriin mut se kasvaa koko aika se joukko, joka niitä palveluita todennäköisesti tulee tarvitsemaan.*” (H6)

Kansallisen tason haasteena ikääntyminen ei ole niinkään työn haaste mutta siihen keskeisesti vaikuttava. Ikääntyminen ei myöskään ole rakenteellisen tason ongelma, vaan huomioon otettava olosuhde. Kansalliseen haasteeseen reagoidaan toimintapolitiikalla,

jonka tavoitteena on iäkkäiden kotona asuminen mahdollisimman pitkään ja vanhustyön avopainotteinen toiminta.

Sen sijaan analyysissa laajemmiksi, primaareiksi ilmiöiksi, jotka edellyttävät rakenteellista työtä, osoittautuivat vanhusväestössä esiintyvät yksinäisyys, syrjäytyminen ja kasvava eriarvoistuminen.

Rajalliset resurssit ja rakennemuutos sanelevat vanhuspalvelujärjestelmän muutoksen suuntaa. Tätä suuntaa ohjataan konkreettisemmin lakien, toimintapolitiikan ja yksityiskohtaisempien strategioiden avulla. Haastatteluiden perusteella keskeiset tekijät, jotka korostuvat muutoksessa haasteellisiksi jo nyt ja tulevaisuudessa, varsinkin järjestelmän ja palveluiden tuottamisen näkökulmasta: Henkilöstön riittävyys (painottui haastatteluissa), resurssien kohdentaminen ja uudelleenohjaaminen, uusien toimintamallien ja -palveluiden luominen sekä työn tehostamisvaatimukset. Konkreettisia vanhuspalvelujärjestelmään liittyviä haasteita, muutoksia ja kehittämisen kohteita asiakasnäkökulmasta ilmeni haastatteluista seuraavasti (Taulukko 4.):

TAULUKKO 4. Vanhuspalvelujärjestelmän haasteet, muutostarpeet ja kehittämisen kohteet vanhustyön johtajien kuvaamana

- Henkilökuntarakenne (koulutustaso, ammattiryhmät)
- Palveluiden sähköistyminen
- Vanhuspalveluiden ja hoivatyön teknistyminen
- Viestinnän esteet yhteistyötä hankaloittavina
- Totutut mutta toimimattomat tai puutteelliset tekemisen tavat
- Ihmisten kategorisointi
- Omaishoitajien tasa-arvoisuus ja arvostus
- Kasvava muistisairaiden määrä ja heidän hoitonsa järjestäminen oikealla tavalla
- Kehittämistarpeet havaittuja mutta käytäntö? Esimerkiksi asiakaslähtöisyydessä edelleen kehittämistä
- Yksittäisenä mainintana ilmeni kunnallisen päätöksentekoprosessin jäykkyys (byrokratiaan liitetty ominaisuus).

Haastatteluissa kysyttiin myös, mitkä ovat vanhustyön johtajien mielestä rakenteellisen vanhustyön tavoitteita eli mikä olisi vaikuttavien palveluiden päämäärä. Rakenteellisen vanhustyön ”poliittiset” päätavoitteet ovat ikäihmisten toimintakyvyn ja hyvinvoinnin

tukeminen, ylläpitäminen ja edistäminen sekä tarpeenmukaisen ja turvallisen ympäristön edistäminen.

> ”*Mut kyllä se varmasti on sitten se, kun sitä vanhustyötä kehitettään, se että meillä olis mahollisimman toimintakykyinen ja hyvinvoiva vanhus siellä kotona. Että mahollisimman pitkään ja ihmisillä ois hyvä olla. Ja kotona halutessaan ja jos ei kotona enää tule toimeen, ois kodikas ympäristö, jossa ois sitten valvottuna., valvottuu hoitoo. Tää ois varmaankin se tärkein asia.*” (H4)

Keskeinen tavoite on myös vanhusmyönteisyyden edistäminen kulttuurissa, tavoite esiintyy tässä tutkimuksessa myös rakenteellisen työn toimintamuotona yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja asianajotyön tasolla (alaluvussa 4.2.3). Konkreettisemmin haastateltavat hahmottivat rakenteellisten vanhustyön tavoitteiden tulevan laista ja strategioista, eli mitä tavoitteita vanhuspalvelulaki toiminnalle asettaa, mitkä ovat kunnan määrittelemät tavoitteet ja kohdennetummin vielä vanhuspalvelustrategiassa määritellyt tavoitteet. Toimivat palveluprosessit nähdään rakenteellisen vanhustyön tavoitteena, eli tavoitteena on verkostotyön ja yhteistyön tekemisen hahmottaminen, kuka tekee ja mitä tekee. On myös mietittävä rakenteita, että millä tavalla iäkkäitä jatkossa hoidetaan. Haastatteluista tunnistettiin keskeiseksi rakenteellisen vanhustyön tavoitteeksi myös se, että olemassa olevat voimavarat ja osaaminen yhdistetään poikkihallinnollisesti iäkkäiden hyvinvoinnin edistämiseksi ja tukemiseksi.

Iäkkään väestöryhmän edun ajamisen lisäksi yksittäinen haastattelussa esiintynyt näkökulma oli järjestelmälähtöinen eli näkökulma oli palvelujen tuottamisessa ja rahoittamisessa. Tässä näkökulmassa rakenteellisen vanhustyön tavoitteiksi nähtiin iäkkäiden asumiskompleksien kehittäminen eli iäkkäiden asumisen keskittämien tietylle alueelle pääasiassa palvelujen tuottamisen näkökulmasta, vertaistuen maksimaalinen hyödyntäminen, kotona asumisen tukeminen viimeiseen asti ja se, että maksukykyisten asiakkaiden vastuuta palveluiden rahoittamisesta tulee lisätä. Näkökulma oli täysin vastakkainen toiselle aineistossa yksittäin esiintyneelle näkemykselle, että rakenteellisen vanhustyön tavoitteena tulisi olla nimenomaan iäkkäiden asumisen keskittymisen välttäminen, ja sen sijaan asumisratkaisuilla tulisi pyrkiä tukemaan monimuotoisen ja monisukupolvisen yhteisön muodostumista.

4.2.2 Vanhustyön johtajien kokemukset rakenteellisen työn käytännöstä

Yleinen havainto rakenteellisen työn kokemuksista kysyttäessä oli, että haastateltavat erittelivät kokemuksia enimmäkseen kuntatason käytäntöä kuvaavin esimerkein, ei henkilökohtaisin esimerkein. Haastatteluissa oli ehkä vaikeaa päästä sisälle vanhustyönjohtajan henkilökohtaisesta toiminnasta, vaikka ne toki ilmenivät pääpiirteissään haastatteluista.

Vanhustyön johtajan asema kuntaorganisaatiossa edellyttää asioiden kokonaisvaltaista hahmottamista sekä toimintaympäristön realiteettien huomioimista ja tämä kuvastui haastateltavien puheesta selvästi. Esimerkiksi poikkihallinnollinen yhteistyö on nykyajan välttämätön toimintamuoto ja tuli mainituksi jokaisessa haastattelussa. Vanhustyön johtajien käytännön kokemuksista kuvastuu myös kehittämistyöhön liittyvä realismi.

Kysyttäessä haastateltavien kokemuksia rakenteellisen työn käytännöstä he kuvasivat kysymyksen muotoilun mukaisesti niin onnistumisen kokemuksiaan ja rakenteelliseen työhön kannustavia tekijöitä, kuin rakenteelliseen työhön liittyvää haasteellisuutta ja eipositiivisia kokemuksiaan (Taulukko 5.). Haastateltavat kuvasivat konkreettisia rakenteellisia työtehtäviään. Kokemuksista kuvastui ymmärrys kehittämis- ja ylipäätään muutosprosessien luonteesta ja ajallisesta suhteesta. Vaikuttamismahdollisuutensa haastateltavat kokivat pääsääntöisesti hyväksi, toki taloudellisten reunaehtojen puitteissa.

Analyysin tuloksena merkittävin rakenteellista työtä mahdollistava tekijä oli yhteistyö ja kollegojen tuki. Aineistossa sisältöä kuvattiin seuraavien teemojen kautta: verkostot, toimivat ihmissuhteet yhteistyötä edistävänä, yhteistyö omaa työtä edistävänä, erilaisiin työryhmiin mukaan pääseminen, hyvien käytäntöjen jakaminen kollegojen kesken sekä erilaisten näkemysten rikkaus.

TAULUKKO 5. Rakenteellista työtä mahdollistavia ja haasteellisuutta tuovia tekijöitä

Rakenteellista työtä mahdollistavia tekijöitä	Rakenteelliselle työlle haasteellisuutta tuovia tekijöitä
• Lähtökohtana ylemmän tahon, eli esimiehen ja päätöksentekijöiden myönteinen suhtautuminen • Yhteistyö ja kollegojen tuki • Alaisten myönteinen suhtautuminen ja kiinnostus rakenteellisen otteen toteuttamiseen työssään • Vanhustyön johtajan asema ja rooli • Ajattelutavan laaja-alaisuus • Suunnitelmallisuus • Resurssit ja kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa resursointiin (vaihtelee kunnittain) • Kokemus kuulluksi tulemisesta • Kokemus siitä, että pystyy työssään vaikuttamaan asioihin – esimerkiksi konkreettinen työkokemus siitä, että tarvittava muutos mennyt läpi yllättävän hyvin kunnassa • Henkilöstön tilakysymykset (yksittäinen maininta)	• Ajan puute. Tiukat aikataulut tuovat haasteellisuutta eikä muutoksiin ehdi riittävästi paneutua • Taloudelliset reunaehdot • Kuntabyrokratia • Eri toimialojen ja eri kuntien välinen yhteistyö astetta haasteellisempaa, kuin toimialan sisäinen ja kuntakohtainen yhteistyö • Asioiden vieminen käytäntöön • Vaikuttaminen eri tulosalueen alla päätettäviin asioihin • Asenteet ja ymmärryksen taso • Toisten innostaminen ja työskentelyyn sitouttaminen • Verkostojen ja yhteistyön puuttuminen tai toimimattomuus • Kokonaisvaltaisen näkemyksen puuttuminen • Tavoitteita ei osata asettaa • Tiedonkulkuun liittyvät ongelmat

Onnistumisen kokemukset olivat konkreettisesti aikaansaatuja vaikuttamis- ja kehittämistyön tuloksia palvelujärjestelmässä ja onnistunutta yhteistyötä, mutta myös laajemmin kokemusta sosiaalipalveluita koskevan arvostuksen hiljattaisesta lisääntymisestä. Rakenteellisen työn toteuttamiseen liittyvistä haasteista korostettiin ajanpuutetta sekä yhteistyöhön liittyviä hankaluuksia. Ei-positiiviset kokemukset liittyivät laajempiin ilmiöihin, kuten tietyn osaamisalueen häivyttämiseen palvelukokonaisuudesta taloudellisista syistä, sosiaalipalveluiden terveyspalveluita vähäisempään arvostukseen ja muutosvastarintaan.

4.2.3 Konkreettisia rakenteellisen työn toimintamuotoja

Haastatteluissa ei varsinaisesti kysytty konkreettisia rakenteellisen työn toimintamuotoja. Esioletuksena oli, että PoSoTe-hankkeeseen tai IKÄINNOVAATIO-hankkeeseen

osallistumisesta kysymällä toimintamuodot nousisivat esiin mutta toteutus osoitti, että kyseisistä hankkeista keskusteleminen ei ylipäätään korostunut haastatteluissa muutoin kuin kysyttäessä. Hankkeissa toimimista kysyttäessä vastattiin mutta vastaukset jäivät lähes poikkeuksetta oman toiminnan pohtimisen sijaan hankkeiden onnistumista tai etenemistä arvioiviksi näkökulmiksi. Aineistonkeruun edetessä valtakunnallinenkin soteuudistukseen liittyvä keskustelu oli laimentunut.

Toimintamuotoja poimittiin analyysin aikana kokonaisaineistosta yhtenä analyysikysymyksenä varsinaisen aineiston jäsentämisen sekä ryhmittelyn ohella ja ne avaavat hyvin rakenteellisen vanhustyön käytäntöä. Analyysissa rakenteellisen työn toimintamuodot jaoteltiin toiminnantasoja kuvaavien yläluokkien mukaisesti: rakenteelliset toimintamuodot iäkkäiden parissa, palvelutason rakenteellisen työn toimintamuodot sekä yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja asianajotyö. Alaluokat kuvaavat kunkin toiminnantason toimintamuotoja sisällöllisesti. (Kuvio 5.).

Rakenteelliset toimintamuodot iäkkäiden parissa

- Palveluohjaus: ohjaus, neuvonta ja auttaminen
- Ennaltaehkäisevä työ (kuten hyvinvointia tukevat kotikäynnit)
- Yhteisöllisyyden edistäminen ja turvattomuuden vähentäminen esimerkiksi asumisratkaisuilla
- Asiakkaiden kuuleminen
- Iäkkäiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen
- Ikääntyneiden kannustaminen, tukeminen ja aktivointi pitämään itsestään ja kunnostaan huolta
- Jalkautuminen ja työskentely kentällä, asiakkaiden luo
- Asiakastasolla pyritään ottamaan esimerkiksi asiakkaan lähiverkosto mukaan palveluiden suunnitteluun
- Toiminnan ja tapahtuminen järjestäminen ikääntyneille
- Vertaistuki

Palvelutason rakenteellisen työn toimintamuodot

- Palveluiden oikeudenmukaisuuden edistäminen
- Palveluiden sisällön kehittäminen
  - Vanhuspalveluiden ja sosiaalityön välinen yhteistyö
  - Sosiaalityön näkökulman vahvistaminen vanhuspalveluissa
- Organisatoristen muutosten suunnittelu
- Käytännön työn suunnittelu
- Työskentelyprosessien sujuvammaksi kehittäminen
- Verkostojen ja muiden toimijatahojen kehittäminen
- Strategiatyöskentely: Hyvinvointikertomustyö ja Ikäihmisten hyvinvointisuunnitelmatyö = tavoitteellinen toiminta vanhuspalveluissa
- Vaihtoehtoisten toimintatapojen etsiminen (yritetään ”taiteilla” ja keksiä muita vaihtoehtoja, hankkeet)
- Esteettömyyden huomiointi rakentamisessa

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja asianajotyö

- Vähemmistöjen etujen puolustaminen
- Ihmisten korostaminen palveluiden käyttäjinä
- Isompien ryhmien tarpeet
- Iäkkäiden näkyväksi tekeminen ja heidän äänensä vahvistaminen yhteiskunnassa
- Vanhusmyönteisyyden edistäminen asenteisiin vaikuttamalla – iäkkäiden arvostaminen ja näkeminen voimavarana eikä kustannuseränä
- Monimuotoisuuden ja eri sukupolvien välisen yhteyden edistäminen asumisolosuhteissa
- Yhteisöllisyyden edistäminen ja yhteisöjen muodostumisen edistäminen

KUVIO 5. Rakenteellisen työn toimintamuodot eri toiminnantasoilla

Lisäksi analyysi osoitti, mitä rakenteellinen työ edellyttää kullakin toiminnantasolla (Kuvio 6.).

Rakenteellinen työ iäkkäiden parissa edellyttää työntekijältä tai ammattikunnalta	Rakenteellisen työn lähtökohtina palvelutasolla	Rakenteellinen työ yhteiskunnan tasolla edellyttää
•Asennemuutosta •Aktiivisuutta •Intoa kehittää työtä •Aloitteellisuutta kehittämiseen •Yhteistyön tekemistä •Ratkaisuehdotuksien esittämistä •Työkäytäntöjen toimivuuden pohtimista •Vaikuttamista: Hyvät ideat ja ajatukset pitäisi pyrkiä viemään eteenpäin, vaikuttaminen johonkin suuntaan, esimerkiksi vaikuttaminen niihin ihmisiin, jotka pystyvät vaikuttamaan •Osallisuutta •Pyrkimystä oikeudenmukaisuuden edistämiseen •Kiinnostusta oman toimintaympäristön muutoksesta	•Ammattikuntien välisten raja-aitojen häivyttäminen, esimerkiksi toimimalla yhteisissä toimitiloissa •Työssä eri toimijoiden tietojen yhdistäminen – vuoropuhelun käyminen ja yhteistyö, päällekkäisyyksien poistaminen ja työn kohdentaminen	•Yhteiskunnallista tietoisuutta ja ajassa elämistä •Pyrkimystä vaikuttaa laajemmin

KUVIO 6. Rakenteellisen työn edellytykset eri toiminnantasoilla

Analyysin tulokset osoittivat, että vanhustyön johtajien rakenteellisessa työssä toimintamuotoina korostuvat strateginen tarkastelu, tietotyö, poikkihallinnollinen työskentely, keskustelun herättäminen ja muihin toimijoihin vaikuttaminen (Kuvio 7.).

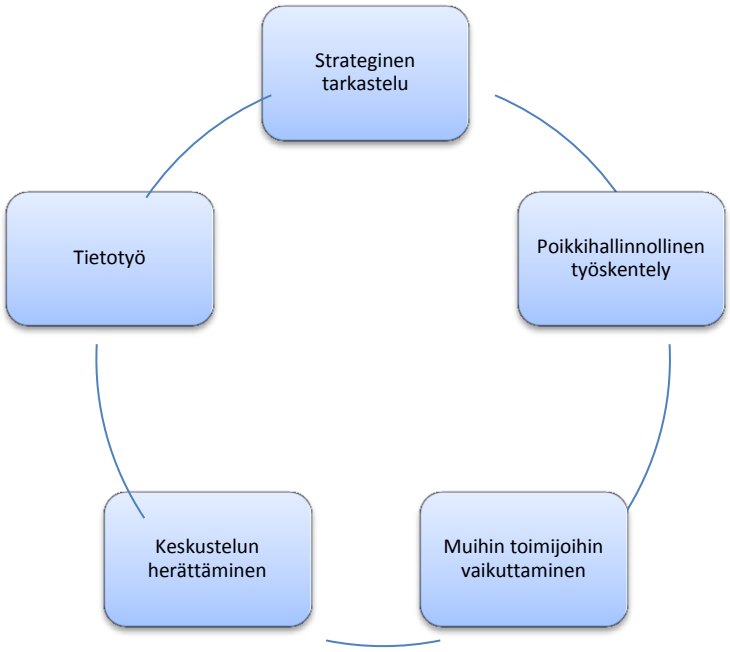

KUVIO 7. Vanhustyön johtajien rakenteellisessa työssä korostuvat toimintamuodot

Eniten aineistossa korostuivat tietotyö, strateginen tarkastelu sekä poikkihallinnollinen - moniammatillinen verkostoyhteistyö. Keskustelun herättäminen ja ylläpitäminen sekä median hyödyntäminen toimintamuotona oli vähäisempää. Taulukossa 6 kuvataan tarkemmin rakenteellisen työn konkreettisten toimintamuotojen sisältö eli analyysin tuottamat alaluokat. Rakenteellisen työn toimintamuodot esitellään yksityiskohtaisesti alaluokkien tasolla, koska rakenteellisen työn käytännön avaamisen näkökulmasta tämä on keskeistä tutkimuksessa saavutettua ja analyysin avulla jäsenneltyä tietoa.

TAULUKKO 6. Rakenteellisen työn toimintamuotojen sisältö

Yläluokka	**Alaluokat**
Poikkihallinnolliseen työskentelyyn osallistuminen ja sen edistäminen	Moniammatillisuus / Verkostotyö / Poikkihallinnollinen keskustelu ja yhteistyö / Kumppanuus Työryhmiin kutsuminen ja osallistuminen Asiantuntijuuden esiin tuominen työskentelyssä Edustus TAVOITTEENA ➢ Voimavarojen yhdistäminen ➢ Yhteisen näkemyksen hakeminen ➢ Yhteiset linjaukset ➢ Toimijoiden sitoutuneisuus
Strateginen tarkastelu	Asiakkaiden tarpeista lähtien Laaja-alaisuus Yhteistyön tekemisen hahmottamisen näkökulmasta

	Arviointi tärkeää Toiminnantason rakenteiden tarkastelu ja muuttaminen ➢ Toimintaa ohjaavien kirjallisten ohjeistusten muokkaus ➢ Tavoitteena, että kaikenikäiset saavat palveluita tarpeen mukaan ➢ Asiakasta kuunnellen ➢ Palveluiden tuottamista tulee muuttaa, kun yhteiskunta muuttuu ➢ Tulevaisuuteen varautuminen
Tietotyö keskeistä a. Tiedon kerääminen ja kokoaminen b. Tiedon välittäminen c. Vaikuttaminen tiedon kautta d. Tiedon saatavuus	Tiedon kerääminen (mistä ja miten) ➢ Vanhuspalvelulaissa säädetty ➢ Jonotusajoista ja hakemusten määrästä ➢ Asiakas- ja omaiskyselyillä asiakkaiden kokemuksista, toiveista, tarpeista ja palveluiden tarpeisiin vastaavuudesta ➢ Henkilökunnan näkemys asiakkaiden tarpeista ➢ Asiakkaiden tai omaisten mahdollisuudesta osallistua päätöksentekoon ➢ Kehittämistarpeista ➢ Hyvistä käytännöistä Tiedon välittäminen ➢ Esimerkiksi aloitteen laatiminen ➢ Tilastojen kautta ➢ Tilinpäätös- ja toimintakertomukset ➢ Hyvinvointikertomus ➢ Ylöspäin ja alaspäin Vaikuttaminen tiedon kautta ➢ Asiakkaiden tarpeiden kautta määritellyt tavoitteelliset toimenpiteet ➢ Asiakastason tiedon tuottaminen poliittisen päätöksenteon tueksi Tiedon saatavuus ➢ Vanhusstrategian ja muiden suunnitelmien avoin luettavuus (kuntalaisillekin) ➢ Fyysisen sijainnin merkitys ➢ Puhelinyhteys ➢ Sähköposti ➢ Kokoukset ➢ Puhuminen, aito keskustelu, yhdessä pohtiminen ja yhteistoiminta
Vanhuspalveluiden yhteistyötahojen ja toimijoiden asenteisiin vaikuttaminen ja ymmärryksen syventäminen	Kouluttaminen Innostaminen Aktivointi Avoin toiminta Perusteleminen Vakuuttaminen Konkreettisen havainnoinnin mahdollistaminen Vastuuttaminen perehtymään aiheeseen syvemmin Toisilta oppiminen moniammatillisessa työskentelyssä
Keskustelun herättäminen ja ylläpitäminen, media	Muiden ”herättely” Tilanteeseen vaikuttavien seikkojen esiin nostaminen Arvokeskustelu Mielipiteiden vaihto Tavoitteiden pohtiminen ja julkituominen esimerkiksi kunnan vanhustyössä Uutisointi Viestintä ja tiedottaminen suurelle yleisölle, kaikki ikäryhmät huomioiden

4.2.4 Vaikuttava ja ei-vaikuttava rakenteellinen vanhustyö

Sosiaalihuollon tai sosiaalipalvelujen vaikuttavuus on herättänyt kiinnostusta tutkijoiden keskuudessa ja aihealueesta on varmasti odotettavissa lisää tutkimustietoa lähitulevaisuudessa. THLn tutkija Petteri Paasio (2003) ja Marketta Rajavaara (2007) ansaitsevat tulla mainituksi vaikuttavuus-tutkimuksen uranuurtajina ja käsitteen avaajina Suomessa. Avauksia vaikuttavuustutkimuksesta gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta 2010-luvulla ovat tehneet Marja Vaarama (2015) Itä-Suomen yliopistosta ja Marjaana Seppänen (2015) Helsingin yliopistosta.

Kuinka haastatteluaineistossa vaikuttavuuden käsite ymmärrettiin? Pääsääntöisesti ymmärrettiin puhuttavan tavoiteltavista inhimillisistä vaikutuksista ja positiivisen vaikuttamisen pyrkimyksestä palvelujärjestelmässä:

> *”Mutta taas että toisaalta minusta niinkun, minustahan sitä vaikuttavuutta on se, että vanhus sais sen, se toimintakyky saadaan pysymään niinkun hyvänä ja tavallaan sitä kautta ehkäistään siirtymistä raskaampiin palveluihin, niin se on semmonen yks tosi iso asia, että tuota joka minusta ois sitä vaikuttavuutta ihan selkeesti.” (H1)*

Vaikuttavuus käsitettiin palveluiden toimivuutena ja tarpeisiin vastaavuutena:

> *”Ei myö välttämättä tarvita aina vaan niitä lukuja, minkä verran on annettu kotihoitoo jollekin asiakkaalle tai monesko se on nyt sitten. Oikeestaan joo, kyl myö vaikuttavuutta sitten katotaan tuolla vaikka yöhoidon käynneissä niin ja kotihoidon käynneissä niin. Et katotaan, että kun asiat on hanskassa, niin hyvin, sillon ei meijän ikäihmiset, yöhoidon ja kotihoidon asiakkaat, hyö ei lähe niin herkästi päivystykseen. Se on vaikuttavuutta, se ei oo tehokkuutta, vaikka se mitataankin rahassa.” (H4)*

> *”Vaikuttavuus, no vaikuttavuuttahan on ehkä just nää asikaspalvelu- tyytyväisyyskyselyjä tehhään, että mitenkä tyytyväisiä ihmiset ovat saamiinsa palveluihin, että mitenkä on pystytty vastaamaan palveluilla heidän tarpeisiinsa. Vaikuttavuutta. No kait se jonkinlaista vaikuttavuutta on.” (H4)*

Vaikuttavuuden katsottiin olevan siis rahassa mitattavaa ja ei rahassa mitattavaa. Aineistosta oli tunnistettavissa sosiaalitaloudellisen tarkastelun näkökulma:

> *”Vaikuttavuushan oli että mitenkä sinä saat niinkun näkymään, että ihan oikeesti ne satsatut eurot siellä taas tekee säästöjä ja parantaa ihmisten elämää.” (H4)*

Haastateltavien keskuudessa esiintyi kaksi toisistaan poikkeavaa näkökulmaa: Vaikuttavuus on eri asia kuin tehokkuus ja vaikuttavuus on sama asia kuin tehokkuus. Kun vaikuttavuus rinnastettiin tehokkuuteen, tarkoitettiin vaikuttavuudella sitä, että samalla rahalla tuotetaan enemmän palveluja.

> *”Ja tämä lisäys, mikä on tehty (asiakastyön määrä kotihoidossa / SH), se on tehty täysin samalla henkilökuntamäärällä, meillä ei oo yhtään henkilökunta lisääntyny, elikkä tavallaan kulut on sitä kautta säilyny täysin samana, mutta se että myö on voitu ottaa paljon enemmän, tosi paljon uusia asiakkaita, hoitaa paljon haasteellisempia, niinku enempi hoitoo vaativia kotiin. Elikkä on selvästi ollu vaikuttavuutta, myö ollaan samalla rahalla pystytty huomattavasti enempi tuottamaan palvelua.” (H6)*

Vaikuttavuudessa on eri tasoja ja eri lähestymistapoja. Tässä tutkimuksessa esiintyi kaksi päinvastaista näkemystä vaikuttavuudesta, että se on eri asia kuin tehokkuus ja näkemys, että vaikuttavuus on yhtä kuin tehokkuus. Näkemysten eroavaisuus selittyy sillä että ensimmäiseksi mainittu on asiakaslähtöinen näkökulma, jolloin puhutaan palveluiden inhimillisistä vaikutuksista. Jälkimmäinen tarkastelutapa on järjestelmälähtöinen, jolloin puhutaan lähinnä palveluiden kustannusvaikuttavuudesta, johon osaltaan voidaan vaikuttaa toiminnan tehokkuudella.

Haastateltavilta kysyttiin, millaista on vaikuttava rakenteellinen vanhustyö. Kysymys oli haastava mutta vaikuttavuuden käsitettä pyrittiin osassa haastatteluista avaamaan kuvaamalla haastateltaville vaikuttavuuden eri tasot. Paasio (2003, 67) on jaotellut vaikuttavuuden tapauskohtaiseen vaikuttavuuteen, palvelujen vaikuttavuuteen, yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen ja vaikuttavuutta koskevan tiedon käyttöön (Kuvio 8.).

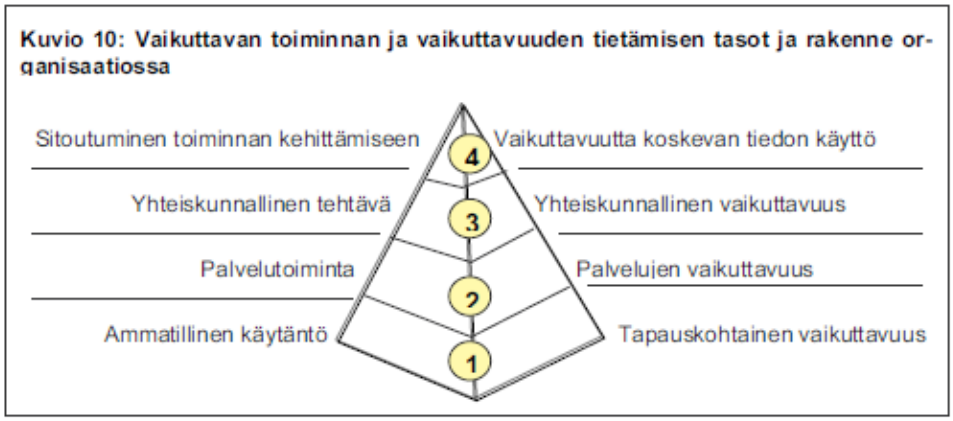

KUVIO 8. Vaikuttavan toiminnan ja vaikuttavuuden tietämisen tasot sekä rakenne organisaatiossa Paasion (2003, 67) mukaan

Aineistosta oli jälleen tunnistettavissa tarkastelu asiakasnäkökulmasta ja järjestelmän näkökulmasta. Erään haastateltavan mukaan voisi ajatella *millaisen* sijaan ennemminkin, *milloin* rakenteellinen vanhustyö on vaikuttavaa.

> ”*Millainen tai milloin, ehkä mä oon paremminkin ajatellu, että milloin. Mutta tuota silloin, kun siinä vaikka siinä verkostossa, missä palvelurakennetta mietitään, ja sen oikeudenmukaisuutta ja tehhäänkö oikeita asioita ja oikeeseen aikaan ja niin, sen verkostojen toimijoitten pitää olla sitoutuneita siihen toimintaan, ihan oikeesti mukana. Niin varmaan silloin se on vaikuttavaa ja silloin sillä on jotakin merkitystä.*” (H4)

> ”*Mut jos niinku ihan yleisesti sanos, omana mielipiteenä niin semmonen rakenteellinen vanhustyö on vaikuttavaa, mikä tavallaan, et se vaikuttaa ihmisen hyvinvointiin parantavasti hyvinkin monella tavalla ja tavallaan niinkun sitten ajallisesti et se ihminen saa sitä apua oikeeseen aikaan ja oikeella tavalla.*” (H2)

> ”*Et siinä asiakastasolla todellakin sen asiakkaan hyvinvointina ja työn toimivuutena ja sitte ne rahat mitä käytetään, ne olis mahdollisimman tehokkaasti sitten käytetty sen asiakkaan hyvinvoinnin hyväksi.*” (H2)

Rakenteellinen vanhustyö nähtiin vaikuttavaksi, kun toiminnasta aiheutuvat asiakastason vaikutukset ovat positiivisia ja toivottuja yksilöiden näkökulmasta, eli toiminnalla pystytään vaikuttamaan ihmisen hyvinvointiin edistävästi. Palvelut vastaavat tarpeisiin ja ovat oikea-aikaisia. Käytettävissä olevat taloudelliset resurssit käytetään mahdollisimman tehokkaasti asiakkaiden hyvinvoinnin edistämiseen. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus liittyy käytännössä taloudelliseen vaikuttavuuteen.

Aineistossa esiintyi näkemys, että rakenteellinen vanhustyö olisi vaikuttavaa palveluiden järjestämisen ja tuottamisen näkökulmasta, kun iäkkäiden asuntokanta olisi kehitetty keskittämällä, jolloin palveluiden tuottaminen olisi tehokkaampaa ja voitaisiin antaa enemmän palveluita. Kaikkia palveluita ei tarvitse järjestää lähipalveluina, vaan harvemmin tarvittavat palvelut voisi järjestää liikkuvina palveluina. Teknologiaa hyödynnetään työn lisäksi asiakkaiden kodeissa monipuolisesti, esimerkiksi turvallisuuden lisäämiseksi ja ”turhien” kotikäyntien vähentämiseksi. Vaikuttavaa rakenteellista vanhustyötä toteuttavat osaavat työntekijät.

> *”No sitten varmaan tuon moniammatillisen yhteistyön kehittäminen vielä paremmaksi, että se tavallaan tekee, joka osaa. Elikkä ei sitten tuhlata resursseja sillä tavalla, että yrittää semmoset henkilöt tehdä työtä, sitä jotakin työtä, johon heillä ei ole osaamista. Että siihenhän palaa sitten aikaa aika paljon ja ihan turhaa resurssia.” (H6)*

Taulukkoon 7 on listattu analyysissa vanhuspalveluiden vaikuttavaksi koetuiksi tai tutkituiksi, konkreettisiksi toimintatavoiksi määrittyneet toimintatavat.

TAULUKKO 7. Vanhuspalveluiden vaikuttavaksi koetut tai tutkitut toimintatavat

Vanhuspalveluissa vaikuttavaksi koetut tai tutkitut toimintatavat haastateltavien mukaan
• 75 vuotta täyttäneiden ennaltaehkäisevät, hyvinvointia edistävät kotikäynnit • Yöhoidon järjestäminen kotihoidon asiakkaille, vähentänyt turvattomuudesta johtuneita päivystyskäyntejä • Riittävä henkilöstö: parantanut palvelua asiakkaiden näkökulmasta ja vähentänyt myös työn kuormittavuutta ja turvattomuutta, mikä on näkynyt työntekijöiden sairauspoissaolojen vähentymisenä • Yhteisyö ja toimintojen päällekkäisyyksien poistaminen • Rai-toimintakyvyn arviointijärjestelmän tuottama tieto asiakas- ja palvelusuunnitelmien perustana ja myös johtamisen välineenä

On huomattava, että rakenteellinen työ on lähtökohtaisesti vaikuttavaa. Vaikuttavan työn edellytyksistä on tunnistettavissa rakenteellisen työn toimintamuotoja. Analyysin perusteella vaikuttavan työn edellytyksiä vanhuspalveluissa ovat: Vaikuttaminen, a) tiedonkulun toimivuus, niin ylös kuin alaspäin eri toiminnan tasoilla ja b) poikkihallinnollinen työ yhteisen päämäärän ja parhaiden mahdollisten ratkaisujen löytämiseksi. Lisäksi vaikuttavan työn edellytyksenä ovat päätöksentekijöiden antamat mahdollisuudet. Kuntien talouspäätöksentekijöillä on keskeinen rooli suunnannäyttäjänä siinä, millä

tavalla asioita halutaan viedä eteenpäin ja ylipäätään, millaisia mahdollisuuksia päätöksenteossa annetaan rakenteelliselle vanhustyölle, kehittämiselle. Edellytyksenä on myös rakenteellisen työn näkeminen tärkeänä, eli vanhustyön vaikuttamis- ja kehittämispyrkimyksille annetaan mahdollisuus ja ne otetaan asiallisesti kaikilla tasoilla huomioon. Hyvät suunnitelmat olisi saatava toteutumaan käytännössä. Niiden, jotka toteuttavat muutokset, tulee olla vakuuttuneita muutoksen tarpeesta ja hyödyllisyydestä. Myös yksilön ja yhteiskunnan välisen vastuun hyvinvoinnista tulee olla tasapainossa.

Haastattelussa kysyttiin myös, millainen rakenteellinen vanhustyö ei ole vaikuttavaa. Kysymykseen voi vastata aluksi, että jos edellä luetellut vaikuttavan työn edellytykset eivät toteudu. Varsinkin tiedonkulun ja poikkihallinnollisen työn merkitystä korostettiin. Yksittäinen mainita liittyen lähinnä palveluiden vaikuttavuuteen tai palveluiden tehokkuuteen, oli että vanhuspalveluissa ei ole vaikuttavaa, mikäli kotipalvelu ja kotisairaanhoito toimivat vielä erillisinä toisistaan kunnassa.

Ei-vaikuttavan rakenteellisen vanhustyön kuvailu on karrikoitua. Rakenteellinen vanhustyö ei ole vaikuttavaa, mikäli pitäydytään vanhoissa, toimimattomissa käytännöissä tai eletään sitä mitä on ollut. Yhteiskunta muuttuu jatkuvasti mutta ei-vaikuttava työ ei reagoi haasteeseen riittävällä tavalla. Yksi ajankohtainen huomioon otettava asia on lisääntyvä monikulttuurisuus vanhuspalveluissa. Ei-vaikuttava rakenteellinen vanhustyö ei näe kehittämisen tarpeita tai kehittäminen ja hanketyöskentely ovat näennäisiä rahoituksen saamiseksi. Lisäksi kirjallisen tason suunnittelu ja visiointi tai keskustelun herättäminen on näennäistä, eli ei toteudu käytännössä vaan tarkoituksena on saada huomiota ja kannatusta esimerkiksi poliittisille tarkoitusperille. Työ ei ole vaikuttavaa, mikäli järjestelmällinen työ suunniteltujen asioiden käytäntöön viemiseksi puuttuu tai on puutteellista, vaikka on pohdittu ja tiedostettu, kuinka asioiden tulisi olla. Rakenteellisen työn pyrkimykset eivät ole tehokkaita, mikäli kehittämistyöryhmällä ei ole oikeasti vastuuta, vaikuttamismahdollisuuksia eikä keinoja kyseisiin asioihin. Suuri haaste on myös, mikäli muutoksen toteuttajat eivät ole vakuuttuneita muutoksen tarpeesta, he eivät halua tai heillä ei ole mahdollisuuksia toteuttaa muutosta.

On myös mahdollista, että aikaansaadut vaikutukset eivät ole positiivisia eli kaikki ei mene välttämättä aina parempaan suuntaan. Muutokset etuus- ja palvelujärjestelmässä heijastuvat suoraan asiakastason inhimillisiin vaikutuksiin, ja yhteiskunnan intervention

jälkeen vaikutukset voivat olla aivan jotain muuta, mihin alun perin muutoksella ja kehittämisellä on pyritty. Yhteiskunnasta heijastuvat tai suoraan vaikuttavat muutokset näkyvät siis suoraan palvelutasolla ja asiakkaiden arjessa. Aineistossa esiintyi näkemys, että ohjauksen ja toiminnan tulisi olla samassa linjassa ja resursoinnin sopusuhtainen, että palvelut pystytään tuottamaan laadukkaasti.

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Eettiset kysymykset ja arviointia tutkimuksen luotettavuudesta

Lähtökohtaisesti pro gradu -tutkielmani on hyvin arvosidonnainen. Kriittisen realismin mukaisesti näen sosiaalityön yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia paljastavana ja niihin vaikuttavana toimintana (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 184, viitaten Bhaskar 1986, 187), mikä on myös sosiaalityön eettinen velvollisuus. ”Rakenteellisessa ja kriittisessä sosiaalityössä on otettava kantaa, tehtävä valintoja ja tiedostettava oma puolensa”, kirjoittaa Pohjola (2014, 25). Tiedostan, että omat arvoni vaikuttavat tutkimuksen lopputulokseen (vrt. Metsämuuronen 2006, 84 & 86). Siksi olen tuonut lähinnä tutkimuksen johdannossa ja aiheen käsittelytapaa koskevien valintojen kautta esiin myös omaa sosiaalityön itseymmärrystäni sekä millaisia vaikutteita ajattelussani sosiaalityöstä on.

Tutkielmaprosessissa olen pyrkinyt mahdollisimman objektiiviseen ja läpinäkyvään toimintaan sekä täsmälliseen tutkielmaprosessin kuvaamiseen. Fenomenografisesti painottuneessa tutkimuksessa tutkijan oma subjektiivisuus eli aikaisemmat kokemukset ja odotukset vaikuttavat luonnollisesti asioiden lähestymistapaan tutkimuksessa. ”Siksi on paras tiedostaa omat lähtökohtansa, tunnustaa se, että ne vaikuttavat aineiston hankintaan ja johtopäätösten tekoon, ja tietoisesti käsitellä niitä. Tällainen hallittu subjektiivisuus on yksi tutkimuksen luotettavuuden takeista.” (Ahonen 1994, 122.)

Motiivina tutkimustehtävälleni on ollut paitsi gerontologisen sosiaalityön kehittäminen rakenteellisen orientaation kautta, myös gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuden tarpeen osoittaminen moniammatillisessa työssä. Ajattelen kriittisyyttä sosiaalityön kehittymisen näkökulmasta sekä kriittisyyttä yhteiskunnallisia epäkohtia kohtaan inhimillisyyden ja tasa-arvon näkökulmasta. Rakenteellisen työn näen mahdollisuutena muuttaa toimimattomia käytänteitä ja kehittää palveluja sekä edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, kestävää kehitystä ja ihmisarvoista elämää. Yksilökohtaisen työn merkitystä väheksymättä on tarpeen oppia tunnistamaan rakenteellisista syistä johtuvia kohtuutto-

mia tilanteita, joihin vaikuttamalla on mahdollista tehdä sosiaalista muutostyötä pitkällä aikajänteellä. Tässä on myös ennaltaehkäisevän työn ulottuvuus.

Perinteiset tutkimukselliset eettiset kysymykset liittyvät haastateltavien saamiseen sekä tutkimusaineiston käsittelyyn. Haastatteluun osallistumisen on aina oltava vapaaehtoista ja jokaiselta kunnalta, jonka työntekijää haastattelin, oli etukäteen tarkistettava edellytettiinkö kyseisessä kunnassa tutkimuslupaa vai riittikö pelkästään suostumus haastateltavalta itseltään (Liite 2). Kuntien käytännöt lupa-asioiden suhteen vaihtelivat. Haastattelun hyvän valmistelun ja esitiedotuksen koin tutkimuksellisesti eettisiksi velvoitteiksi. Myös informointi haastattelumateriaalin käytöstä ja säilytyksestä oli asiaankuuluvaa. Kysyin varalta haastateltavilta myös mahdollisuuden aineiston jatkotutkimuskäyttöön.

Kerroin haastateltaville litteroinnin tavasta. Litteroitu aineisto ei sisältänyt tunnistettavia tietoja. Merkitsin kirjalliseen muotoon puretun aineiston niin, että itse yhdistin analyysivaiheessa haastateltavan tekstiinsä ja kontekstoin haastattelumateriaalin suhteessa esitietoihin. Fenomenografisen ajattelun mukaan käsityksiin vaikuttavat esimerkiksi koulutustausta, työhistoria ja kokemukset (Metsämuuronen 2006, 108), ja nämä olivat työnkuvan lyhyen kuvauksen lisäksi haastatteluihin merkittyjä esitietoja.

Sitä, mistä kunnista haastateltavani lopullisesti valikoituivat, ei ole mainittu raportissa. Tutkimuksen toteutuksen vuosiluvun ja kunnan nimen perusteella olisi helppo selvittää, kuka tuolloin on toiminut vanhustyön johtajan tehtävässä eikä kuntien mainitseminen ollut merkityksellistä tutkimusaiheen kannalta. Tässä tutkimuksessa ei tehty kuntien välistä vertailua vaan saatua haastattelumateriaalia käsiteltiin kokonaisuutena, yhteisaineistona.

Haastatteluun osallistuneille informoin tutkimusprosessin aikana tutkielman edistymisestä, annoin mahdollisuuden kommentoida tuloksia ennen johtopäätösten kirjoittamista, ja raporttia ennen lopullista tarkistukseen jättämistä. Haastateltavien kuvaus -alalukua (2.5) muokkasin vielä ennen tarkistukseen jättämistä saamani palautteen perusteella. En ollut osannut huomioida, että haastateltavat pystyivät tunnistamaan toisiaan työnimikkeen, työkokemuksen ja työnkuvan sisällön kuvauksen perusteella. Poistin nämä kuvaukset raportista. Tutkimusprosessin päätteeksi osoitin haastateltaville mahdollisuuden perehtyä tutkimukseen sen valmistumisen ja julkaisemisen jälkeen. Ilmaisin

myös ottavani palautetta mielelläni vastaan ja keskustelevani aiheesta myös jälkeenpäin. Tutkielman valmistumisen ja raportin julkaisemisen jälkeen tuhoan nauhoitetun haastattelumateriaalin.

5.2 Oman tieteenalan ajattelusta kohti poikkihallinnollista rakenteellista vanhustyötä

Tutkimuksen tavoitteena oli osaltaan gerontologisen sosiaalityön tarpeen ja mahdollisuuksien osoittaminen kuntien vanhuspalveluissa sekä gerontologisen sosiaalityön kehittäminen rakenteellisen orientaation kautta. Mo Rayn ja Marjaana Seppäsen (2014) artikkeli ”Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma” on toiminut tämän tutkimuksen alkuperäisenä innoittajana. Kriittisen gerontologian traditio kannustaa vahvistamaan gerontologisen sosiaalityön rakenteellista työorientaatiota (Ray & Seppänen 2014, 235). Vanhuspalveluiden kehittämistarpeet tunnistetaan, mutta käytännössä ei puhuta rakenteellisesta kehittämisestä kuten tässä tutkimuksessa on tehty. Rakenteellinen orientaatio kehittämis- vaikuttamistyönä korostaa asiakasnäkökulmaa, ei niinkään yksilötasolla vaan asiakasryhmän tasolla.

Edellä on saatu käsitystä siitä, mitä rakenteellinen vanhustyö työorientaationa on niin sosiaalityön näkökulmasta kuin vanhustyön johtamisen näkökulmasta. Tarkastelu on saanut alkunsa *rakenteellisen sosiaalityön* orientaatioperustasta, mutta tässä tutkimuksessa on otettu käyttöön käsite *rakenteellinen vanhustyö*. Teoreettinen tarkastelu on pätevää, mikäli sillä tosiasiallinen yhteys käytäntöön (Horkheimer 1991, 5). Tässä tutkimuksessa rakenteellisen työn teorian tarkastelu, gerontologisen sosiaalityön ja vanhuspalveluiden käytännön näkökulmasta on osoittautunut kannateltavaksi, sillä sille löytyy tutkimuksen perusteella käytännöstä selkeää vastaavuutta. Teoreettinen tarkastelu toimii myös toisinpäin, eli osoittaa missä osa-alueissa käytäntöä tulisi pyrkiä kehittämään.

Tutkimuksessa lähtökohtainen ajatus on ollut, että vanhustyön johtajilla on erinomainen mahdollisuus rakenteellisen vanhustyön toteuttamiseen. Vanhustyön johtajan asema tarjoaa hyvän näköalapaikan sekä mahdollisuudet toimintaan ja kehittämiseen. Lainsäädännöllinen osaaminen, taloudellinen osaaminen sekä yhteiskunnallisen keskustelun

herättäminen ja keskusteluun osallistuminen ovat toki kaikkien (sosiaali)työntekijöiden tarvittavaa osaamista mutta erityisesti kyseistä ammattitaitoa odotetaan esimiehiltä.

Kun katsotaan kohti tulevaisuutta esimerkiksi väestörakenteen muuttumista ja käytettävissä olevia resursseja koskevan ennakointitiedon kautta, on tämän tutkimuksen myötä konkretisoitunut aiheen tutkimisen merkitys. Vanhuspalveluiden asiakaslähtöinen kehittäminen korostuu myös yhteiskunnallisessa ajassa, jossa taloudelliset arvot näyttäytyvät liian määräävinä. Vanhuspalveluiden sisältöä ja tasa-arvoisia mahdollisuuksia sekä vanhusmyönteisyyttä tulee kehittää.

Tutkimusprosessin keskeisin anti on ollut rakenteellisen työn käsitteen sisällöllinen jäsentyminen vanhuspalveluiden kontekstissa sosiaali- ja terveystieteellisen ajattelun yhdistymisen myötä. Tutkimusaihe syntyi rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön teoriaperustasta ja kohdentui haastatteluissa rakenteelliseksi työksi vanhuspalveluissa. Tutkimuksessa on alusta asti nähty vanhustenhuolto yhteisenä toimintakenttänä (kts. Rissanen & Lammintakanen 2011b, 24, 25) ja niin sosiaali- kuin terveystieteissäkin näkökulmana palveluiden kehittämisessä on pääsääntöisesti asiakaslähtöisyys. Lähestymistavat asiakaskunnan hyvinvointiin ovat tieteenalojen lähtökohtien erilaisuudesta johtuen erilaiset mutta niin sosiaali- kuin terveystieteissäkin on pyrkimys käsittää ihmisen hyvinvointi kokonaisvaltaisesti. Haastatteluiden myötä ymmärrettiin sosiaali- ja terveysalojen lisäksi laajemminkin poikkihallinnollisen rakenteellisen työn vaatimus.

Tutkimuksessa lähtökohtana on ollut rakenteellisen työn käytännön kuvaaminen vanhuspalveluiden kontekstissa. Rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyviksi tutkimustarpeiksi on ilmaistu juuri rakenteellisen työn käytännön tutkimus sekä rakenteellisen työn vaikuttavuutta koskeva tutkimus (esim. Muotka 2013, 76). Tässä tutkimuksessa tutkittiin kriittisen näkökulman kautta sosiaalityön ja vanhuspalveluiden rakenteellista työtä lähinnä kehittämis- ja vaikuttamisyhteistyön näkökulmasta. Tarkastelussa on ollut palvelujärjestelmän kehittäminen mutta myös sosiaalityön ammattikunnan ja toimintatapojen kehittäminen. Lisäksi kuvattiin vanhustyön johtajien rakenteellista käytäntöä ja konkreettisia rakenteellisia toimintamuotoja sekä näiden edellytyksiä kullakin toiminnantasolla, iäkkäiden asiakkaiden parissa, paikallistasolla sekä yhteiskunnan tasolla.

Rakenteellista sosiaalityötä koskeva keskustelu on saanut aina osakseen kritiikkiä siitä, onko kyseessä lopulta vain käsitteellinen konstruktio vailla yhteyttä käytännön konkretiaan (esim. Heikkilä 1990). Kriittisen teorian lähtökohtana on juuri teorian ja käytännön suhteen selventäminen (Huttunen & Heikkinen 2013, 3-4). Rakenteellisen työn periaatteet ja lähtökohdat ovat hyvin merkityksellisiä ja kannateltavia inhimillisen hyvinvoinnin näkökulmasta ja rakenteellinen työ voidaan nähdä tarpeellisena vastalauseena uusliberalistiselle, markkinahenkiselle, kilpailua ja taloutta painottavalle yhteiskunnalle. Rakenteellisella työllä vastataan koveneviin arvoihin ja pyritään ennaltaehkäiseviin ja kestävän kehityksen mukaisiin ratkaisuihin (kts. esim. Pohjola 2011, 214).

Huolimatta mielenkiintoisesta pohdinnasta marxismista ja radikaalista sosiaalityöstä, Mäntysaari (2009, 99) arvelee, että sosiaalityön tutkimuksessa olisi liioiteltu varsinkin 1980-luvulla sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden vaikuttamisen mahdollisuuksia sekä roolia yhteiskunnassa. Mäntysaari (2009, 99) toteaa: ”Todennäköistä on, että sosiaalityöntekijät eivät sittenkään ole keskeinen valtiollisen ”mikrovallan” tai sosiaalisen kontrollin toteuttamisen väline. Sosiaalityön päättyminen ei todennäköisesti näkyisi kapitalismin kriisiytymisenä.”

Sosiaalityön kokonaisvaltaisuuden näkökulmasta ei ole kuitenkaan järkevää keskittyä vain yksilötason työhön, vaan rakenteellisen sosiaalityön teoriaperustasta ilmenee perustelut sille, miksi laajemman yhteiskunnallisen vaikuttamisen tulee olla ja on aina ollutkin osa sosiaalityötä (esim. Viirkorpi 1990, 17). Luultavasti uusi sosiaalityöntekijäsukupolvi tulee olemaan aktiivinen ja uskoo vaikuttamisen mahdollisuuteen. Sosiaalityön asema ja rooli nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa ja toimintaympäristössä ei ole vakaa, vaan sosiaalityö tieteenalana ja toimintana joutuu kehittymään ja kohdentumaan tarpeita vastaaviksi sekä asiantuntevaksi osa-alueeksi, muiden yhteiskunnallisten osa-alueiden tavoin.

5.2.1 Rakenteellinen vanhustyö kehittämis- ja vaikuttamistyönä

Tutkimuksessa kysyttiin, ”*Miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön?*” Tutkimuksessa tarkasteltiin rakenteellista vanhustyötä osana pohjoissavolaisten vanhustyön johtajien työtä. Rakenteellisen työn käsite oli

poikkeuksetta tuntematon ja vieras haastateltaville ja moni koki haastattelun aiheen kiinnostavaksi mutta vaikeaksi. Myös kritiikkiä laadullista tutkimusotetta ja käsitteellistä tarkastelua kohtaan esitettiin. Kyseessä ei kuitenkaan ollut puhtaasti käsitteellinen ja teoreettinen tarkastelu, vaan tutkimuksen tarkoituksena on avata rakenteellisen vanhustyön käytäntöä kerätyn asiantuntija-aineiston avulla. Useimmat haastateltavista olivat orientoituneet haastatteluun tutustumalla tutkimussuunnitelmaan ja haastattelurunkoon etukäteen sekä etsimällä tietoa Internetistä rakenteellisen työn käsitteestä. Tällainen esiperehtyminen aiheeseen palveli tiedon saavuttamista haastatteluissa, varsinkin kun kyseessä oli ennestään tuntematon ja toisen tieteenalan piirissä ehkä toisenlaisia sisältöjä saava käsite.

Rakenteellinen sosiaalityö on siis yhteiskuntatieteellinen käsite, joka käsitteenä on vakiintunut vasta viime aikoina mutta työorientaationa tunnistettu Suomessa jo 1970-luvulta lähtien. Työorientaatiolla on yhteiskuntatieteissä useita rinnakkaiskäsitteitä mutta uudistuneessa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) käytetään käsitettä rakenteellinen sosiaalityö. Kaikki haastateltavat olivat terveystieteilijöitä, kuten ennakkoon oletettiinkin, joten siksi tutkimuksessa päädyttiin käyttämään yhteisen kielen löytämiseksi käsitteitä rakenteellinen vanhustyö tai yleisesti rakenteellinen työ.

Kriittisen teorian mukaisesti tässä tutkimuksessa pyrittiin yhdistämään teoriaa ja käytäntöä (kts. Huttunen & Heikkinen 2013, 2). Tutkimuksessa avattiin rakenteellisen työn käsitettä vanhuspalveluiden kontekstissa rakenteellisen vanhustyön käytäntöä kuvaamalla ja saatiin tulokseksi toimintamuotoja eri toiminnantasoilla. Vanhustyön johtajien työssä korostuviksi rakenteellisen vanhustyön toimintamuodoiksi määrittyivät strateginen tarkastelu, poikkihallinnollinen työskentely, muihin toimijoihin vaikuttaminen, keskustelun herättäminen ja tietotyö (Kuvio 7. ja Taulukko 6.). Tutkimuksessa vastattiin siten kritiikkiin, ettei ”rakenteellisella sosiaalityöllä käsitteellis-teoreettisena konstruktiona olisi empiiristä vastinetta” (Heikkilä 1990).

Vanhustyön johtajien työtapa painottuu strategiseen johtamiseen toimintaympäristöstä ja tehtävistä johtuen (katso esim. Niiranen 2012, 34 kuvio 2.). Analyysissa erotettiin rakenteellisia toimintamuotoja eri toiminnan tasoilla (Kuvio 5.) ja vanhustyön johtajien rakenteellinen käytäntö painottuu palveluiden toteuttamisen tasolle sekä yhteiskunnallisen vaikuttamisen tasolle. Tällä selittyy se, miksi rakenteelliseen työhön keskeisesti

kuuluva osallisuuden edistäminen ei vanhustyön johtajien rakenteellisen työn konkreettisissa toimintamuodoissa korostunut.

Tutkimuksessa rakenteellinen vanhustyö määrittyi pääosin vaikuttamis- ja kehittämistyöksi, jonka tavoitteena on positiivinen muutos palvelujärjestelmässä inhimillisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Osin rakenteellinen työ rinnastettiin strategiseen työskentelyyn, osin rakenteellinen vanhustyö määrittyi valtakunnallisen vanhustyön ohjauksen mukaiseksi toteuttamistyöksi eli paikallistason palvelujen mukauttamiseksi valtakunnallisia suosituksia tai lakia vastaaviksi. Viimeiseksi mainittu käsitys on lähtökohtaisesti ristiriidassa kriittisen teorian mukaisen ajattelun kanssa, jonka mukaan yhteiskunnallisiin funktioihin ei tule suhtautua itsestäänselvyyksinä ja automaattisesti noudatettavina (Horkheimer 1991, 23) mutta kuvastaa hyvin vanhustyön johtajan asemaa ja vaatimusten ristipainetta ylemmän johdon ja asiakaskunnan välissä (esim. Caldwell 2009, 74). Kriittisen lähestymistavan mukaan yhteiskunnalliset funktiot ovat myös kyseenalaistettavia ja olennaista on tarkastella suunnitelmallisempien ratkaisujen mahdollisuutta ja tavoitteiden järkevyyttä (Horkheimer 1991, 23.)

Vanhuspalveluiden jatkuva tavoitteellinen kehittäminen on tärkeää. Kehittämisellä tarkoitetaan muutoshakuista toimintaa palveluiden tuottamisen tasolla, yksilö-, ryhmä-, työyhteisö- ja organisaatiotasolla. Kehittämisen tavoitteena on ”saada aikaan muutoksia, joilla on merkitystä vanhuksille tarjottaviin palveluihin. Kehittämistyön avainalueita vanhustyössä ovat organisaatioiden ja työyhteisöjen kulttuurin muutokset, palvelujen ja niiden sisällön kehittäminen, asiakkaiden ja omaisten yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen sekä toiminnan taloudellisuuden ja tuloksellisuuden kehittäminen.” (Koskinen ym. 1998, 260.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisessä pyritään tietoon perustuvaan kehittämiseen. Tiedolla tarkoitetaan kokemustietoa, tutkimustietoa ja arvotietoa. Näyttöön perustuva ajattelu ja toiminta – ”evidence based practice” - on vahvaa. (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 34.) Myös erilaisiin päätöksentekotilanteisiin vaikuttavat tutkimustieto, kokemus ja tapaukseen liittyvä faktatieto (Mäntysaari 2015). Vastaava vaatimus tutkimusnäyttöön perustuvasta toiminnasta koskee myös johtamista, puhutaan ”evidence-based managementista” (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 35, Briggs & McBeath 2009, 242). Johtamisessa on olennaista tutkimustiedon, asiantuntijakokemuksen ja muu-

toskohteen tilanneymmärryksen yhdistäminen siten, että palvelutuotannossa pystytään toteuttamaan parhaita mahdollisia käytäntöjä ja toimenpiteitä. (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 34.)

Sosiaalihuoltolain 1301/2014 7§ rakenteellisesta sosiaalityöstä osoittautui tutkimuksessa lähes tuntemattomaksi haastateltaville. Osin tätä selittää ns. vanhuspalvelulain (980/2012) keskeisyys vanhuspalveluissa nykyisin ja myös se, ettei vanhuspalveluiden johdon professio eikä koulutustaustakaan tämän tutkimuksen haastateltavien keskuudessa ollut yhteiskunta- tai sosiaalitieteisiin perustuva. Yhdessä haastattelussa lain kohta luettiin yhdessä läpi ja niin olisi kannattanut muissakin haastatteluissa tehdä. Ymmärrys lain kohdasta saattoi jäädä haastatteluissa avoimeksi ja liian suppeaksi haastattelijan tuotua haastattelulomakkeessa lain kohdasta esiin vain tiedon tuottamisen vaateen ja vaateen sosiaalityön osallisuudesta kuntapalveluiden suunnittelussa ja päätöksenteossa. Lain kohdan sisältö on kyseistä määrittelyä laajempi.

Haastatteluiden kautta haluttiin kuitenkin tarkastella, kuinka rakenteellinen sosiaalityö käytännössä ilmenee vastaajien näkökulmasta. Samalla haluttiin lisätä tietoisuutta tällaisesta sosiaalityön orientaatiosta, jonka kautta on mahdollista käydä yhteismitallisempaa moniammatillista keskustelua sosiaali- ja terveydenhuollon ja muidenkin hallinnonalojen kesken vanhuspalveluiden kehittämiseen liittyen.

Johtajan rooli kehittämistoiminnassa on keskeinen ja hän pystyy vaikuttamaan kehittämistoiminnan suuntaamiseen, millä resursseilla kehitetään ja miten muilta opitaan. Koska pienten kuntien omat resurssit ovat vähäisempiä, kehittämistoiminnan kannalta tärkeitä ovat alueelliset kehittämis- ja osaamisverkostot esimerkiksi sosiaalialan osaamiskeskusten organisoimina (Rissanen & Lammintakanen 2011b, 35, 36). Yhteistoiminnan merkitys korostui myös tässä tutkimuksessa. Rakenteellista työtä lähestyttiin haastatteluissa myös moniammatillisten yhteistyöverkostojen kautta. ISOn Pohjois-Savon vanhustyön foorumin kaikki haastateltavat olivat kokeneet erittäin hyväksi moniammatilliseksi yhteistyöverkostoksi, ja kyseisessä foorumissa oli ollut myös sosiaalityön edustus. Foorumissa oli avattu sosiaalista näkemystä ja gerontologista sosiaalityötä vanhustyön toimijoille. Vanhuspalveluiden yhteistä verkostoa kaivataan ja odotuksia kohdistuu muiden verkostojen puuttuessa lähinnä PoSoTen suuntaan, jonka toiminta on viime aikoina ollut kuitenkin aika abstraktia ja hiljaista.

Pelkkä sosiaalityön edustus moniammatillisessa toimijaverkostossa ei tarkoita suoraan sosiaalisen näkökulman näkymistä työskentelyssä. On eri asia, kuinka sosiaalityön ääni yhteistyössä tuodaan esiin, kuuluu tai otetaan huomioon. Sosiaalisen näkökulman esiin saaminen on siis haasteellista, vaikka sosiaalityön edustusta rakenteellisella tasolla työskenneltäessä olisikin. Tähän vaikuttaa se, että terveydenhuoltoa arvostetaan kulttuurissamme hyvin vahvasti ja vanhustyönkin arvostus on kohonnut nimenomaan vanhustyön medikalisoitumisen kautta. Myös sosiaalityöntekijöiden oma asenne ja toiminta vaikuttavat.

Vanhustyön johtajien vastauksista ilmeni, että sosiaalinen näkökulma kokonaisvaltaisessa ihmisen hyvinvoinnin tarkastelussa on tärkeä. Vanhuspalveluiden muut toimijat yrittävät omista lähtökohdistaan kannatella myös sosiaalista näkökulmaa terveydenhuoltopainotteisessa vanhustyössä sosiaalityön puuttuessa tai sen käytännön vähäisestä roolista johtuen. Keskeinen kysymys on siis se, kuka nostaa ja kannattelee sosiaalista näkökulmaa ja millä menestyksellä, jos ei sosiaalityön edustajat itse?

Tutkimuksessa saatiin kuvaa siitä, millainen sosiaalityön asema on vanhuspalveluissa yleisesti sekä rakenteellisen kehittämisen ja vaikuttamisen tasolla. Tutkimuksessa kuvataan sosiaalityön mahdollisuuksia vanhuspalveluissa ja sosiaalityön tuomaa lisäarvoa ikääntyneiden hyvinvoinnin tukemiseen ja edistämiseen vanhustyön johtajien arvioimana. Tutkimuksessa lähtökohtana on ollut avoimuus, rehellisyys ja kriittisyys tieteiden väliseen keskusteluun yhteistyöstä oppimisen, kehittymisen ja palveluiden tarkoituksenmukaisuuden ja asiakkaiden tarpeisiin vastaavuuden näkökulmasta. Sama asenne ja positiivinen suhtautuminen oli pääsääntöisesti myös haastateltavilla, ja eräs haastateltava kiteyttikin haastattelun lopussa eri tieteenaloihin perustuvien ammattien välisen yhteistyön merkityksen ja oppimisen seuraavasti:

> ”*Ja toisekseen sit myöskin ihan senkin aattelen, että aina niinkun tämmöisessä moniammatillisessa työssä, siinähän on semmoinen oppiminen, toinen oppii aina toiselta, tai niinkun tavallaan se, hoitotyöntekijöiden ammattitaito kasvaa, kun he oppis sieltä sosiaalityöntekijöiltä ja päinvastoin. Se on aina tämmöinen, kaikki työryhmät, missä istuu eri alan osaajia, nehän on niinkun hirmu virkistäviä pääkopalle. Että oppii paljon uusia asioita, paljon enempi kuin istuessa homogeenisessa ryhmässä, jossa kaikki puhuu samaa kieltä.*” (H6)

Tutkimuksessa erityisen kiinnostavaa saavutettua tietoa ovat vanhustyön johtajien esiin tuomat odotukset rakenteelliselle gerontologiselle sosiaalityölle. Näkökulma on tärkeä sosiaalityön kehittymisen kannalta, tässä tutkimuksessa gerontologisen sosiaalityön kontekstissa. Sinänsä tutkimuksessa on jo arvokasta, että tutkijalle toisen ammattikunnan edustajana on uskallettu esittää kriittisiä näkökulmia ja kehittämisehdotuksia. Siitäkin huolimatta, että yhdessä tapauksessa alkuun mainittiin, että ei ole mitään odotuksia sosiaalityölle ja toisessa tapauksessa, että ei haluaisi moittia oman kuntansa kokemuksen perusteella. Tavoitteena on kuitenkin yhteisen asiakasryhmän asioiden edistäminen ja työskentelyn osapuolien ammattitaidon kehittäminen yhteisten työskentelyprosessien edistämiseksi, joten haastateltavia tarvittaessa rohkaistiin puhumaan asioista siten, kuin ne käytännössä heille näyttäytyvät.

On huomioitava, että kyseessä on sosiaalityön ammattikunnan ulkopuolinen näkemys. Silti sosiaalityön sisällä voi pohtia, onko kyseisissä asioissa kehittymisen varaa. Tulokset ovat yleistettävissä laajemminkin sosiaalityötä ajatellen. Tutkimuksessa tarkastellaan kriittisellä otteella vanhuspalveluiden yhteiskunnallista kontekstia ja kyseenalaistetaan yhteiskunnallisesti ohjattuja, vallitsevia toiminnantapoja mutta kriittinen katse ulottuu myös omaan professioon. Sosiaalityö nuorena tieteenalana on kehittynyt ja kehittyy jatkuvasti. Rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön kautta on mahdollisuus vastata vanhustyön johdon sosiaalityön ammattikuntaa koskevaan yhteistyöhön ja työtapaan liittyviin odotuksiin, sillä rakenteellisen orientaation näkökulma, lähtökohdat ja toimintatapa ovat varsin samansuuntaisia esitettyjen odotusten kanssa.

Sosiaalityön aseman vahvistumiseksi vanhuspalveluissa on kuitenkin paljon tehtävää. Haastateltavien kunnissa sosiaalityössä painopisteet ovat muualla, kuin gerontologisessa sosiaalityössä. Olennainen kysymys on siis myös, kuinka sosiaalityö itse mieltää roolinsa vanhuspalveluissa.

Mistä johtuvat sosiaalityön ja vanhuspalveluiden yhteistyön haasteellisuudet rakenteellisen tason vanhustyössä? Haastatteluaineisto ilmensi aikaisempien tutkimusten tapaan sosiaalityön vähäisyyttä vanhuspalveluissa, eli rakenteellista yhteistyötä ei juuri ole ollut. Tässä tutkimuksessa vanhustyön johtajien haastatteluiden kautta ilmeni näkökulma, että sosiaalityön toiminta- ja ajattelumallit eivät ole perinteisesti olleet yhteismitallisia vanhustyön kehittämisen kanssa, sillä sosiaalityössä on keskitytty lähinnä asiakastason

työhön ja kehittämiseen. Rakenteellisessa gerontologisessa sosiaalityössä on kuitenkin mahdollisuus tällaiseen ”yhteismitallisuuteen”.

5.2.2 Kohti vanhuspalveluiden vaikuttavuuskeskustelua

Yhtenä haastattelun teemana oli rakenteellisen vanhustyön vaikuttavuus ja teemaa lähestyttiin tarkentavien alakysymysten avulla (kts. Liite 3), joiden tarkoitus oli muodostaa jatkumo työskentelyn lähtökohtien ja tavoitteiden välille. Haluttiin siis muodostaa käsitys vanhuspalveluihin liittyvistä ajankohtaisista muutoksen tarpeista ja myös tavoittaa vanhustyön johtajien näkemys tavoiteltavasta toiminnasta ja päämäärästä.

Tutkimuksen vaikuttavuutta koskeva haastatteluosio oli kieltämättä hyvin haastava, koska itsessään vaikuttavuuden käsitteen hahmottaminen ja käytännön aukaiseminen on vaikeaa. Sen lisäksi haastateltavat joutuivat suhteuttamaan vaikuttavuus-ajatteluun tässä tutkimuksessa muodostettua ja käytännön kentällä vielä olematonta käsitystä orientaatiosta rakenteellinen vanhustyö. Haastateltavat ottautuivat haasteeseen kuitenkin kiitettävästi.

Haastattelussa aihetta lähestyttiin tutkimuksen toteutuksessa käsitteen *rakenteellisen vanhustyön vaikuttavuus* kautta. Analyysissa havaittiin, että yksinkertaisesti voidaan käyttää käsitettä *vanhuspalveluiden vaikuttavuus*. Eronteko rakenteellisen tason ja toteuttamisen tason vaikuttavuudelle ei näyttäisi olevan edes oleellinen, sillä tarkastelu on joka tapauksessa rakenteellista palvelujärjestelmästä puhuttaessa, näkökulma on kehittämisessä, vaikuttamisessa ja vaikuttavuudessa.

Vanhustyön johtajien sosiaalityölle asettamien odotusten (Taulukko 3.) mukainen työ olisi vaikuttavaa rakenteellista sosiaalityötä vanhuspalveluissa. Lisäksi tutkimuksen tulokset kuvailivat yleisesti, millaista on tai ei ole vaikuttava rakenteellinen vanhustyö (luku 4.2.4 sekä Liite 5). Analyysissa ilmeni, että yhteiskunnallinen vaikuttavuus ymmärretään lähinnä taloudellisena vaikuttavuutena mutta tavoitteena tulisi olla, vanhustyön yhteiskunnallinen vaikuttavuus ilmenisi taloudellisten kysymysten lisäksi myös kulttuurissa, asenteiden muuttumisessa positiivisemmiksi ja ymmärryksen lisääntymi-

sessä esimerkiksi sosiaalisesta vanhenemisesta ja sosiaalisen merkityksestä ihmisen kokonaishyvinvoinnissa.

Haastateltavien näkemykset vaihtelivat sen suhteen, kuinka keskeistä vaikuttavuuskeskustelu heidän mielestään on vanhuspalveluissa ollut. Osan mukaan vaikuttavuudesta vanhuspalveluissa puhutaan ja osan mukaan ei puhuta. Se, että vanhuspalveluissa vaikuttavuudesta ei juuri puhuta, johtuu haastateltavien mukaan siitä, että vaikuttavuuskeskustelua ei ole mielletty vanhuspalveluissa oleelliseksi. Vaikuttavuus-keskustelu mielletään enemmänkin lastensuojeluun ja perhetyöhön liittyväksi, vanhustyössä puhutaan enemmän tehokkuudesta. Aineistossa esiintyi kysymys, että mikäli vaikuttavuudesta vanhustenhuollossa puhutaan (paljonkin), ymmärretäänkö mitä se tarkoittaa, miten vaikuttavuutta tehdään ja arvioidaan? Onko ylipäätään mitään konkreettista tuotu esille? Henkilöstölle puhutaan työn tehostamisen näkökulmasta. Lisäksi puhutaan sillä tavalla, että tarkastellaan, onko toiminnalla ollut vaikutusta, vaikuttaako se mihinkään, esimerkiksi säästönä johonkin toiseen kohtaan.

5.3 Tutkimuksen keskeinen sanoma ja havaitut jatkotutkimuksen tarpeet

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli kehittää ajattelua gerontologisesta sosiaalityöstä rakenteellisen orientaation kautta. Tutkimuksen toteutuksessa herätettiin keskustelua sosiaalityön kehittämisen näkökulmasta. On huomioitava, että kyseessä on sosiaalityön ammattikunnan ulkopuolinen näkemys. Silti sosiaalityön sisällä voi pohtia, onko vanhustyön johtajien esiin nostamissa, sosiaalityötä koskevissa odotuksissa (Taulukko 3.) kehittymisen varaa. Tulokset ovat yleistettävissä laajemminkin rakenteellista sosiaalityötä ajatellen.

Tutkimuksessa arvioidaan kriittisellä otteella vanhuspalveluiden yhteiskunnallista kontekstia ja kyseenalaistetaan yhteiskunnallisesti ohjattuja, vallitsevia toiminnantapoja mutta kriittinen katse ulottuu myös omaan professioon. Sosiaalityö nuorena tieteenalana on kehittynyt ja kehittyy jatkuvasti. Rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön kautta on mahdollisuus vastata vanhustyön johdon sosiaalityön ammattikuntaa koskevaan yhteistyöhön ja työtapaan liittyviin odotuksiin, sillä rakenteellisen orientaation näkökulma, lähtökohdat ja toimintatapa ovat varsin samansuuntaisia esitettyjen odotusten kanssa.

Tutkimuksen edetessä sosiaali- ja terveystieteiden välisen keskustelun kautta vanhuspalveluiden kehittämisestä asiakasnäkökulmasta, ymmärrettiin myös oman tieteenalan ylittävän ajattelun merkitys.

Tutkimuksessa herätetään keskustelua rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksien huomaamisesta ja sosiaalisen osaamisen hyödyntämisestä vanhuspalveluissa. Haastatteluiden kautta lisättiin osaltaan tietoutta yhteiskuntaan laajemmin vaikuttamaan pyrkivästä, kokonaisvaltaisesta sosiaalityön orientaatiosta.

Otettaessa osaa taloudelliseen keskusteluun, kestävän kehityksen ja sosiaalitaloudellisen näkökulman mukaan pitkäkestoista kustannusvaikuttavuutta olisi haettava juuri ennaltaehkäisevän toiminnan kautta, mitä rakenteellinen vanhustyö on. Liian usein keskitytään lähinnä välittömiin kustannusvaikutuksiin, haetaan säästöjä esimerkiksi leikkaamalla etuuksia tai vähentämällä palveluja mutta ei ajatella, millaisia inhimillisiä vaikutuksia tällaisella toiminnalla tulee olemaan ja että ongelmat kasaantuessaan odottavat tulevaisuudessa aiheuttaen lopulta suuremmat kustannukset, kuin mitä ennaltaehkäisevästi satsatessa olisi aiheutunut. Kustannukset ovat kyllä taloudellisia, mutta ennen kaikkea inhimillisiä menetyksiä yksilöiden elämänkulussa hyvinvoinnin, terveyden ja tasavertaisten mahdollisuuksien suhteen. Tämä näkökulma on syytä pitää mielessä, kun pohditaan, miltä arvopohjalta muutoksia tehdään ja mihin suuntaan haluamme yhteiskuntaamme kehittää.

Spesifimpi tutkimus rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön tietoperustan ja käytännön kehittämiseksi edellyttäisi tutkimusta rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön käytännöistä vanhussosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Yksi mielenkiintoinen tutkimuskohde sosiaalityön ja vanhuspalveluiden rajapinnasta olisi yhteistyön toimivuuden edellytykset ja esteet, niin käytännön työssä kuin kehittämis- ja vaikuttamisyhteistyön tasolla. Lisäksi ikäihmisten osallisuutta ja sen tukemista sekä vanhuspalveluiden vaikuttavuutta tulisi tutkia jatkossa, varsinkin inhimillisen vaikuttavuuden näkökulmasta.

LÄHTEET

Ahonen, Sirkka. 1994. ”Fenomenografinen tutkimus”. Teoksessa *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*, Syrjälä, Leena, Sirkka Ahonen, Eija Syrjäläinen & Seppo Saari. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 113–160.

Airaksinen, Timo. 1987. *Moraalifilosofia*. Toinen painos 1988. Porvoo: WSOY.

Alastalo, Marja & Maria Åkerman. 2010. ”Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä”. Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Ruusuvuori, Johanna, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 372–392.

Alasuutari, Pertti. 2001. *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.

Anttonen, Anneli & Liina Sointu. 2006. *Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa.* Stakes. Hyvinvointivaltion rajat -hanke. Helsinki: Edita Prima Oy.

Briggs, Harold E. & Bowen McBeath. 2009. “Evidence-Based Management: Origins, Challenges, and Implications for Social Service Administration”. *Administration in Social Work*, 33:3, 242-261. Can be read: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03643100902987556. (Read 10.4.2016.)

Caldwell, Raymond. 2009. ”Change from the middle? Exploring middle manager strategic and sensemaking agency in public services.” In the book *Managing Organizational Change in Public Services. International issues, challenges and cases*, ed. by Todnem, Rune & Calum, Macleod. London: Routledge, p. 74–96.

Erath, Peter. 2010. *Social work theories*. Luennot 22.–24.2.2010. Sosiaalityön teoria 1 - opintojakso. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.

Gal, John & Idit Weiss-Gal, ed. by. 2013. *Social Workers Affecting Social Policy. An international perspective on policy practice*. Great Britain: The Policy Press.

Guba, G. Egon & Yvonna S. Lincoln. 2004. “Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences”. In the book *The Sage Handbook of Qualitative Research. Third* Edition, ed. by Denzin, Norman K. & Yvonna, S. Lincoln. Thousand Oaks: SAGE, 191–215.

Healy, Karen. 1999.”Power and activist social work”. In the book *Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives*, ed. by. Pease, Bob & Jan, Fook. London: Routledge, 115–134.

Heikkilä, Matti. 1990. ”Saatteeksi”. Teoksessa *Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet*, Viirkorpi, Paavo. Sosiaalihallituksen julkaisuja 17/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Heinonen, Jari. 2014. ”Rakenteellinen sosiaalityö muutoksessa ja muuttajana”. Teoksessa *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*, toim. Pohjola, Anneli; Merja, Laitinen, Merja & Marjaana, Seppänen. Kuopio: UNIpress, s. 37–63.

Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes & Paula Sajavaara. 2005. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Horkheimer, Max. ”Traditionaalinen ja kriittinen teoria”. Teoksessa *Järjen kritiikki*, Adorno, Theodor W., Max Horkheimer & Herbert Marcuse. Suom. ja toim. Kotkavirta, Jussi. Tampere: Vastapaino, 5-58.

Huttunen, Rauno & Hannu L.T. Heikkinen. 2013. *Kriittinen teoria ja toimintatutkimus*. Luettavissa: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30544060/KRIITTINEN_TEORIA_JA_TOIMINTATUTKIMUS.pdf . Dokumentti luotu 7.2.2013. Luettu 21.1.2016. Julkaistu alunperin teoksessa: *Siinä tutkija missä tekijä: toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*, 1999, toim. Heikkinen, Hannu, Rauno Huttunen & Pentti Moilanen. Jyväskylä: Atena, 155–186.

Ife, Jim. 1999. “Postmodernism, critical theory and social work”. In the book *Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives*, ed. by. Pease, Bob & Jan, Fook. London: Routledge, 211–223.

Kaarakainen, Minna & Vuokko Niiranen. 2010. ”Vanhusten palvelut”. Teoksessa Kaarakainen, Minna, Vuokko Niiranen & Juha Kinnunen, toim. *Rakenteet muuttuvat – mihin suuntaan? Sosiaali- ja terveyspalvelut Paras-hankkeessa. Lähtötilanteen kartoitus.* Paras-ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro 6. Acta nro 219. Helsinki: Itä-Suomen yliopisto ja Suomen Kuntaliitto, 69–97.

Kaarakainen, Minna, Vuokko Niiranen & Juha Kinnunen, toim. 2010. *Rakenteet muuttuvat – mihin suuntaan? Sosiaali- ja terveyspalvelut Paras-hankkeessa. Lähtötilanteen kartoitus.* Paras-ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro 6. Acta nro 219. Helsinki: Itä-Suomen yliopisto ja Suomen Kuntaliitto.

Kairala, Maarit, Sanna Lähteinen & Laura Tiitinen. 2012. *Rakenteellisen sosiaalityön näkökulman vahvistaminen sosiaalityön opetuksen käytäntöyhteydessä.* PowerPoint -esitys. Lapin yliopisto. Luettavissa: http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=1f5ae8f3-56a7-42fc-b011-7a35f11db5b6. (Luotu 10.12.2012. Luettu 13.10.2015.)

Kananoja, Aulikki. 1997. *Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti.* STAKES Raportteja 211. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:8. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kananoja, Aulikki, Vuokko Niiranen & Harri Jokiranta. 2008. *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteisvastuuta.* Jyväskylä: PS-kustannus.

Kananoja, Aulikki, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki, toim. 2010. *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Kananoja, Aulikki, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki, toim. 2011. *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Koskinen, Simo. 1993. *Sosiaalityö vanhusten parissa. Review-tutkimus gerontologisen sosiaalityön muotoutumisesta*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 17. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Koskinen, Simo. 1994. *Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena*. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.

Koskinen, Simo, Leena Aalto, Sinikka Hakonen & Eeva Päivärinta. 1998. *Vanhustyö*. Vanhustyön keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Koskinen, Simo. 2008. ”Gerontologinen sosiaalityö”. Teoksessa *Gerontologia*, toim. Heikkinen, Eino & Taina Rantanen. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 436–448.

L 980/2012. Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista.

L 410/2015. Kuntalaki.

L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki.

Lammintakanen, Johanna & Sari Rissanen. 2011a. ”Politiikka ja strategia sosiaali- ja terveysjohtamisessa”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 39–58.

Lammintakanen, Johanna & Sari Rissanen. 2011b. ”Sosiaali- ja terveysjohtaminen 2020-luvulla”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 259–269.

Metsämuuronen, Jari (toim.) 2006. *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: INTERNATIONAL METHELP KY.

Mullaly, Bob. 2007. *The New Structural Social Work*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press.

Muotka, Henri. 2013. *Rakenteellinen sosiaalityö - joko nyt olisi aika? Käsiteanalyyttinen kirjallisuuskatsaus rakenteelliseen sosiaalityöhön Suomessa.* Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.

Mäntysaari, Mikko. 2009. ”Marx sosiaalityön tutkimuksessa”. Teoksessa *Sosiaalityö ja teoria*, toim. Mäntysaari, Mikko, Anneli Pohjola & Tarja Pösö. Jyväskylä: PS-kustannus, 85–108.

Mäntysaari, Mikko 2015. Sosiaalityön vaikuttavuus. Videovälitteinen luento 28.9.2015. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto. Rakenteellinen ja vaikuttava sosiaalityö -opintojakso. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.

Niiranen, Vuokko, Riitta Seppänen-Järvelä, Merja Sinkkonen & Pirkko Vartiainen. 2010. *Johtaminen sosiaalialalla.* Helsinki: Gaudeamus.

Niiranen, Vuokko. 2011. ”Moniammatillisten verkostojen johtaminen”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 129–143.

Niiranen, Vuokko. 2012. ”Sosiaalijohdon työn strategisuus ja moniulotteisuus”. Teoksessa *Sosiaalitoimen johtajat kunnissa. Acta nro 234*, toim. Niiranen, Vuokko & Markku Hänninen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Luettavissa: http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=2687. (Luettu 9.4.2016.)

Niiranen, Vuokko. 2013. ”Sosiaali- ja terveyspalvelujen ohjausympäristöt ja ohjausmekanismit”. Teoksessa Ollila, Seija & Harri Raisio toim. *Hyvinvointipalvelut muuttuvassa toimintaympäristössä.* Vaasan yliopisto, 207–215. Luettavissa: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-444-5.pdf. (Luettu 3.2.2016.)

Närhi, Kati. 2015. *Rakenteellinen sosiaalityö vaikuttamisen välineenä*. Videovälitteinen luento 28.9.2015. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto. Rakenteellinen ja vaikuttava sosiaalityö -opintojakso. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.

Paasio, Petteri. 2003. *Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla*. Stakes, FinSoc Työpapereita 3/2003. Luettavissa: http://www.julkari.fi/handle/10024/77070. (Luettu 10.4.2016.)

Payne, Malcolm. 2005. *Modern Social Work Theory*. Third Edition. Hampshire: Palgrave.

Pease, Bob & Jan Fook. 1999. “Postmodern critical theory and emancipatory social work practice”. In the book *Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives*, ed. by. Pease, Bob & Jan, Fook. London: Routledge, 1–22.

Pekkarinen, Elina & Maria Tapola-Haapala. 2009. “Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon”. Teoksessa *Sosiaalityö ja teoria*, toim. Mäntysaari, Mikko, Anneli Pohjola & Tarja Pösö. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.

Pohjois-Savon liitto. 2016. *Internet-sivut*. Luettavissa: http://www.pohjois-savo.fi/. (Luettu 9.4.2016.)

Pohjola, Anneli. 2011. ”Rakenteellisen sosiaalityön aika”. Teoksessa *Sosiaalisesti kestävä kehitys*, toim. Pohjola, Anneli & Riitta Särkelä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 207–224.

Pohjola, Anneli, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) 2014. *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Kuopio: UNIpress.

Pohjola, Anneli 2014. ”Rakenteellisen sosiaalityön peruslähtökohtia ja viitekehyksiä”. Teoksessa *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*, toim. Pohjola, Anneli, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen. Kuopio: UNIpress, s. 16–36.

Rajavaara, Marketta. 2007. *Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen.* Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Luettavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/3290/RajavaaraVaikuttavuusnetti.pdf. (Luettu 10.4.2016.)

Raunio, Kyösti. 2000. *Sosiaalityö murroksessa*. Tampere: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti. 2004. *Olennainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.

Ray, Mo & Marjaana Seppänen. 2014. ”Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma”. Teoksessa *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen* vuosikirja 2014, toim. Pohjola, Anneli, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen. Kuopio: UNIpress, s. 234–249.

Rehula, Juha. 2015. Perhe- ja peruspalveluministerin puheenvuoro *Mihin Sotea viedään*?' Kuopion Hyvinvointitutkimuskeskus KWRC:n yleisöseminaarissa "Uutta rakentamassa? - Savon sosiaali- ja terveyspalveluiden tulevaisuus. 6.10.2015. Kuopio.

Rissanen, Sari & Anneli Hujala. 2011. ”Sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisen lähtökohdat”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 81–104.

Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. 2011a. ”Johdanto”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 10–12.

Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. 2011b. ”Sosiaali- ja terveydenhuolto johtamisympäristönä”. Teoksessa *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*, toim. Rissanen, Sari & Johanna Lammintakanen. Helsinki: WSOYpro Oy, s. 15–38.

Salminen, Ari. 2011. *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin.* Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4. Vaasa: Vaastan yliopisto. Luettavissa: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf. Luettu 6.12.2015.

Seppänen, Marjaana. 2010. ”Gerontologinen sosiaalityö”. Teoksessa *Sosiaalityön käsikirja*, toim. Kananoja, Aulikki, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki. Helsinki: Tietosanoma Oy, 214–226.

Seppänen, Marjaana. 2015. *Pohdintoja gerontologisen sosiaalityön vaikuttavuudesta.* GeroMetron vaikuttavuusseminaari 21.10.2015. Helsinki. Dia-sarja luettavissa: http://www.slideshare.net/Socca_osaamiskeskus/pohdintoja-gerontologisen-sosiaalityn-vaikuttavuudesta-marjaana-seppnen-21102015. (Luettu 10.4.2016.)

STM. 2008. *Ikäihmisten palvelujen laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3. Helsinki.

STM. 2013. *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettavissa: http://www.julkari.fi/handle/10024/110355. (Luettu 21.1.2016.)

STM. 2015. *Sosiaalihuoltolaki - soveltamisopas 2015*. Sosiaali- ja terveysministeriö 18.6.2015. Luettavissa: http://stm.fi/documents/1271139/1352015/Sosiaalihuoltolain+soveltamisopas.pdf/cb12a5c4-9bfa-4983-adf6-94ca18815f1b. (Luettu 7.10.2015.)

THL 2014. *Ikääntymispolitiikka*. Luettavissa: https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/tavoitteet-ja-keinot/hyvinvointipolitiikan-osa-alueita/ikaantymispolitiikka. Päivitetty 28.11.2014. (Luettu 21.1.2016.)

THL. 2015. *Hyvinvointipolitiikka*. Luettavissa: https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/tavoitteet-ja-keinot. Päivitetty 3.9.2015. (Luettu 21.1.2016.)

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Turtio, Taina. 2005. *Kuntien vanhustyön johtaminen*. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, terveyshallinnon ja -talouden laitos, terveyshallintotiede Kuopion yliopisto.

Töttö, Pertti. 1982. *Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismin kritiikistä ja yhteiskuntatieteiden metodologiasta.* Sarja A: 55/1982. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto.

Vaarama, Marja. 2015. *Vaikuttavuus ikäihmisten palveluissa – käsite, mittaaminen ja empiirisiä esimerkkejä*. GeroMetron vaikuttavuusseminaari Helsinki 21.10.2015. Diasarja luettavissa: http://www.slideshare.net/Socca_osaamiskeskus/vaikuttavuus-ikihmisten-palveluissa-ksite-mittaaminen-ja-empiirisi-esimerkkej-marja-vaarama-21102015. (Luettu 10.4.2016.)

Valtioneuvosto. 2015. *Hallitus päätti sote-uudistuksen jatkosta ja itsehallintoalueista*. Valtioneuvoston viestintäosaston tiedote 591/2015 9.11.2015. Luettavissa: http://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/hallitus-paatti-sote-uudistuksen-jatkosta-ja-itsehallintoalueista?_101_INSTANCE_3wyslLo1Z0ni_groupId=10616. (Luettu 3.4.2016.)

Viirkorpi, Paavo. 1990. *Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet*. Sosiaalihallituksen julkaisuja 17/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Vilkko-Riihelä, Anneli. 1999. *Psyyke. Psykologian käsikirja*. Helsinki: WSOY.

LIITTEET (5)

LIITE 1 Saatekirje haastateltaville

Hei,

olen Susanna Huupponen, sosiaalityön pääaineopiskelija Itä-Suomen yliopistosta, Kuopiosta. Teen pro gradu -tutkielmaani aiheesta ”Vanhustyön strateginen johtaminen – rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma”. Professori Sari Rissanen on pääohjaajani ja YTT Riitta-Liisa Kinni toimii toisena ohjaajanani.

Tutkimustehtäväni on vanhustyönjohtajien rakenteellisen työn tarkastelu osana strategista johtamista. Tutkielmassani suhteutan tarkasteluni rakenteelliseen gerontologiseen sosiaalityöhön, sekä sosiaalityön kriittiseen teoriaan. Tutkielmani keskeisiä käsitteitä ovat: vanhustenhuolto, lähijohto, strateginen johtaminen, rakenteellinen gerontologinen sosiaalityö, työorientaatio ja vaikuttavuus.

Tutkielmani on laadullinen, johon kerään asiantuntija-aineistoa haastattelemalla Pohjois-Savon kunnista vanhustyönjohtajia/hoivajohtajia. Ystävällisesti lähestyn Teitä, että osallistuisitteko pro gradu -tutkielmaani haastateltavana, asiantuntijana? Näkemyksenne ja kokemuksenne rakenteellisen vanhustyön käytännöstä olisivat erittäin arvokkaita tutkielmani toteutuksen kannalta.

Rakenteellista sosiaalityötä on Suomessa tutkittu lähinnä käsitteellisesti, sisällöllisesti ja historiallisesti, enemmän tutkimusta kaivataan käytännön toteutuksesta ja vaikuttavuudesta. Aihe on ajankohtainen yhteiskunnan rakennemuutoksesta johtuen, myös kuntakenttä on isossa muutoksessa. Mitä tämä merkitsee vanhuspalvelujärjestelmän kannalta? Mitä mahdollisuuksia ja velvoitteita vanhuspalvelujärjestelmän kehittämiseen tässä muutoksessa on? Myös uudistunut sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 7§) velvoittaa kuntia toteuttamaan rakenteellista sosiaalityötä.

Teemahaastattelut on tarkoitus tehdä marras- ja joulukuun aikana 2015. Joitakin haastatteluja on mahdollista tehdä vielä tammikuun 2016 aikana. Tarjoan kaksi vaihtoehtoista tapaa osallistua: joko a) kasvokkainen haastattelu tai b) puhelinhaastattelu. Molemmissa tapauksissa haastattelu nauhoitetaan. Haastattelun arvioitu kesto on 1-1,5h. Ennen haas-

tattelua lähetän Teille teemahaastattelun rungon, jolloin Teillä on halutessanne mahdollisuus tutustua ja orientoitua haastatteluhetkeen etukäteen.

Korostan, että suostumuksenne haastatteluun on vapaaehtoista. Käsittelen ja säilytän haastatteluaineistoa huolellisesti ja luottamuksellisesti, nauhoitetut haastattelut litteroin sisällöllisesti ja tarkoituksenmukaisin osin. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen nauhoitetut haastattelut tuhotaan. Litteroitu aineisto ei tule sisältämään tunnistetietoja, myöskään kunnan nimeä ei tulla tutkimuseettisistä syistä paljastamaan pro gradussa. Sen sijaan käsittelen raportissani ”Pohjois-Savon kuntia”.

Mikäli suostutte haastateltavakseni, allekirjoitattehan oheisen sopimuksen haastatteluun osallistumisesta ja suostumuksesta haastattelumateriaalin käyttöön tässä pro gradu -tutkielmassa. Kysyn teiltä myös lupaa haastattelun nauhoittamiseen ja lupaa aineiston mahdollista jatkokäyttöä varten.

Edellyttääkö kuntanne osallistumisellenne tutkimuslupaa? Mikäli näin on, hoidan lupa-asian kuntoon. Halutessanne toimitan tutkimussuunnitelmani myös Teille. Tutkielman on tarkoitus valmistua huhtikuussa 2016. Raportin valmistumisen jälkeen Teillä on mahdollisuus tutustua siihen, ennen kuin jätän tutkielman lopullisesti tarkastettavaksi. Otan mielelläni vastaan palautetta ja olen valmis keskustelemaan tutkielmani tuloksista.

Ystävällisin terveisin,

Susanna Huupponen

asturtia@uef.fi

puh.

LIITE 2 Suostumus pro gradu -tutkielman haastatteluun osallistumisesta

Yhteiskuntatieteiden maisteriopiskelija Susanna Huupponen Itä-Suomen yliopistosta, sosiaalityön pääaineesta, tekee pro gradu -tutkielmaa aiheesta ”Vanhustyön strateginen johtaminen – rakenteellisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma”.

Kyseessä on laadullinen tutkimus, johon aineisto kerätään marraskuun 2015 – tammikuun 2016 aikana haastattelemalla Pohjois-Savon alueen vanhustyönjohtajia/hoivajohtajia. Tarkoituksena on saada tutkimukseen vanhustyönjohtajien edustus jokaiselta Pohjois-Savon seutualueelta. Alustava arvio tavoiteltavasta asiantuntija-aineiston koosta on 5-7 haastattelua.

Tutkielman tekoa ohjaavat prof. Sari Rissanen Itä-Suomen yliopistosta ja YTT Riitta-Liisa Kinni Itä-Suomen yliopistosta. Tutkielman on tarkoitus valmistua huhtikuun 2016 loppuun mennessä.

Minua on informoitu tutkielman aiheesta, toteutuksesta, tutkielman aikataulullisesta etenemisestä, tulosten saatavuudesta ja mahdollisuudesta tutustua raporttiin ennen tutkielman lopullista tarkastukseen jättämistä. Tutkimussuunnitelmaan minulla on ollut mahdollisuus halutessani perehtyä.

Tutkielman tekijä on myös informoinut minua tutkimuseettisistä käytännöistä: kuinka tavoiteltavien haastateltavien joukko on valikoitunut tutkielmaan, kuinka anonymiteetistani huolehditaan, aineiston keräämisen tavoista, aineiston käsittelemisestä ja säilyttämisestä tutkielman tekemisen aikana ja myös tutkielman valmistuttua.

Osallistun tutkielman toteutukseen haastateltavan asiantuntijan roolissa. Suostumukseni on vapaaehtoista ja minulla on mahdollisuus kieltäytyä osallistumisestani missä tahansa tutkielman teon vaiheessa niin halutessani. Minulla on tiedossani tutkielman tekijän yhteystiedot.

Suostun haastateltavaksi kyseiseen pro gradu -tutkielmaan. Tätä sopimusta on allekirjoitettu kaksi kappaletta, toinen haastateltavalle ja toinen tutkielman tekijälle.

--- ---

Paikka, aika ja haastateltavan allekirjoitus | Paikka, aika ja tutkielman tekijän allekirjoitus

Kasvokkain tai puhelimitse suoritettava haastattelu voidaan nauhoittaa Kyllä □ Ei □

Annan suostumukseni haastattelussa syntyvän materiaalin asianmukaiseen arkistointiin (litteroidussa muodossa, anonymiteettiin liittyviä asioita ei litteroida) ja mahdolliseen jatkotutkimuskäyttöön Kyllä □ Ei □

LIITE 3 Haastattelurunko

Esitiedot

- sukupuoli
- koulutustausta
- työhistoria pääpiirteittäin
- nykyinen tehtävänimike
- työkokemus nykyisessä tehtävässä vuosina

TEEMA 1 Rakenteellisen vanhustyön käytäntö

- Mitä ymmärrät rakenteellisella työllä?
- Millainen rooli rakenteellisella orientaatiolla on työssäsi ja miten suhtaudut siihen?
- Millaisia kokemuksia rakenteellisen työn käytännöstä sinulla on? (Niin hyvät, kuin huonot kokemukset)
- Mitkä yhteiskunnalliset olosuhteet tai muutokset vaikuttavat rakenteellisen työn sisältöön ja toteutukseen ja miten ne vaikuttavat?
- Mitkä seikat mahdollistavat rakenteellisen työn toteutusta työssäsi?
- Mitkä seikat näet omalta kohdaltasi rakenteellisen työn toteuttamisen esteiksi?

TEEMA 2 Sosiaalityön rooli rakenteellisessa vanhustyössä

- Millaisessa roolissa näet sosiaalityön olevan vanhuspalvelujärjestelmässä?
- Miten sosiaalityö näyttäytyy rakenteellisella tasolla vanhustyön moniammatillisessa toimijaverkostossa?
- Miten sosiaalihuoltolain (1301/2014, 7§) vaatimus rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisesta kunnissa ilmenee käytännön työssä (tiedon tuottamisen vaade, vaade sosiaalisen näkökulmasta palveluiden suunnittelussa)? Toteutuuko lain tarkoitus?
- Millaisia mahdollisuuksia näet sosiaalityöllä olevan toimittaessa moniammatillisesti rakenteellisella tasolla vanhuspalveluissa?
- Millaisia odotuksia sosiaalityön rakenteelliselle työlle asetat / muut asettavat?

TEEMA 3 Rakenteellinen työ osana strategista johtajuutta

- Määrittele strateginen johtaminen
- Mitä vanhustyön strateginen johtaminen Pohjois-Savon maakunnassa on?
- Millaista strategista kumppanuutta Pohjois-Savon maakunnassa on? (keskeisimmät toimijat vanhustyön kehittämisen näkökulmasta)
- Millaisia rakenteellisen vanhustyön sisältöjä strategiseen johtamiseen kuuluu?

- Millaiseksi arvioit sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudet toimia vanhustyön strategisella johtotasolla? Millä perusteella?

TEEMA 4 Rakenteellisen vanhustyön vaikuttavuus

- Mitkä ovat keskeisimmät rakenteelliset ongelmat/haasteet/työskentelykohteet vanhuspalvelujärjestelmässä? (Vanhustyön käytännön kehittämistarpeet, muutostyön kohteet?)
- Mitkä ovat rakenteellisen vanhustyön tavoitteet?
- Kuinka vaikuttavuudesta vanhustenhuollossa puhutaan? (Mitä tarkoittaa vaikuttavuus?)
- Millainen rakenteellinen vanhustyö on mielestäsi vaikuttavaa?
- Millainen rakenteellinen vanhustyö ei ole vaikuttavaa?
- Kuinka rakenteellisen vanhustyön vaikuttavuutta voidaan arvioida, osoittaa tai ennakoida? (vaikuttavuus ja sen ennustettavuus)

LIITE 4 Vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käsitteelle antamat määrittelyt

”No varmaankin se on tällasta vaikuttamista laajoihin kokonaisuuksiin, rakenteisiin, kehittämiseen. Et oikeestaan näin lyhyesti sanottuna et mitä niinku ensimmäisenä tulee mieleen.” (H1)
”Tätä piti nyt pikkusen miettiä, ja pikkusen ettiä tietookin mutta kyllä tämä aika nopeesti sitten selkeni. Ja sitte tuossa uudessa sosiaalihuoltolaissakin on määriteltynä, et sieltä se tullee. Minä ajattelen sillä tavalla, että rakenteellinen työ on tavallaan se asiakastyön konteksti, se konteksti missä sitä työtä tehhään ja siellä se työn kehittäminen ja minä aina ite ajattelen sillä tavalla, että asiakas on se keskipiste tai lähtökohta. Ja sitä kautta sitten niin mulla tulee ihan äkkiseltään mieleen, että siis siihen asiakastyön kehittämiseen liittyvä asiakasprosessien kehittäminen niitten asiakkaitten hyväksi. Minun omaan ajatukseen kuuluu aina se, että ajatellaan asioita hyvin monelta kannalta, eli siellä tulee sitten asiakkaitten lisäksi henkilöstö, toimintaympäristö ja sit se yhteistyö eri toimialojen kanssa, no sieltä sitten talous ja johtaminen ja asiantuntijuus elikkä ylipäänsä kaikki ne tekijät, mitkä liittyy siihen toimintaympäristön rakenteisiin. Asiakas keskipisteenä. Näin minä sitä vähän hahmotin.” (H2)
”No tuota mä oon yrittäny sitä tässä vähän selventää, kun minulle se on aikalailla tuota mysteeri mut että kyllä kai se työtä on, jota tehdään sekä sosiaalityössä että kaikessa muussakin terveydenhuollossa, et se miten ihmisten tämmösiä, onko ne nyt ongelmia tai tarpeita ehken paremminkin ja sitten niin, miten ne tarpeet pystytään kohtaamaan ja niihin vastaamaan ja minkälaiset tavoitteet sitten kaiken kaikkiaan sillä työllä on sen asiakkaan hyväks. - - rakenteellinen orientaatio, siis sehän on käsite. Ja minä en koskaan suhtaudu työhöni käsittein, vaan siten, että minä tien sitä työtä ja vien niitä asioita tavoitteellisesti asiakkaiden tarpeista lähtien. En minä koskaan aattele, mistä orientaatiosta se lähtee se työ.” (H3)
”Mitä minä olin ennen kun minä perehdyin tähän tuolta netistä sitten vielä lisää, niin minä olin ajatellu, että se on rakenteisiin vaikuttamista, niihin palvelurakenteisiin vaikuttamista ja sitten ehkä sitä resurssien kohdentamistakin niihin. Sitten kun luin tuota sinun tutkimussuunnitelmaa ja mitä netistä katoin muuta, ni kyllähän se mennee sitten taas hyvin sinne, no ei ehkä yksilötasolle mutta katotaan kuitenkin sitten niitä asiakkaiden tarpeita. Ja sieltähän sen pitäs olla lähtösin, että miten myö ruvetaan rakentamaan meijän palvelujärjestelmää ja miten myös sitä johdetaan. Mut että tämä nyt tuli niinku ensimmäisenä mieleen ja siinä taas on niitä osa-alueita monenlaista, mitkä pitää huomioida. Siinä rakenteellisessa sosiaalityössä tai vanhustyössä tai työssä ylleensä.” (H4)
”No sitä, mitä äsken laista luettiin.. (naurahtaa / SH) Elikkä se on sitä, että katotaan niinkun laajemmasta näkökulmasta, kuin vain yksilön näkökulmasta niitä rakenteita, palvelujen tuottamista. Siis se oli, kun yksilötasolta tarpeet lähtee, sitten se kuntatasolla toteutetaan ja sitten valtakunnallisella tasolla. Tietysti se viesti pitäis mennä sieltä kuntatasolta eteenpäin sinne valtakunnan tasolle, näin minä ymmärtäisin. Ja sieltä tulee taas ne ohjeistukset, sinne kuntatasolle, joka taas haarautuu sinne käytännön työhön.” (H5)
”Mutta mä nyt ajattelin jotenkin näin, että siinä esimerkiks ihan puhtaasti tähän käytännön työhön, meijän organisaation rakenteita tarkastellaan ja muokataan tavallaan sellaiseksi kokonaisuudeksi, joka mahdollisimman hyvin palvelisi meidän asiakkaita. Eli jotain tän tyyppistä niinkun ajattelisin tänne meidän kontekstiin sen. - - Joo, kehittämistä, näin minä ajattelisin. Että se on sitä jatkuvaa tarkastelua ja sit että mitenkä niitä palveluita pystytään kehittämään ja tekemään asiakasystävällisiksi ja tarpeita vastaaviksi.” (H6)

LIITE 5 Tutkimuskysymyksiin 2 ja 3 liittyvät tulokset (pääluokat ja yläluokat) taulukkomuodossa

Tutkimuskysymykseen 2 liittyvät analyysin tulokset pääluokkien ja yläluokkien tasolla

Tutkimuskysymys 2: ”Mitä on vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntö?”	
Pääluokat	**Yläluokat**
Kokemukset rakenteellisen työn käytännöstä	Rakenteellinen työ osana johtamista yleisesti • Rakenteellisen orientaation rooli vanhustyön johtajan työssä keskeinen • Positiivinen suhtautuminen • Kriittisyys koskien käsitettä • Työn ydin ja työtä ohjaava Onnistumisen kokemukset Mahdollistavat tekijät Rakenteelliseen työhön liittyvä haasteellisuus ja ei-positiivisia kokemuksia Kehittämisen ja muutoksen eteneminen • Vaade kokonaisvaltaisesta hahmottamisesta sekä toimintaympäristön realiteettien huomioimisesta • kehittämistyön realismi Esimerkit rakenteellisista työtehtävistä
Rakenteellisen työn konkreettiset toimintamuodot	Toiminnan eri tasot • Rakenteelliset toimintamuodot iäkkäiden parissa • Palvelutason rakenteellisen työn toimintamuodot • Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja asianajotyö Edellytykset eri tasoilla • työntekijätaso • palvelutaso • yhteiskunnan taso Keskeiset toimintamuodot sisällöllisesti • Keskustelun herättäminen ja ylläpitäminen, media • Vanhuspalveluiden yhteistyötahojen ja toimijoiden asenteisiin vaikuttaminen ja ymmärryksen syventäminen • Tietotyö keskeistä a. Tiedon kerääminen ja kokoaminen b. Tiedon välittäminen c. Vaikuttaminen tiedon kautta d. Tiedon saatavuus • Strateginen tarkastelu • Poikkihallinnolliseen työskentelyyn osallistuminen ja sen edistäminen

Tutkimuskysymykseen 3 liittyvät analyysin tulokset pääluokkien ja yläluokkien tasolla

Tutkimuskysymys 2: ”Mikä on tai ei ole vaikuttavaa rakenteellista työtä vanhuspalveluissa?”	
Pääluokat	**Yläluokat**
Vaikuttava rakenteellinen vanhustyö	Vaikuttavan vanhustyön ja vaikuttavuuden käsitteet • Inhimilliset vaikutukset, positiivisen vaikuttamisen pyrkimys • Vaikuttavuuden tarkastelu sosiaalitalouden näkökulmasta • Vaikuttavuus palveluiden tarpeisiin vastaavuutena • Vaikuttavuus on eri asia kuin tehokkuus (asiakasnäkökulma) • Vaikuttavuus sama asia kuin tehokkuus (järjestelmän näkökulma) • Rahassa mitattavaa ja ei rahassa mitattavaa Vaikuttava rakenteellinen vanhustyö • *millaisen* sijaan, *milloin* • Asiakastason vaikutukset toivottuja ja positiivisia yksilöiden näkökulmasta • Vaikuttavuus palveluiden järjestämisen ja tuottaminen näkökulmasta • Yhteiskunnallinen vaikuttavuus, taloudellinen keskustelu Vaikuttavan työn edellytykset • tiedonkulun toimivuus • poikkihallinnollinen työ • Päätöksentekijöiden antamat mahdollisuudet • Kun se nähdään tärkeänä • Kun hyvät suunnitelmat saadaan toteutumaan käytännössä Vaikuttavaksi koettuja tai tutkittuja toimintatapoja • 75 vuotta täyttäneiden ennaltaehkäisevät, hyvinvointia edistävät kotikäynnit • Yöhoidon järjestäminen kotihoidon asiakkaille, vähentänyt turvattomuudesta johtuneita päivystyskäyntejä • Riittävä henkilöstö • Yhteisyö ja toimintojen päällekkäisyyksien poistaminen • Rai-toimintakyvyn arviointijärjestelmä
Ei-vaikuttava rakenteellinen vanhustyö	Tiedonkulku ei ole toimivaa yksilön ja yhteiskunnan vastuu ei ole tasapainossa ei ole poikkihallinnollista yhteistyötä tai se ei toimi Pitäytyy vanhoissa, toimimattomissa käytännöissä Ei huomioi, kuinka yhteiskunta muuttuu, ei esimerkiksi reagoi lisääntyvään monikulttuurisuuteen Epäaidot tarkoitusperät